

UTMARKSDOMSTOLEN FOR FINNMARK - FINNMÁRKKU MEAHCCEDUOPMOSTUOLLU

DOM

Avsagt: 21.04.2023 i Utmarksdomstolen for Finnmark - Finnmárkku meahcceduopmostuollu

Saksnr.: 21-086077TVI-UTMA
21-086497TVI-UTMA

Dommer: Leder Nils Asbjørn Engstad
Dommer: Nestleder Marit Nervik
Dommer: Medlem Benny Solheim
Dommer: Medlem Kjersti Schanche
Dommer: Varamedlem Charles Hansen

Saken gjelder: Kollektiv eiendomsrett til grunn i Karasjok

Sak 21-086077TVI-UTMA

Karášjoga Sámiid Searvi Karasjok Sameforening	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Karášjoga Gielda / Karasjok kommune	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Anárjogaleagi Biras/Anárjohkdalens velforening	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Beskenjárgilisearvi/Beskenjárga Grendelag	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Dalabogi Guovlu	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith

lešjohksearvi	Elgesem Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Váljohk biras	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Etterkommere av Amund Hansen	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Etterkommere av Amund A. Grønvold	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Etterkommere av Hans Sollien	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Alf Edvard Nystad	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Ingrid Solveig Steinlein	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Helge Johannes Nystad	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Elsa Lilleba Nystad	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Kevin Nystad	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Espen Nystad	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Mats Nystad	Advokat Caroline Lund, Advokat Lasse Gommerud Våg, Advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem
Kirsten Marie Eli Nystad	Advokat Caroline Lund,

Tove Anita Nystad

Advokat Lasse Gommerud Våg,
Advokatfullmektig Carsten Smith
Elgesem

Advokat Caroline Lund,
Advokat Lasse Gommerud Våg,
Advokatfullmektig Carsten Smith
Elgesem

Tor Gunnar Nystad

Advokat Caroline Lund,
Advokat Lasse Gommerud Våg,
Advokatfullmektig Carsten Smith
Elgesem

Jens Vegard Østerbøl

Advokat Caroline Lund,
Advokat Lasse Gommerud Våg,
Advokatfullmektig Carsten Smith
Elgesem

Etterkommere av Petter Nilsen Moen

Advokat Caroline Lund,
Advokat Lasse Gommerud Våg,
Advokatfullmektig Carsten Smith
Elgesem

Etterkommere av Anna Magga
Josefsdatter Guttorm

Advokat Caroline Lund,
Advokat Lasse Gommerud Våg,
Advokatfullmektig Carsten Smith
Elgesem

mot

Finnmarkseiendommen

Advokat Frode Andersen Innjord
Advokat Rune Mykkeltvedt

Máhkarávju siida v/leder Mathis M.
Somy
Norges Jeger- og Fiskerforbund
Finnmark

Advokat John Jonassen

Advokat Terese Astrid Negaard Sørli

Sak 21-086497TVI-UTMA

Guttormgruppen v/Thoralf Henriksen

Advokat Eirik Brønner
Advokat Andreas Brønner

Reinbeitedistrikt 16
v/leder John Anders Sara

Advokat Eirik Brønner
Advokat Andreas Brønner

Reinbeitedistrikt 13
v/leder Johannes Mathis Anti

Advokat Eirik Brønner
Advokat Andreas Brønner

mot

Finnmarkseiendommen

Advokat Frode Andersen Innjord
Advokat Rune Mykkeltvedt

Máhkarávju siida v/leder Mathis M.
Somby
Norges Jeger- og Fiskerforbund
Finnmark

Advokat John Jonassen

Advokat Terese Astrid Negaard Sørli

Innhold

Innhold	5
Hva sakene gjelder – Prosesshistorien	7
Finnmarkskommisjonens behandling av sakene.....	7
Proessen ved Utmarksdomstolen for Finnmark.....	8
Påstandsgrunnlaget til Kárašjoga Sámiid Searvi mfl.	10
Påstandsgrunnlaget til Guttormgruppen mfl.	12
Påstandsgrunnlaget til Finnmarkseiendommen i begge saker	14
Påstandsgrunnlaget til Máhkarávju siida i begge saker	16
Påstandsgrunnlaget til Norges Jeger- og Fiskerforbund i begge saker	17
Utmarksdomstolens syn på sakene	18
Partene	18
Tvisteområdet	19
Finnmarksloven og prosessen for vedtakelsen av loven.....	21
Finnmarkslovens bakgrunn	21
Rettighetskartleggingen	22
Sametingets behandling av lovforslaget	24
Oppsummerende vurderinger	25
Utgangspunkter for den videre vurdering av sakene.....	27
Sakenes samiske karakter	27
Om eiendomsrett og de aktuelle ervervsformene.....	28
Metodisk tilnærming, bevisbyrde og bevisvurdering	32
Folkerettens betydning ved vurdering av kravene	34
Kilder, kildekritikk og begrepsbruk.....	35
Karasjok frem til 1751	39
Ávjovárrisiidaen.....	40
Befolkningstall.....	43
De svenske lappskattelandene.....	44
Rettighetsforhold, bruk og forvaltning av naturressurser i Ávjovárri siida.....	47
Koloniseringen av Lappmarken og spørsmålet om «kronojord».....	50
Var siidasystemet brutt ned i 1751 slik at befolkningen i Ávjovárri ikke lenger eksklusivt og kollektivt rådet over sitt område?.....	53

Hovedkonklusjoner om retten til land og vann i Karasjok i 1751 – Veien videre	59
Karasjok i perioden etter 1751.....	61
Perioden fra 1751 til jordresolusjonen av 1775.....	61
Perioden fra 1775 til jordsalgloven av 1863	63
Perioden fra 1863 til jordsalglova av 1902.....	68
Perioden fra 1902 til jordsalgloven av 1965	71
Perioden fra jordsalgloven av 1965 til finnmarksloven av 2005.....	73
Lokalbefolkningens bruk og rettsoppfatninger etter 1751.....	74
Andre gruppers bruk.....	77
Samlet vurdering av kravene om eiendomsrett	78
Flertallet	78
Mindretallet	91
Sakskostnader	93
Sak nr. 21-086077TVI-UTMA Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. mot Finnmarkseiendommen.....	94
Sak nr. 21-086497TVI-UTMA – Guttormgruppen mfl. mot Finnmarkseiendommen	96
Domsslutning.....	98

Hva sakene gjelder – Prosesshistorien

To søksmål er forent til felles behandling. Sakene gjelder krav om kollektiv eiendomsrett til restarealet av den grunn i Kárášjoga gielda/Karasjok kommune som Finnmarkseiendommen (FeFo) overtok fra Statskog SF 1. juli 2006 ved ikrafttredelsen av finnmarksloven. Med restarealet menes den delen av denne grunnen som enten ikke er overført eller vil bli overført til private som følge av rettighetskartleggingen etter finnmarksloven i Karasjok, eller som for øvrig er avhendet.

Finnmarkskommisjonens behandling av sakene

Finnmarkskommisjonen utlyste i 2010 Karasjok som utredningsfelt 4. Ifølge feltutlysningen omfatter feltet den grunnen i Kárášjoga gielda/Karasjok kommune som Finnmarkseiendommen overtok fra Statskog SF 1. juli 2006 ved ikrafttredelsen av finnmarksloven, herunder også grunn som Finnmarkseiendommen etter denne datoen har disponert over.

Kárášjoga Sámiid Searvi (Karasjok sameforening) henvendte seg til kommisjonen ved brev 28. februar 2016 hvor det ble vist til at det arealet i Karasjok som ikke er eller vil bli overført til private som følge av rettighetskartleggingen («restarealet»), må komme «under kommunal forvaltning og eierskap, dvs. kollektive bruks- og eiendomsrettigheter for alle i Karasjok».

Guttormgruppen v/Thoralf Henriksen meldte 23. august 2016 krav til Finnmarkskommisjonen om kollektiv eier-, bruks- og forvaltningsrett til den umatrikulerte grunnen i Karasjok. Kravet ble senere utdypet til å gjelde krav om eiendoms- og forvaltningsrett over all umatrikulert grunn i kommunen for den samiske befolkningen i Karasjok.

Kárášjoga gielda/Karasjok kommune orienterte i brev 2. mars 2017 Finnmarkskommisjonen om at kommunen vurderte å fremme krav om kollektiv eiendoms- og bruksrett for hele kommunens areal på vegne av kommunens befolkning. I møte 15. juni 2017 vedtok kommunestyret å fremme krav til Finnmarkskommisjonen om kollektiv bruks- og eiendomsrett basert på lokalbefolkningens bruk gjennom alders tid av områdene innenfor kommunens grenser for de arealene hvor det ikke allerede var fremmet krav til Finnmarkskommisjonen. Kravet om kollektiv eiendomsrett gjelder for de områdene hvor ikke privatpersoner, lag, foreninger, siidaer eller reinbeitedistrikter har opparbeidet seg eiendomsrett til grunnen.

I sin rapport fra feltet 11. desember 2019, fremlagt i to bind, konkluderte Finnmarkskommisjonens flertall – tre av medlemmene – med at eiendomsretten til grunnen som Finnmarkseiendommen overtok fra Statskog SF ved finnmarkslovens ikrafttreden

1. juli 2006, ikke er underlagt Finnmarkseiendommens eiendomsrett, men er kollektivt eid av lokalbefolkningen i Karasjok. Det vises til kommisjonens rapport fra felt 4 Karasjok, bind 1, side 218. Konklusjonen var i hovedsak i tråd med de krav som var fremmet av Kárášjoga Sámiid Searvi og Kárášjoga gielda/Karasjok kommune.

Kommisjonens mindretall – to medlemmer – konkluderte med at statens eiendomsrett til grunnen har blitt etablert som et festnet rettsforhold, og at lokalbefolkningens bruksrett disponeres av Finnmarkseiendommen i henhold til finnmarksloven.

Finnmarkseiendommens behandling av sakene

Med styrelederens dobbeltstemme sluttet Finnmarkseiendommens styre seg 25. november 2020 til Finnmarkskommisjonens flertallskonklusjon. I møte 25. januar 2021 omgjorde styret dette vedtaket, og med ny styreleders dobbeltstemme ble det truffet slikt vedtak:

Styret i FeFo er enig med NJFF/Finnmark i at vedtaket i FeFo-styret i sak 75/2020 er fattet på et for usikkert grunnlag. FeFo-styret godkjenner derfor ikke konklusjonen i Finnmarkskommisjonens rapport felt 4 Karasjok, og opphever styrets tidligere vedtak i saken.

Prossessen ved Utmarksdomstolen for Finnmark

Ved stevning 10. juni 2021 til Utmarksdomstolen for Finnmark, reiste Kárášjoga Sámiid Searvi, Kárášjoga gielda/Karasjok kommune og flere lag, foreninger og privatpersoner i kommunen, søksmål mot Finnmarkseiendommen med påstand om at grunnen i Kárášjoga gielda/Karasjok kommune ikke er underlagt Finnmarkseiendommens eiendomsrett, og at lokalbefolkningen i kommunen har kollektiv eiendomsrett til grunnen (restarealet) i Karasjok kommune. Det ble subsidiært påstått at lokalbefolkningen i Karasjok har kollektiv bruksrett med rett til å forvalte alle ressursene i restarealet i Kárášjoga gielda/Karasjok kommune. Saken ble gitt saksnummer 21-086077TVI-UTMA.

Ved stevning 11. juni 2021 til Utmarksdomstolen for Finnmark, reiste Guttormgruppen, Reinbeitedistrikt 13 og Reinbeitedistrikt 16 søksmål mot Finnmarkseiendommen med påstand om at den samiske befolkningen i Karasjok har kollektiv eiendomsrett til den grunnen i Kárášjoga gielda/Karasjok kommune som Finnmarkseiendommen overtok fra Statskog SF da Finnmarksloven trådte i kraft. Saken ble gitt saksnummer 21-086497TVI-UTMA.

Finnmarkseiendommen tok til motmæle i tilsvaret i begge sakene med påstand om frifinnelse.

Sakene ble ved utmarksdomstolens beslutning 2. november 2021 forent til felles behandling.

Máhkarávju siida (Magerøy siida) erklærte 2. november 2021 partshjelp til fordel for Finnmarkseiendommen i begge sakene. Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. reiste innsigelser mot partshjelpen. Ved kjennelse 21. april 2022 tillot utmarksdomstolen siidaen å opptre som partshjelper til fordel for Finnmarkseiendommen i begge sakene.

Norges Jeger- og Fiskerforbund Finnmark (NJFF Finnmark) erklærte 11. januar 2022 partshjelp til fordel for Finnmarkseiendommen i begge sakene. Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. reiste innsigelser også mot denne partshjelpen. Ved kjennelse 30. mars 2022 tillot utmarksdomstolen NJFF Finnmark å opptre som partshjelper i sakene. Kjennelsen ble senere, etter anke fra Kárášjoga Sámiid Searvi mfl., opphevet av Høyesteretts ankeutvalg hva gjelder sak 21-086077TVI-UTMA. Utmarksdomstolen avsa 16. september 2022 kjennelse som ikke tillot NJFF Finnmark å opptre som partshjelper i saken. Avgjørelsen var begrunnet med at fylkeslaget ikke har partsevne. Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF) v/generalsekretæren erklærte så 8. september 2022 partshjelp til fordel for Finnmarkseiendommen i begge sakene. Utmarksdomstolen avsa 4. november 2022 kjennelser som tillot forbundet å opptre som partshjelper til fordel for Finnmarkseiendommen i begge sakene. Ved prosesskriv 30. desember 2022 erklærte NJFF Finnmark frafall av partshjelp i sak 21-086497TVI-UTMA og trådte ut av saken.

Hovedforhandling ble holdt i Karasjok over femten rettsdager i tiden fra 9. januar til og med 27. januar 2023. Rune Fjellheim møtte som partsrepresentant og koordinator for saksøkerne Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. sammen med prosessfullmektigene advokat Caroline Lund og advokat Lasse Gommerud Våg, og rettslig medhjelper advokatfullmektig Carsten Smith Elgesem. For Kárášjoga Sámiid Searvi møtte videre Ragnhild Lydia Nystad og Egil Utsi. Ordfører Svein Atle Somby og varaordfører John Nystad møtte for Kárášjoga gielda/Karasjok kommune, og Laila Somby Sandvik møtte for Beskenjárgilisearvi.

For Guttormgruppen mfl. møtte Thoralf Henriksen, partsrepresentant og koordinator for disse saksøkerne, sammen med prosessfullmektigene advokat Andreas Brønner og advokat Erik Brønner.

Finnmarkseiendommen møtte med direktør Jan Olli, prosessfullmektig advokat Frode Andersen Innjord og rettslig medhjelper advokat Rune Mykkeltvedt. Vitnet Erik Sundland, spesialrådgiver i Finnmarkseiendommen, var tillatt å følge forhandlingene i sin helhet.

Partshjelper Máhkarávju siida møtte med siidaleder Mathis M. Somby og prosessfullmektig advokat Jon Jonassen.

Partshjelper Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF) møtte med prosessfullmektig advokat Terese Sørli, Mari Lovise Advocaat-Marum, jurist i NJFF, og regionsekretær i NJFF, Linda Hølvold.

Rune Fjellheim, Svein Atle Somby, Ragnhild Lydia Nystad, Laila Somby Sandvik, Thoralf Henriksen og Jan Olli ga partsforklaringer. Det ble hørt syv vitner i tillegg til de sakkyndige vitnene dr. philos. Steinar Pedersen og professor emerita Kirsti Strøm Bull.

Professor emeritus Jens Petter Nielsen var påberopt som sakkyndig vitne av Finnmarkseiendommen, men han ble syk under hovedforhandlingens gang og ble derfor frafalt som vitne. Det var enighet blant partene om at Jens Petter Niensens historiske utredning av 22. november 2022 ble tatt ut av saken og dokumentutdraget.

Det ble foretatt slik dokumentasjon som fremgår av rettsboka.

Påstandsgrunnlaget til Kárášjoga Sámiid Searvi mfl.

I tiden før 1751 hadde medlemmene i Ávjovárri siida felles rettigheter til samebyens ressursområde, og de fordelte ressursene seg imellom. Rettighetene ble håndhevet på herredstinget fra 1600-tallet på grunnlag av sedvaner og alders tids bruk, men utøvelsen av rettighetene er likevel betydelig eldre. Siidagrensene ble dannet rundt 700 til 800 år etter vår tidsregning. Befolkningen i Ávjovárri hadde vært så godt som enerådende i sitt område i mange hundre år før området ble underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon i 1751. Samene utøvde en rådighet over siidaens område som gikk utover bruken, og som langt på vei kan sammenlignes med en grunneiers rådighet. Befolkningen hadde en originær rettighet som samsvarer med det som vi i dag vil anse som kollektiv eiendomsrett. Grunnlaget for eiendomsretten er befolkningens bruk.

Lokalbefolkningens bruk av området ble videreført og intensivert. Høsting, sanking, jakt og fiske er fortsatt for mange den primære utmarksbruken og næringsvei. Bruken har hatt et omfang som dekker hele kommunen og har hatt et altomfattende innhold. Bruksutøverne har hatt en beskyttelsesverdig oppfatning om at bruken er utslag av en underliggende rettighet. For det tilfelle at lokalbefolkningen ikke skulle ha ervervet eiendomsrett i 1751, er vilkårene for erverv av slik rett klart til stede på grunnlag av alders tids bruk ved den etterfølgende bruken.

Reindriftens sesongflytting var etablert sedvane på 1600-tallet, og reindriftnomadismen oppsto trolig før denne tiden. Til tross for en etablert reindriftnomadisme, var de gamle siidagrensene bestemmende for Ávjovárribefolkningens rettigheter. Ennå ved midten av 1700-tallet var veidesamfunnet i behold i Ávjovárri. Den nomadiske reindriften bygde imidlertid på og videreførte de sedvanerrettslige reglene som lå til grunn for veidesamefunnet. Andre samers bruk av Ávjovárrisiidaens områder var basert på en aksept

fra lokalbefolkningen. Det var en tålt bruk eller særlige rettigheter som ikke gikk utover lokalbefolkningens eiendomsrett.

Det var tett kontakt mellom samene og de kvenene som bosatte seg i Ávjovárri på første halvdel av 1700-tallet. Giftermål mellom samer og kvener fant sted allerede før 1750. Kvenene ble en del av det samiske samfunnet og det samiske rettighetssystemet, og sørget for kontinuitet i eiendomsrettsutøvelsen. Befolkningen i Ávjovárri utgjorde en felles gruppe som rådet over sitt område. Dagens kommunegrense faller i stor grad sammen med grensene til Ávjovárrisiidaen, noe som viser kontinuitet i karasjokfolkets utmarksbruk.

Den dansk-norske kongen overtok ingen eiendomsrett fra svenskekongen i 1751. Statens etterfølgende disposisjoner dreier seg i hovedsak om offentlig myndighetsutøvelse. Staten har ved sine disposisjoner ikke utslettet lokalbefolkningens eiendomsrett. Utskiftinger etter jordinndelingsresolusjonen av 1775 kan ikke sees som uttrykk for statlige eierdisposisjoner. Befolkningens rettsoppfatning var at jordtildelingene, som hadde et beskjedent omfang i starten, bekreftet eksisterende bruk. Sláttebruken foregikk lenge uten statlig påvirkning, og var basert på muntlige avtaler mellom innbyggerne. Synet lokalt har vært at skogen tilhører karasjokfolket. Karasjokbefolkningen har i utstrakt grad oppført gammer i utmarka som en del av livbergingen. Jakt og fangst har i århundrer vært en viktig del av livsgrunnlaget. Befolkningen har selv forvaltet innlandsfisket. Reindriftens bruk av området har ikke vært en konkurrerende bruk, men inngår som en del av grunnlaget for rettighetsvervet.

Festnet bruk kan ikke være et selvstendig rettsgrunnlag for staten ved rettighetskartleggingen etter finnmarksloven. Hensynene bak reglene om festnet bruk er å beskytte forventningen som oppstår som følge av lang tids innrettelse, og å ikke rippe opp i bestående forhold. Ingen av disse hensynene slår inn med noen vekt i den foreliggende saken. Prinsippet om at den som er først i tid er best i rett, og rettferdighetshensyn, tilsier at karasjokbefolkningen skal ha i behold sin eiendomsrett. At befolkningen har forholdt seg til – og etter hvert har godtatt – at staten kunne selge og bortfeste grunn til blant annet jordbruksformål og boligformål, gir ikke grunnlag for slutninger om at de også har akseptert at staten eier de usolgte arealene i Karasjok. Rettslige disposisjoner kan ikke gi grunnlag for å etablere eiendomsrett. Staten har ikke vært i god tro. Hensynet til ikke å rippe opp i gamle forhold er ikke til stede i denne saken.

Dertil kommer at statens disposisjoner var utslag av en statlig assimileringpolitikk, noe som svekker vekten av disposisjonene. Det må legges til grunn at statens disposisjoner da Samerettsutvalgets mandat ble utformet i 1980 ikke hadde brutt ned den lokale retten som var etablert i Karasjok da området ble underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon i 1751. Dersom det skulle være slik at karasjokbefolkningens rettigheter har opphørt som følge av at rettsforhold har festnet seg, kan det uansett ikke gjelde for mer enn det statens disposisjoner gir grunnlag for.

Subsidiært gjøres det gjeldende at karasjokbefolkningen har en særlig kollektiv bruksrett, med eksklusiv forvaltningsrett.

Under enhver omstendighet tilkommer rettighetene hele Karasjoks befolkning, og ikke bare den samiske delen av den. Rettighetshaverkretsen har vært geografisk bestemt, ikke etnisk bestemt. Et slikt utgangspunkt er heller ikke i strid med folkeretten.

Både etter norsk rett og etter folkeretten må det trekkes et grunnleggende skille mellom ytre og indre Finnmark. Nesseby faller inn under ILO-konvensjon 169 artikkel 14 nr. 1 andre punktum om bruksretter, mens Karasjok faller inn under artikkel 14 nr. 1 første punktum om eiendomsrett. Det vil være folkerettsstridig ikke å anerkjenne kravet om eierrettigheter. ILO-konvensjonens gjenopprettende funksjon medfører at det ikke vil være avgjørende om staten eller andre gjennom en viss periode har hatt rådighet over områder som tidligere har vært benyttet av urfolket.

Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. la ned slik påstand:

Prinsipalt:

1. Grunnen i Karasjok kommune er ikke underlagt Finnmarkseiendommens eiendomsrett.
2. Lokalbefolkningen i Karasjok har kollektiv eiendomsrett til grunnen (restarealet) i Karasjok kommune.

Subsidiært:

Lokalbefolkningen i Karasjok har kollektiv bruksrett med rett til å forvalte alle ressursene i restarealet i Karasjok kommune.

I alle tilfeller:

Staten dekker denne sides sakskostnader.

Påstandsgrunnlaget til Guttormgruppen mfl.

Saken skal vurderes ut fra tingsrettslige prinsipper, men på samiske premisser og i tråd med folkeretten. Ervervsgrunnlaget er opprinnelig, historisk bruk. Samenes faktiske bruk er det sentrale for spørsmålet om de har ervervet kollektiv eiendomsrett. Det stilles ikke krav om juridiske disposisjoner fra eiendomspretendentenes side.

Máhkarávju siidas bruk av området er ikke konkurrerende bruk. Den kollektive eiendomsretten var etablert lenge før siidaen ble etablert. Máhkarávju siida er en sommersiida som driver reindrift i sommerhalvåret på Magerøya, og har ikke egne eksklusive arealrettigheter på vinterbeiter i Karasjok, jf. forskrift om inndeling av reinbeitedistrikt 16 § 2 og § 3. De ni andre sommersiidaene utgjør et stort flertall i

distriktet, og de stiller seg bak kravet om kollektiv eiendomsrett for den samiske befolkningen i Karasjok.

Utredningsfeltet omfatter to av de gamle veidesiidaenes bruksområder, Ávjovárri- og Juksasiidaen. Siidaene sto for en altomfattende bruk innenfor sine områder. Begge siidaene besto etter 1751 med sin altomfattende bruk og sine siidagrenser. Eventuelle endringer i siidaenes bruksmønster er uansett et utslag av samenes utvikling av sin egen kultur, og denne er beskyttet av folkeretten.

Festnede rettsforhold har ingen plass i rettighetskartleggingen etter finnmarksloven. Hensikten fra lovgivers side var å kartlegge de egentlige eierforholdene. Selv om festnede rettsforhold skulle være et aktuelt ervervsgrunnlag, er ikke vilkåret om det urimelige ved å endre det feilaktige rettsforholdet oppfylt.

FNs rasediskrimineringskonvensjon er fullt ut inkorporert i norsk rett. Konvensjonens artikkel 5 d) v. stiller forbud mot diskriminering knyttet til eiendom. Bestemmelsen kan ansees som en tingsrettslig spesialregel for eiendomsrett for samene med et lovmessig grunnlag. Regelen får direkte betydning for spørsmålet om vilkårene for erverv av eiendomsrett i denne saken, enten grunnlaget er opprinnelig historisk bruk eller alders tids bruk. Regelen får også direkte betydning for spørsmålet om festnede rettsforhold.

Den samiske kulturen og tenkemåten om eiendomsrett er helt forskjellig fra den tradisjonelle norske tenkemåten. Rettslige vurderinger knyttet til eiendomsrett for samene må derfor skje ut fra samisk kultur og tenkemåte, hvor bruken er det sentrale. Langvarig bruk av utmarksressursene i et område medfører at området tilhører brukerne og deres etterkommere. Samene har en muntlig tradisjon også når det gjelder rettigheter til eiendom. En forutsetning om at samene skal ha opptrådt som en tradisjonell norsk eier for å kunne få anerkjent eiendomsrett, vil være i strid med forbudet i rasediskrimineringskonvensjonen artikkel 5 d) v. Dersom samene har stått for en dominerende bruk av utmarksressursene på en måte og med en bruksintensitet som er naturlig ut fra samisk kultur, må det gi grunnlag for eiendomsrett.

Samene har ikke oppfattet det slik at staten var eier av grunnen i hele Karasjok. Staten har ikke på noe tidspunkt utøvd bruk av utmarksressursene i området. Statens rettslige disposisjoner er fremmed i samisk tenkemåte om eiendom. Dersom slike disposisjoner gis rettslige virkninger overfor samene fordi man etter tradisjonell norsk eiendomstenkning ville ha oppfattet det som eierbeføyelser, vil det være i strid med forbudet i rasediskrimineringskonvensjonen artikkel 5 d) v. Det samme gjelder for en rettsanvendelse som utelukker okkupasjon som ervervsgrunnlag for samene.

Finnmarkskommisjonens konklusjon om rettighetshaverkretsen er i strid med nasjonal tingsrett og ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1. Den kollektive eiendomsretten må

ligge hos den gruppen – det kollektivet – som har utøvd den rettsstiftende bruken. Eiendomsrettskravet bygger på at det før 1751 var etablert en kollektiv eiendomsrett for den samiske befolkningen i Karasjok. Den ikke-samiske delen av befolkningen kan ikke få anerkjent større rettigheter enn de rettigheter denne delen av befolkningen selv har ervervet på grunnlag av sin bruk. Andelen av bosatte i Karasjok som ikke var av samisk slekt eller ble assimilert inn i den samiske befolkningen, var minimal helt frem til nyere tid. Bruken fra denne delen av befolkningen er ikke tilstrekkelig for erverv av en andel av den samiske befolkningens kollektive eiendomsrett.

Det vil være i strid med ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 å innlemme den ikke-samiske delen av befolkningen i den kollektive eiendomsretten. Konvensjonen gjelder for stammefolk og urfolk, ikke for andre grupper av befolkningen, og konvensjonen artikkel 14 nr. 1 krever full, ikke delvis, anerkjennelse av eierrettigheten. Av hensyn til fremtidige generasjoner uttrykker ILO-konvensjonens artikkel 17 nr. 2 en restriktiv holdning når det gjelder adgangen til å overføre landrettigheter ut av urfolksgruppen. Ansvar for fremtidige generasjoner fremheves også i FNs urfolkserklæring artikkel 25 i relasjon til urfolks særlige tilknytning til deres landområder.

Guttormgruppen mfl. la ned slik påstand:

1. Den samiske befolkningen i Karasjok har kollektiv eiendomsrett til den grunnen i Karasjok kommune som Finnmarkseiendommen overtok fra Statskog SF da Finnmarksloven trådte i kraft.
2. Guttormgruppen, Reinbeitedistrikt 16 og Reinbeitedistrikt 13 tilkjennes sakskostnader fra staten.

Påstandsgrunnlaget til Finnmarkseiendommen i begge saker

Befolkningen i Ávjovárri og Karasjok hadde ikke i 1751 en faktisk og rettslig rådighet over grunnen som kan likestilles med en generell justiniansk eiendomsrett. Lokalbefolkningens rettigheter har ikke senere utviklet seg til en generell eiendomsrett. Befolkningens bruk og disposisjoner må på vanlig måte holdes opp mot andres bruk og disposisjoner. For å ha ervervet eiendomsrett, må befolkningen ha rådet over området som en eier. Befolkningen i Karasjok har ikke i tiden etter 1751 opptrådt som en eier av området.

Befolkningen i ulike bygder har utnyttet ressursene i sine nærområder. Det har også skjedd bruk av området fra folk i bygder utenfor Karasjok kommune. Reindriften har brukt området med utgangspunkt i sine siidaer, både innenfor og utenfor kommunens grenser. Både fastboende og reindriften har gruppevis utnyttet deler av dette området. Det har aldri eksistert et overordnet organ eller organisasjon som har utøvd kollektiv eierrådighet på vegne av befolkningen. Dersom det skulle vurderes om noen har eiendomsrett til deler av området, måtte det være spørsmål om bygdene og reindriftssiidaene har ervervet

eiendomsrett til sine bruksområder. Dette måtte i så fall vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle.

Befolkningen har ikke utøvd noen form for rådighet som etter sin art forutsetter eiendomsrett til den usolgte grunnen. Dette er i og for seg ikke avgjørende hvis ingen andre heller har gjort det. En dominerende bruk kan da være tilstrekkelig til å etablere eiendomsrett. I dette tilfellet har imidlertid staten gjennom lang tid manifestert eierrådighet gjennom en rekke disposisjoner som objektivt sett er uforenlig med at eiendomsretten til grunnen skulle ligge til befolkningen.

Staten har også, ut fra en oppfatning om å være eier, styrt ressursutnyttelsen i den utstrekning det har vært behov for det, og statens disposisjoner og reguleringer har jevnt over vært respektert, og til dels direkte etterlyst av befolkningen. Hva befolkningen måtte ha tenkt og ment om eierspørsmålet er av underordnet betydning. At samiske sedvaner og rettsoppfatninger skal tillegges betydning, betyr ikke at samer, i motsetning til andre, kan kreve eiendomsrett til alle områder som de mener å eie. Det som skal vektlegges i vurderingen er samiske, faktiske brukssedvaner og rettsoppfatninger som disse faktiske sedvanene bygger på.

Grunnvilkåret for at befolkningen i Karasjok kan kreve å bli tilkjent eiendomsrett, er at de, ut fra en bred vurdering der det også sees hen til andres bruk, rent faktisk kan sies å ha rådet over området som eiere. Først dersom dette objektive bruksvilkåret er oppfylt, vil det være relevant å vurdere om de har vært i god tro med hensyn til sin rett.

Det har over lang tid etablert seg en generell oppfatning om at staten er eier av den usolgte grunnen i Finnmark. Statens eiendomsrett til denne grunnen er etablert som et festnet rettsforhold. Konseptet festnet rettsforhold kan betegnes som en felles oppfatning over tid, men kan også være et resultat av mer generelle oppfatninger som gjennom lang tid har festnet seg gjennom lovgivning, teori, forvaltning og rettspraksis. Kravet om felles oppfatning vil i første rekke gjelde i rettsforhold mellom private parter som bygger på konkret rettsgrunnlag.

Fra slutten av 1600-tallet anså Kongen seg ut fra et regalsynspunkt som allmenningseier i ytre Finnmark. Da indre Finnmark kom under norsk jurisdiksjon i 1751, ble alle kongelige regaler også gjeldende for dette området. Skogreskriptene fra 1753 og jordutvisningsresolusjonen fra 1775, bygger på oppfatningen av Finnmark som allmenning og Kongen som allmenningseier.

Fra 1814 brukes betegnelsen «Staten tilhørende Almindig» eller «Statens jord i Finnmark», men synet på Finnmark som allmenning i tråd med 1775-resolusjonen lå fast frem til siste halvdel av 1800-tallet. Fra andre halvdel av 1800-tallet vokste det frem en

oppfatning om at statens eiendomsrett i Finnmark var uinnskrenket, og denne læren ble senere forlatt, noe som eksplisitt er kommet til uttrykk i finnmarksloven § 5 første ledd.

Gjennom finnmarksloven er de gamle allmenningsrettighetene kodifisert, men det er ikke satt strek over den eiendomsretten som tidligere tillå staten og som i dag er overført til Finnmarkseiendommen. Ved finnmarksloven ble hele Finnmark gjort til en «allmenning», eid og forvaltet av finnmarkingene selv, med klare garantier for samisk medinnflytelse og sikring av det materielle grunnlaget for samisk kulturutøvelse. De lovfestede bruksrettene tar sikte på å kodifisere den bruk som lokalbefolkningen, fylkets innbyggere og allmennheten for øvrig tradisjonelt har utøvd i Finnmark.

Kartleggingsprosessen etter finnmarksloven skal skje etter gjeldende nasjonal rett, men tar ikke sikte på å kartlegge hvilke områder i Finnmark som faller innenfor de ulike kategoriene i ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1. Det er med andre ord ikke tale om en kartlegging av det samiske folks rettigheter etter konvensjonens artikkel 14 nr. 1, men en ordinær kartlegging av hvilke konkrete rettigheter innenfor den felles allmenningen som enkeltpersoner eller grupper har etter gjeldende nasjonal tingsrett, uavhengig av etnisitet.

Finnmarksloven må, slik den ble vedtatt med Sametingets samtykke, ansees å oppfylle statens forpliktelser etter ILO-konvensjon nr. 169, uavhengig av hvilke krav man ellers måtte mene ville ha fulgt av konvensjonen. Loven gjelder med de begrensninger som følger av konvensjonen, men konvensjonen skal ikke brukes til å bygge ut loven der den mangler regler. Presumsjonsprinsippet gjelder, men kan ikke begrunne at man setter til side sentrale prinsipper i nasjonal tingsrett. I dette ligger at man ikke kan se bort fra statens disposisjoner. Det er uansett ikke grunnlag for å anta at ILO konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1 gir anvisning på noe annet enn det som allerede følger av gjeldende nasjonal tingsrett. Folkeretten for øvrig gir ikke noe substansielt bidrag til sakens løsning ut over det som allerede følger av alminnelig nasjonal tingsrett.

Finnmarkseiendommen la ned slik likelydende påstand i begge sakene:

1. Finnmarkseiendommen/Finnmárkkuopmodat frifinnes.
2. Finnmarkseiendommen/Finnmárkkuopmodat tilkjennes sakskostnader.

Påstandsgrunnlaget til Máhkarávju siida i begge saker

Ordningen med kollektive bygdelag faller utenfor finnmarksloven. Finnmarkslovens forvaltningsmodell bygger på at samene på grunnlag av lang tids bruk har ervervet eiendomsrett til deler av Finnmark, men at en ideell halvdel av denne retten ved vedtak av Sametinget er blitt avstått mot å få i bytte en ideell halvdel av eiendomsretten til andre deler av fylket. Et slikt makeskifte er forenlig med folkeretten. Samene kan da ikke erverve eiendomsretten på nytt ved hevd eller ved alders tids bruk.

Bygdefolket kan uansett ikke ta Máhkarávju siida sin bruk til inntekt for sitt krav. Siidaen er et tidligere reinbeitedistrikt og siida med eksklusive beiteområder som hittil er blitt respektert. Ingen andre reindriftsgrupper har brukt dette området de siste 150 år. Reindriftenes bruk og bygdefolkets bruk har ikke vært felles bruk. Sytingsreinordningen var basert på avtaler med rettighetshaveren, og kan ikke tas til inntekt for erverv av reindriftsrett.

Villreinenes trekk gikk mellom vinterbeiter i sør til sommerbeiter i nord mot ishavsområdet. Utover 1600-tallet ble villreinen domestisert, og man fulgte nå reinen som sin private eiendom på trekket mellom kyst og innland. Med tamreindriftenes utvikling ble siidagrensene brutt ned. Overgangen fra veidesiida til flyttsamesiida skjedde i tiden fra om lag 1670 til 1770. Tamreindriften fikk en rivende utvikling fra 1751, og fremgangen for reindriften stanset ikke før grensen mot Finland ble stengt i 1852. På midten av 1700-tallet var det ingen felles siida som rådet eksklusivt og felles over området. Veidesiidaen var gått i oppløsning, og reindriften og jordbruket rådet på hver sine områder og med hver sine grupper. Det eksisterte ikke noe felles kollektiv. Uansett hva som har skjedd siden 1751, har ny praksis utviklet seg. 1700-tallets faktiske og rettslige rådighet kan ikke sammenlignes med dagens eiendomsrett.

Máhkarávju siida la ned slik påstand i begge saker:

1. Finnmarkseiendommen/Finnmárkkuopmodat frifinnes.
2. Máhkarávju siida tilkjennes sakskostnader.

Påstandsgrunnlaget til Norges Jeger- og Fiskerforbund i begge saker

Finnmarksloven er et resultat av en avveining av ulike interesser og rettigheter. I forarbeidene til loven ble det lagt til grunn at allmennheten hadde rettigheter til jakt og fiske ved vedtakelsen av loven. Jakt- og fiskelovgivningene legger særlige rettigheter til grunneier, og er ikke en del av allemannsretten. Allmennhetens bruk har vært utøvd i henhold til lovgivningen, som forutsatte at staten var eier. Dersom saksøkerne gis medhold i sine krav, vil det medføre et bortfall av rettigheter for andre i tvisteområdet. Det er ikke i samsvar med det Stortinget så for seg ved vedtakelsen av finnmarksloven.

Ved vurderingen av kravene i saken, må lokalbefolkningens bruk og disposisjoner holdes opp mot andres bruk. Det er utfordringer forbundet med å finne kilder hva gjelder tilreisendes bruk av utmarksressursene fra slutten av 1800-tallet. Kilder som kan nyansere bildet er korrespondanse omkring fjellstuebruk, erindringslitteratur og informasjonsdokumenter. Disse kildene viser at det har vært turisme i Finnmark generelt og i Karasjok spesielt, også før 1960-tallet. Det er beskrevet en stadig økende reisetrafikk på tidlig 1930-tall, og at de tilreisende turistene gjorde bruk av utmarksressursene,

herunder ved jakt og fiske. De tilreisende turistene leide tjenester av lokalbefolkningen, og det er ingen holdepunkter i de tidsnære bevisene for at lokalbefolkningen forsøkte å stanse allmennhetens bruk eller å regulere deres adferd.

Lokalbefolkningens bruk etter 1800 kvalifiserer ikke for eiendomsrett. De var ikke enerådende i sin bruk i hele tvisteområdet. Reindriftens bruk var forskjellig fra de fastboendes bruk, og dette kan vanskelig betraktes som en felles bruk. Befolkningen i de tilgrensende kommuner og bygder har brukt områder i Karasjok, noe også den finske befolkningen i Angeli gjorde. På 1900-tallet tiltok allmennhetens bruk til jakt og fiske. Staten har utøvd eierdisposisjoner som er uforenlig med en kollektiv eiendomsrett for befolkningen.

Staten har oppfattet seg som eier, og har disponert over området på en måte som forutsetter eiendomsrett til grunnen. Lokalbefolkningen har brukt området og ansett seg som berettiget til det, men har ikke utøvd en bruk som forutsetter eiendomsrett etter sin art. Statens disposisjoner og reguleringer har vært respektert av lokalbefolkningen.

Staten eiendomsrett til den usolgte grunnen i Karasjok var for lengst etablert som et festnet rettsforhold da eiendomsretten ble overført til Finnmarkseiendommen. Lokalbefolkningen har heller ikke utøvd en bruk som gir grunnlag for bruksretter med rett til forvaltning.

Norges Jeger- og Fiskerforbund v/generalsekretæren la ned slik likelydende påstand i begge saker:

1. Finnmarkseiendommen/Finnmárkkuopmodat frifinnes.
2. Norges Jeger- og Fiskerforbund tilkjennes sakskostnader.

Utmarksdomstolens syn på sakene

Partene

Saksøkerne i sak 21-086077TVI-UTMA er Kárášjoga Sámiid Searvi, som er tilsluttet Norske Samers Riksforbund, Kárášjoga gielda/Karasjok kommune, flere grendelag, andre organisasjoner, og familiegrupper og enkeltpersoner i Karasjok.

Saksøkerne i sak 21-086497TVI-UTMA er organisasjonen Guttormgruppen og to reinbeitedistrikt. Guttormgruppen oppgir å være en gruppe etterkommere etter Nils Guttormsen, som levde på slutten av 1600-tallet i Ávjovárri siida, se Finnmarkskommisjonens rapport fra felt 4 Karasjok, bind 1, side 97.

Reinbeitedistrikt 13 – Lágesduottar – omfatter et område fra Rásttigáisá og nordover over Ifjordfjellet til Hopseidet i kommunene Deanu/Tana, Lebesby og Gamvik i området

mellom Laksefjorden og Tanafjorden. Distriktet er sommerbeite for Reinbeitedistrikt 17 Karasjok øst. Det vises til Finnmarkskommisjonens rapport om interne rettsforhold i reindriften i Karasjok, bind 2, side 86.

Reinbeitedistrikt 16 – Karasjok vestre – besto tidligere av flere mindre distrikter som i 2005 ble slått sammen til ett stort distrikt som omfatter alle årstidsbeiter. Distriktet omfatter et område fra riksgrensen mot Finland i sør til Magerøya i nord.

Finnmarkseiendommen er saksøkt i begge sakene. Ved ikrafttredelsen av finnmarksloven 1. juli 2006 overtok Finnmarkseiendommen de faste eiendommene i Finnmark fylke som Statskog SF hadde grunnbokshjemmel til eller eide uten å ha grunnbokshjemmel, herunder tvisteområdet i denne saken, jf. finnmarksloven § 49 første ledd. Finnmarkseiendommen er et eget rettssubjekt, jf. finnmarksloven § 6. Finnmarkseiendommen ledes av et styre på seks personer hvor Finnmark fylkesting og Sametinget velger tre medlemmer hver.

Partshjelper Máhkarávju siida er en sommersiida på Magerøya i Nordkapp kommune i Reinbeitedistrikt 16. Siidaen består av ti siidaandeler og har vinterbeiter syd for, og høst- og vårbeiter nord for Iešjohka i Karasjok kommune.

Partshjelper Norges Jeger- og Fiskerforbund er en landsdekkende organisasjon for jegere og sportsfiskere. Organisasjonen har rundt 120 000 medlemmer, og har blant annet til formål å arbeide faglig og politisk for interesser innen jakt, fiske og annet friluftsliv.

Tvisteområdet

Tvisteområdet er restarealet av den grunnen som Finnmarkseiendommen overtok fra Statskog SF ved ikrafttredelsen av finnmarksloven, se innledningsvis i dommen om hva saken gjelder. Finnmarkskommisjonen har gitt en beskrivelse av tvisteområdet i sin rapport fra felt 4 bind 1, kapittel 3.1. Utmarksdomstolen gir i det følgende en sammenfatning av beskrivelsen.

Karášjoga gielda/Karasjok kommune ligger i Indre Finnmark og grenser i vest til Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune, i nordvest til Alta kommune, i nord til Porsanger kommune, i nordøst til Deanu gielda/Tana kommune og i sør og øst til Utsjok og Enare kommuner i Finland. Karasjok fikk status som eget herred i 1866. Grensene mot de ulike naboherredene ble fastsatt hver for seg i årene mellom 1924 og 1937. Grensen mot Porsanger ble fastsatt i 1924, grensene mot Kautokeino og Alta i 1935 og grensen mot Tana i 1937.

Landskapet er et typisk viddelandskap der forgrenete vassdrag snor seg mellom rygger og rabber. Vegetasjonen domineres av bjørkekratt. Elvedalene har mye bjørkeskog og noe

furuskog. Mesteparten av vidda ligger rundt 300 moh., med noen topper over 600 moh. Kommunens høyeste punkt Vuorji på grensen mot Porsanger, ligger på 1024 moh. Karasjok er rik på innlandsfisk, laks, fugl, vilt og multer. Det området som i dag inngår i kommunen ble underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon i 1751. Da Norge i 1837 ble inndelt i formannskapsdistrikter inngikk Karasjok i Kistrand formannskapsdistrikt (herred). I tillegg til Karasjok, omfattet Kistrand dagens Guovdageainnu /Kautokeino, Nordkapp og Porsanger kommuner. Etter at Kautokeino ble utskilt i 1851 og Nordkapp (Kjelvik) i 1861, ble Karasjok som nevnt eget herred i 1866. I samisk sammenheng inngikk det meste av dagens Karasjok i Ávjovárrisiidaen.

Figur 1: Kartet er kopiert fra Finnmarkskommisjonens rapport fra felt 4 Karasjok, bind 1, s. 22, og viser den grunnen i Kárášjoga gielda/Karasjok kommune som Finnmarkseiendommen (FeFo) overtok fra Statskog SF da finnmarksloven kapittel 2 trådte i kraft 1. juli 2006.

Kárášjoga gielda/Karasjok kommune har et areal på 5453 kvadratkilometer. Av dette er litt over 200 kvadratkilometer ferskvann. Før grensene ble endelig fastsatt i 1937 var det antatt at snaut 7500 kvadratkilometer inngikk i kommunens areal. Til tross for at kommunen da ble over 2000 kvadratkilometer mindre, er den fortsatt landets nest største.

Tvisteområdet er inndelt i 28 gårdsnumre. Disse har et samlet areal på litt over 5361 kvadratkilometer, og dekker 98,3 prosent av kommunens areal. Den søndre delen av kommunen inngår i Øvre Anárjohka nasjonalpark, som har et areal på 1414,3 kvadratkilometer. Av dette ligger noe over 270 kvadratkilometer i Karasjok. Karasjok har også to naturreservater, Goššjohka og Oahcesaisuolu, som begge ble etablert i 2007 for å bevare tilnærmet urørte lauvskogsområder.

Finnmarksloven og prosessen for vedtakelsen av loven

Máhkarávju siida har anført at finnmarkslovens forvaltningsmodell bygger på at samene på grunnlag av lang tids bruk har ervervet eiendomsrett til deler av Finnmark, men at en ideell halvdel av denne retten ved vedtak av Sametinget er blitt avstått mot å få i bytte en ideell halvdel av eiendomsretten til andre deler av fylket. Det anføres som følge av dette at samene ikke kan erverve eiendomsretten til tvisteområdet på nytt ved hevd eller alders tids bruk.

Finnmarkseiendommen har på sin side fremholdt at kartleggingsprosessen ikke tar sikte på å kartlegge hvilke områder i Finnmark som faller innenfor de ulike kategoriene i artikkel 14 nr. 1 i ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Ifølge Finnmarkseiendommen skal det ikke skje en kartlegging av det samiske folks rettigheter etter konvensjonens artikkel 14 nr. 1, men en ordinær kartlegging av hvilke konkrete rettigheter innenfor den felles allmenningen som enkeltpersoner eller grupper har etter gjeldende nasjonal tingrett, uavhengig av etnisitet. Synspunktet forstås å være grunnet på at rettighetskartleggingen skal skje på grunnlag av nasjonal rett, og at krav på grunnlag av ILO-konvensjon nr. 169 og andre folkerettslige regler er forutsatt oppfylt ved ordningen med Finnmarkseiendommen og bruksrettigheter for kommunenes og fylkets innbyggere etter finnmarksloven § 22 og § 23. Videre forstås anførselen å bygge på at Sametinget gjennom deltakelsen i lovprosessen og ved sin tilslutning til loven, har akseptert dette.

Disse anførselene har opphav i en lovforståelse som forankres i finnmarkslovens forarbeider, ordlyd og Sametingets behandling av lovforslaget. Det er derfor nødvendig for utmarksdomstolen å gå noe inn på disse forholdene.

Finnmarkslovens bakgrunn

Striden om utbyggingen av Alta-Kautokeinovassdraget avdekket at staten hadde et behov for å avklare sitt forhold til samisk kultur og samenes rettsstilling i Norge.

Samerettsutvalget ble oppnevnt i 1980. Utvalget fikk et omfattende mandat, herunder å utrede, vurdere og eventuelt foreslå endringer i retten til, og disponeringen av, land og vann, samt sikring av den samiske befolkningens muligheter til å utnytte naturressursene i sine bosettingsområder. På grunnlag av Samerettsutvalgets innstilling NOU 1984: 18 Om samenes rettsstilling, ble sameloven vedtatt i 1987, Sametinget ble opprettet, og Grunnloven § 100 a om statsmyndighetenes forpliktelser overfor den samiske folkegruppe, nå § 108, ble tilføyd i 1988.

Samtidig arbeidet Samerettsutvalget videre med avklaring av rettsforholdene i Finnmark og virkemidler for vern av naturgrunnet for samisk kultur. Samerettsutvalgets flertall foreslo i NOU 1997: 4 Naturgrunnet for samisk kultur, at Finnmark grunnforvaltning skulle opprettes og utskilles fra det daværende Statskog SF og gis hjemmel som eier av statens grunn i Finnmark. Grunnforvaltningsorganets hovedoppgave ville være av forvaltningsmessig art. For nærmere om denne prosessen vises det til redegjørelsen i Ot.prp. nr. 53 (2002–2003), side 10 flg. I samme proposisjon foreslo regjeringen at det skulle opprettes et nytt og selvstendig organ, Finnmarkseiendommen, som skulle få overført eierrådigheten over den grunn som da lå under Statskog SF. Departementet la til grunn at en lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark ikke burde opprettholde ordningen hvor staten står som eier i Finnmark uten avklarte og lovfestede rettigheter for samene, og hvor Sametinget hadde liten direkte innflytelse over arealdisponeringen. En fremtidig rettighetssituasjon hvor samene ikke har avklarte og lovfestede rettigheter til grunnen i Finnmark, var etter departementets vurdering vanskelig å forene med Norges forpliktelser etter ILO-konvensjon nr. 169. Samlet sett tilsa dette at den løsning som ble valgt i loven måtte gi samene reell og formell innflytelse over arealforvaltningen av utmark i Finnmark. Det vises til proposisjonen side 90.

Utkastet hadde bestemmelser om Finnmarkseiendommen i kapittel 2 og om dens forvaltning av fornybare ressurser på egen grunn i kapittel 3. Til tross for en uttrykkelig bestemmelse i § 5 første og andre ledd om at loven ikke innebar noe inngrep i private eller kollektive rettigheter ervervet gjennom hevd eller alders tids bruk, inneholdt utkastet ingen regler som kunne bidra til å avklare omfanget av slike rettigheter.

Rettighetskartleggingen

I Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) uttalte departementet at det finnes områder i Finnmark innenfor begge rettighetskategoriene i ILO-konvensjon nr. 169 art. 14 nr. 1, «det vil si både områder der det samiske folk har krav på eiendoms- og besittelsesrett og områder der samene har krav på bruksrett». Departementet gikk likevel inn for en felles løsning for hele Finnmark fordi det ikke var «tilstrekkelig faktisk grunnlag for å trekke et skille mellom områder som faller inn under den ene kategorien og områder som faller inn under den andre eller områder som faller utenfor begge, på en slik måte at en deling av Finnmark vil

fremstå som rimelig, rettferdig og samlende». Departementet la videre til grunn at en helhetsløsning for Finnmark vil være i samsvar med folkeretten dersom samene får tilstrekkelig innflytelse over arealforvaltningen på en slik måte at en stabil basis for bevaring og utvikling av samisk kultur sikres. Det vises til Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) side 90 og 91.

Lovforslaget skapte betydelig debatt fordi mange mente at den foreslåtte eier- og forvaltningsmodellen ikke var tilstrekkelig til å oppfylle blant annet artikkel 14 i ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Etter anmodning fra Stortingets justiskomiteé innhentet departementet en uavhengig vurdering av lovutkastet. Professorene Geir Ulfstein og Hans Petter Graver, begge ved Det juridiske fakultet i Oslo, fremla høsten 2003 utredningen «Folkerettslig vurdering av forslaget til ny Finnmarkslov». Deres konklusjon var at regjeringens lovutkast ikke var tilstrekkelig til å oppfylle ILO-konvensjonen artikkel nr. 14 om urfolks landrettigheter. Dette ville imidlertid kunne avhjelpes ved å innarbeide prosedyrer for å identifisere de samiske rettighetene på FeFo-grunnen i Finnmark i tråd med artikkel 14 nr. 2. Om dette vises det til redegjørelsen i Høyesteretts dom i Stjernøyasaken, HR-2016-2030-A avsnittene 57–61.

Av interesse er også observasjonsuttalelsen fra ILOs ekspertkomité for gjennomføring av konvensjoner og rekommandasjoner (CEACR) fra mars 2004, avsnitt 17, hvor det fremkom kritiske merknader. Her ble det påpekt at lovforslaget ville overføre 95 prosent av grunnen i Finnmark til Finnmarkseiendommen, og at dette syntes å inkludere områder som samene gjør krav på som sitt land med grunnlag i lang tids besittelse, og som regjeringen i prinsippet anerkjenner at samene har rettigheter til, uten at områdene og rettighetenes innhold var blitt identifisert slik som konvensjonens artikkel 14 krever:¹

The proposal would transfer state ownership of 95 per cent of the land in the county to the Estate. It appears that this would include areas that Sami claim as their land by right of long occupation, and to which the Government acknowledges in principle that the Sami do have rights, though the extent of these lands and the content of the rights have not yet been identified as required in Article 14 of the Convention. It would give the Sami a significant role in the management and use of a larger area than that to which they now have rights, and the Government indicates that they would have more benefits from the management of the larger area than under the present situation. However, the proposal would replace the rights of ownership and possession recognized by the Convention with a right to a large share in administration of the region.

ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 6 pålegger blant annet myndighetene å konsultere «the peoples concerned» i forbindelse med tiltak som har direkte virkning for dem – «may affect them directly». Slike konsultasjoner skal skje i «good faith» og «with the objective of achieving agreement or consent to the proposed measures». Bestemmelsen forutsetter

¹ Observation, (CEACR), adopted 2003, published International Labour Conference 92nd Session 2004, Indigenous and Tribal Peoples Convention (No. 169) – Norway (Ratification: 1990)

følgelig at konsultasjonene må være lagt opp slik at de er egnet til å oppnå enighet. Justiskomiteén gjennomførte fire konsultasjoner med Sametinget og Finnmark fylkesting i løpet av 2004 og 2005. Komiteflertallet påpekte at Norges folkerettslige forpliktelse til å konsultere samene på denne måten var tatt inn i Stortingets arbeid, og at dette var en konstitusjonell nyvinning.

Det er av den grunn verdt å nevne at justiskomiteens flertall mente at med de suppleringer og justeringer flertallet endelig foreslo, ville finnmarksloven klart oppfylle Norges folkerettslige forpliktelser. I innstillingen ble det blant annet fastslått i prinsipiell form at samene gjennom langvarig bruk av land og vann har opparbeidet rettigheter til grunn i Finnmark, og at dette også gjelder for andre innbyggere i Finnmark. Videre ble det fremholdt at eksisterende rettigheter, så vel samenes som andres, skulle kartlegges og anerkjennes gjennom en egen kommisjon og en særdomstol, og loven skulle gjelde med de begrensningene som følger av ILO-konvensjon nr. 169. Det vises til Innst.O.nr.84 (2004–2005) kapittel 7.1.

I merknadene til finnmarksloven § 29 knyttet justiskomiteens flertall bemerkninger til Sametingets forslag om at Finnmarkskommisjonen i tillegg til å kartlegge hvilke rettighetshavere som finnes i de ulike områdene, også skulle fastslå hvilken kategori de ulike områdene faller inn under etter ILO-konvensjonens artikkel 14. Flertallet i komiteen mente at det var uklart om en slik kategorisering skulle få noen rettslige konsekvenser utover konsekvensene av kartleggingen av individers og gruppers rettigheter, og at konvensjonen ikke pålegger plikt til slik kategorisering så lenge de opparbeidede rettighetene blir identifisert, anerkjent og beskyttet. Flertallet forutsatte at kommisjonen og særdomstolen skulle bygge sine avgjørelser på gjeldende rett, i første rekke alminnelig tingsrett, herunder samiske sedvaner.

Sametingets behandling av lovforslaget

Av saksfremlegget ved Sametingets behandling av Innst.O.nr.84 (2004–2005) 13. mai 2005 fremgår det blant annet at et av Sametingets hovedkrav hadde vært at folkeretten skulle få en sentral rolle i lovforslaget. Sametinget hadde vært tydelig på at ILO-konvensjonen måtte gjennomføres i norsk rett ved inkorporering og gis forrang foran norske lover. På det andre konsultasjonsmøtet var det blitt enighet om at det måtte tas inn bestemmelser om identifisering av landrettigheter, og at forslaget om Finnmarkskommisjonen og en særdomstol var svært viktige fremskritt.

Saksfremlegget fremhevet videre at lovforslaget anerkjenner at samene gjennom sin bruk etter alders tid har etablert rettigheter til grunn og ressurser i Finnmark, og at disse rettighetene består og skal kartlegges og sikres ved egne prosesser. Det ble videre påpekt at Finnmarkskommisjonen og særdomstolen skal bygge sine avgjørelser på gjeldende rett, og at man så det som positivt at samiske sedvaner og rettsoppfatninger og folkeretten

anerkjennes som viktige rettskilder. Videre ble det fremhevet det positive i at loven gir ILO-konvensjon nr. 169 forrang foran finnmarksloven hvis lovens bestemmelser strider mot konvensjonen.

Det ble også vist til observasjonen fra ILOs ekspertkomité fra 2004, avsnitt 19, som i saksfremlegget er gitt slik norsk oversettelse:

Prosess og innhold er uoppløselig knyttet sammen i konvensjonens krav, og i den gjeldende konflikt. Komiteen er av den oppfatning at om Sametinget, som det representative organet for samene i Norge, er villig til å gi sitt samtykke til forslaget, kan komiteen akseptere denne løsningen som oppfyllelse av kravene om landrettigheter, som lenge har vært tema for forhandlinger mellom samene og myndighetene. Etablering av Finnmarkseiendommen uten at det er gitt slikt samtykke, vil på den annen side innebære ekspropriasjon av rettigheter som er anerkjent i rettslige avgjørelser i Norge og som følge av Konvensjonen.

Ved vedtak 13. mai 2005 ga Sametinget sitt samtykke til at Justiskomiteens flertallsinnstilling ble fremmet for Stortinget slik den forelå, og Sametinget tilrødde Stortinget å vedta innstillingen.

Oppsummerende vurderinger

ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 regulerer urfolks privatrettslige rettigheter til grunn og naturressurser og statens forpliktelse til å anerkjenne slike. Artikkel 14 nr. 1 første punktum pålegger statene å anerkjenne urfolkets eier- og besittelsesrettigheter til «lands which they traditionally occupy». Andre punktum gjelder beskyttelse av bruksrettigheter rettigheter.

Finnmarkslovens regler om kartlegging av eksisterende rettigheter ble utformet for å oppfylle kravene i ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 2. Dette har Høyesterett lagt til grunn i Nessebydommen, jf. HR-2018-456-P avsnitt 167. Det følger av artikkel 14 nr. 2 at myndighetene skal ta nødvendige skritt for å identifisere landområder som urfolk tradisjonelt har rådet over, og å sikre et effektivt vern av deres eiendomsrett og rett til besittelse. Førstvoterende gjør i dommen fra avsnitt 167 rede for forståelsen av konvensjonens artikkel 14 nr. 1, og konkluderer i avsnitt 174 med at lokalbefolkningens rettigheter i Nesseby faller inn under artikkel 14 nr. 1 andre punktum som bruksrettigheter. Dette tilsier at Høyesterett ikke har oppfattet finnmarksloven slik at den stenger for å trekke et skille mellom områder som faller inn under henholdsvis eier- og besittelsesretter eller bruksretter etter ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1 første og andre punktum.

Utmarksdomstolen kan heller ikke se at Høyesterett ut fra lovforarbeidene og loven skulle ha hatt foranledning til å gjøre det. Justiskomiteens flertall uttalte riktignok at ILO-konvensjon nr. 169 ikke pålegger noen plikt til kategorisering av ulike områder under artikkel 14 nr. 1, men uttalelsen kan neppe forstås slik at finnmarksloven setter skranker

mot slik kategorisering. Det er nærliggende å se denne bemerkningen i sammenheng med departementets uttalelser i lovproposisjonen om at det ikke var faktisk grunnlag for å trekke et slikt skille.

Finnmarkskommisjonen har i sin rapport fra felt 4 Karasjok, bind 1, side 205, bemerket at hensikten med den kartlegging og anerkjennelse av eksisterende rettigheter som finnmarksloven legger opp til, blant annet er å fremskaffe et grunnlag for å trekke et slikt skille, noe departementet ikke hadde i 2003. Utmarksdomstolen slutter seg til denne oppfatningen. Stortingets behandling av regjeringens lovforslag førte til betydelige endringer i finnmarksloven, herunder prosessen for å fastslå omfanget og innholdet av de rettighetene som samer og andre – kollektivt og individuelt – har på grunnlag av hevd eller alders tids bruk eller på annet grunnlag, jf. lovens § 5 tredje ledd jf. første ledd. Det er nærliggende å se endringene i lovutkastet som ble utviklet i løpet av konsultasjonsprosessen med Sametinget ut fra forventningen departementet uttrykte om at det i Finnmark vil være områder innenfor begge rettighetskategoriene i artikkel 14 nr. 1, og Sametingets uttrykte forutsetninger om ivaretagelse av folkeretten og kartlegging av landrettigheter. Etter utmarksdomstolens vurdering stenger ikke finnmarksloven for identifisering av rettigheter som faller inn under begge rettighetskategoriene i ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1.

Utmarksdomstolen finner heller ingen klare holdepunkter i lovproposisjonen, i justiskomiteens innstilling eller i Sametingets vedtak for at det forelå en felles forståelse om at loven innebar et makebytte hvorved Sametinget aksepterte å avgi samisk eiendomsrett i indre Finnmark mot å få en andel av eiendomsretten i andre deler av fylket. Slik utmarksdomstolen ser det, kan heller ikke observasjonen fra ILOs ekspertkomité fra 2004 uten videre tas til inntekt for et slikt syn. Komitéen var kritisk til overføring av grunneierrettigheter til Finnmarkseiendommen uten at det var foretatt en rettighetskartlegging i henhold til ILO-konvensjonen, men uttrykte at komiteen ville akseptere en slik løsning dersom Sametinget ga sitt samtykke. Et sentralt moment er nettopp at Sametinget ikke samtykket til lovforslaget slik det i utgangspunktet forelå, og at samtykket først ble gitt etter at lovforslaget var blitt justert på sentrale punkter av justiskomiteen, herunder innføringen av rettighetskartleggingen.

Dette understøttes av arbeidsdokument nr. 7 fra konsultasjoner mellom Sametinget og Stortingets justiskomité om finnmarksloven, gjengitt i Høyesteretts dom i Nessebysaken, HR-2018-456-P avsnitt 190. Her uttaler Sametinget følgende:

... Sametinget har valgt å støtte forslaget om en helhetlig forvaltning av grunnen, forutsatt at identifiseringsspørsmålet løses på en akseptabel måte for det samiske folk.

[...]

Med dette har Sametinget her strukket seg meget langt i forhold til folkerettens krav, jf. Samerettsutvalgets folkerettsgruppes og Graver/Ulfsteins vurderinger. Løsningen

forutsetter at det folkerettslige er på plass på alle andre områder av loven som i bestemmelsene om formål, virkeområde, forholdet til folkeretten og eksisterende rettigheter, retningslinjer, rådighetsinnskrenkinger, avstemmingsregler for enkelte samiske områder, materielle regler om arealvern, oppnevning og mandat for kommisjon og særdomstol og klageorgan.

Utmarksdomstolen kan følgelig vanskelig se at finnmarksloven gjennomførte et makebytte av eiendom mellom rettighetshavere i ytre og indre Finnmark. Under enhver omstendighet synes det klart nok at Sametinget ikke hadde kompetanse til å disponere over privatrettslige rettigheter på en slik måte uten at eventuelle rettighetshavere var blitt kompensert. Etter utmarksdomstolens vurdering gjennomførte ikke finnmarksloven noe makebytte av eiendom som stenger for saksøkernes krav.

Utgangspunkter for den videre vurdering av sakene

Sakenes samiske karakter

Finnmarksloven klargjør at staten har forlatt sitt tidligere synspunkt om at befolkningens bruk av grunn og naturressurser i Finnmark var utslag av tålt bruk som ikke kunne gi grunnlag for rettserverv. Dette følger av lovens § 5 andre ledd om at loven ikke gjør inngrep i kollektive og individuelle rettigheter som samer og andre har opparbeidet ved hevd eller alders tids bruk.

Sakene gjelder spørsmålet om kollektiv eiendomsrett i det som er et samisk kjerneområde i Finnmark. Utmarksdomstolen tar derfor tilsvarende utgangspunkt som det Høyesterett gjorde i Nessebysaken, nemlig at innholdet i samenes rettigheter vil være et grunnleggende utgangspunkt ved bedømmelsen av kravene. Det gjelder for begge saker, også for det søksmålet hvor det påstås at det er lokalbefolkningen i Karasjok som sådan som eier den omtvistede grunnen, jf. HR-2018-456-P avsnitt 86.

Den grunnleggende norske bestemmelsen om samenes rettigheter er Grunnloven § 108. Grunnlovsbestemmelsen er som nevnt en del av den rettsutvikling som har funnet sted på samerettens område etter stridighetene om utbyggingen av Alta-Kautokeinovassdraget. Bestemmelsen pålegger statsmyndighetene å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe selv kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Bestemmelsen fastlegger statens rettslige forpliktelser overfor samene og har selvstendig betydning ved tolkingen av lover og ved anvendelse av sedvanerettslige regler. Det vises til Høyesteretts dom i Nessebysaken, HR-2018-456-P avsnitt 91 og HR-2018-872-A (Femund sijte), avsnitt 39. I Fosendommen la Høyesterett videre til grunn at Grunnloven § 108 bygger på SP artikkel 27 og kan være et selvstendig rettsgrunnlag der andre rettskilder ikke gir noe svar, jf. HR-2021-1975-S avsnitt 99.

Finnmarksloven skiller ikke på etnisk grunnlag, og er slik sett etnisk nøytral. I sin innstilling til finnmarksloven påpekte likevel justiskomiteens flertall at loven er en viktig grunnstein i arbeidet med samiske rettigheter, og viste også til den identifiseringen av rettigheter som skulle finne sted. Rettighetskartleggingen etter finnmarksloven skal skje etter gjeldende nasjonal rett. For Finnmarkskommisjonen følger det av finnmarksloven § 29, og for utmarksdomstolen av finnmarksloven § 46 andre ledd jf. tvisteloven § 11-3, jf. også Høyesteretts dom i Stjernøysaken, HR-2016-2030-A avsnitt 72.

Utmarksdomstolen finner ikke grunn til å gå dyptpløyende inn i den historiske bakgrunnen for oppfatningen om at staten var eier av all grunn i Finnmark, eller at samene som et nomadisk folk ikke kunne erverve eiendomsrett. Dels bygde dette på en terra nullius-doktrine om at herreløst land kan tas i besittelse av en statsmakt, og dels på en tenkning om at det først er ved dyrking av jorda at eiendomsrett kan oppstå. Dette er imidlertid et vesentlig historisk bakteppe for vedtakelsen av finnmarksloven, og for at sakene er kommet til behandling ved domstolene. En tidligere jordsalglovgivning for Finnmark var basert på et syn om at lokalbefolkningens bruk av utmarka har vært tålt bruk fra statens side som ikke kunne gi grunnlag for selvstendige bruksretter eller for eiendomsrett. At dette synet er forlatt, gjenspeiles også i finnmarksloven § 5 første ledd om at samene har kollektivt og individuelt gjennom langvarig bruk av land og vann opparbeidet rettigheter til grunn i Finnmark.

Om eiendomsrett og de aktuelle ervervsformene

Eiendomsrettsbegrepet

De tingsrettslige ervervsformene som er fremholdt i de to sakene utmarksdomstolen her har til behandling, er opprinnelig erverv av eiendomsrett ved okkupasjon, eiendomsrett ervervet ved alders tids bruk, og erverv av eiendomsrett som et festnet rettsforhold. Disse tingsrettslige prinsippene gjelder erverv av rettigheter med grunnlag i bruk over lang tid, og skal anvendes på samiske premisser og i tråd med folkeretten, jf. Høyesteretts dom i Stjernøysaken, HR-2016-2030-A avsnitt 85. Avgjørelsen av disse to sakene vil følgelig være basert på intern tingsrett hvor også samiske sedvaner og rettsoppfatninger skal hensyntas, og hvor folkerettslige kilder vil være relevante.

På 1500-tallet ble indre Finnmark underlagt svensk verdslig og geistlig jurisdiksjon. Området kom under norsk jurisdiksjon først i 1751. Det innebærer at det ved vurderingen av de foreliggende sakene ikke er tilstrekkelig å vurdere spørsmålet om eiendomsretten til det omtvistede området utelukkende ut fra et norsk internrettslig perspektiv. Det må også sees hen til den faktiske og rettslige situasjonen frem mot midten av 1700-tallet i svensk Lappland, som Ávjovárrisiidaen i nåværende Karasjok var en del av, nærmere bestemt som en del av Torne lappmark. Det faktiske og rettslige innholdet i den samiske besittelsen av tvisteområdet mens det var under svensk jurisdiksjon, vil være et moment for vurdering av sakene.

Dagens eiendomsrettsbegrep slik det er beskrevet i norsk juridisk teori og rettspraksis omfatter de beføyelser over en eiendom som ikke er utskilt i form av positivt definerte begrensede rettigheter. Avgjørelsen av hvem som har grunneiendomsretten – restretten – bygges på en konkret vurdering.² Overfor den samiske befolkningen vil det blant annet måtte tas hensyn til samiske sedvaner om kollektiv bruk. Meningsinnholdet i eiendomsrettsbegrepet har imidlertid variert over tid, slik det også kan variere mellom ulike samfunn. Utvikling i eiendomsrettsbegrepet og synet på forholdet mellom eiendomsrett og bruksrett kan skape utfordringer når en i vår tid skal tolke begreper og uttrykksmåter i eldre dokumenter og andre kilder for å forstå hva rettsforholdet gikk ut på. I tillegg kommer behovet for å tilpasse eldre rettsforhold til utviklingen. Et utgangspunkt kan være at det rundt 1900 skjedde en endring av eiendomsrettsbegrepet ved en overgang fra det tradisjonelle systemet der en delte de aktuelle utnyttelsesformene uten å ta stilling til hvem som hadde restretten, til det moderne romerrettsbaserte systemet der noen er «eier» og andre rettigheter blir regnet som avgrensede retter som er heftet på eiendomsretten.³

Högsta Domstolen i Sverige berører i Skattefjällsdommen de uklare begrepene knyttet til fast eiendoms rettsforhold på 1600- og 1700-tallet. I denne saken var spørsmålet om noen samebyer skulle ansees som eiere av de såkalte skattefjellene i Jämtland. Her gjengis fra dommen (NJA 1981 s. 1, dom i original s. 33):

Från början bör understrykas att man knappast kan tala om äganderätt till mark i modern mening för enskilda ofrälse personer under 1600-talet, och för övrigt inte heller under större delen av 1700-talet. Närmast blir det fråga om de rättigheter som vid denna tid tillkom en skattebonde (skattemannarätt).

Videre gjengis fra samme dom s. 28:

Termer som "äga", "bruka" och "nyttja" hade synbarligen åtminstone på 1600- och 1700-talen inte någon tydlig och oomstridd innebörd utan kunde användas om varandra rörande samma förhållanden till fast egendom ...

Eldre rådighetsformer har følgelig ikke nødvendigvis fullt ut hatt samme innhold som den moderne eiendomsrett, men det kan likevel dreie seg om rådighetsformer som innholdsmessig kan være det nærmeste man ut fra tida og tilhøva kommer begrepet eiendomsrett. Utmarksdomstolen kommer senere tilbake til vurderingen av

² Thor Falkanger og Aage Thor Falkanger, Tingsrett, 9. utgave, 2022, s. 40. flg. og Ernst Nordtveit, Høgsteretts rolle ved utvikling av rettar til fast eigedom, i Gunnar Bergby mfl., Lov, sannhet, rett. Norges Høyesterett 200 år, Universitetsforlaget, 2015, s. 771, Juridika

³ Ernst Nordtveit, op. cit. s. 769–770, Juridika

Ávjavárrisiidaens stilling ved midten av 1700-tallet hva gjelder den såkalte «skattemannarätten».

Okkupasjon

Saksøkerne gjør gjeldende at befolkningen i Karasjok hadde en originær rettighet som samsvarer med det som vi i dag vil anse som kollektiv eiendomsrett. Okkupasjon er et originært – et opprinnelig – erverv, som innebærer at noen har tatt et objekt i sin besittelse, og etter hvert har blitt ansett som eier av eller bruksberettiget til dette. Det må foreligge en bruk av et visst omfang når det gjelder intensitet og kontinuitet ved okkupasjon, men det er vanskelig å angi mer bestemte krav også når det gjelder brukstid og rettsoppfatning. En viss veiledning kan hentes fra Skattefjällsdommen. Det var ubestridt at fjellene hadde vært herreløst land før samene tok dem i bruk, og Högsta Domstolen behandlet derfor først vilkårene for erverv av fjellgrunnen gjennom okkupasjon. For slikt erverv fant domstolen veiledning i reglene om «urminnes hävd». Det kunne med rimelighet antas at det ble krevd minst like mye med hensyn til bruken av grunnen for erverv av denne ved okkupasjon som ved «urminnes hävd». Ifølge Högsta Domstolen var det ikke mulig å skille klart vilkårene for okkupasjon fra vilkårene for «urminnes hävd». Det som ble sagt om den ene ervervsformen gjaldt i stor grad også den andre. Domstolen påpekte imidlertid samtidig at det i saken ikke var snakk om den typiske situasjonen når reglene om krav om «urminnes hävd» aktualiseres fordi skattefjellene var ødemark da samene begynte å bruke dem.⁴

Alders tids bruk

For at rettigheter skal erverves ved alders tids bruk, må det foreligge en viss bruk i lang tid, og god tro. Avgjørelsen av om det foreligger rettighetserverv ved alders tids bruk, må foretas ut fra en bred vurdering, jf. HR-2021-1429-A (Saarivuoma sameby) avsnitt 120. Som et utgangspunkt kan den nedre grense for rettserverv ved alders tids bruk settes til ca. 50 år, men med rundt 100 års bruk som en retningslinje i den samlede vurdering av om alders tids bruk foreligger. Man har imidlertid ikke faste kriterier ved avgjørelsen om de enkelte vilkår er oppfylt. De ulovfestede reglene om alders tids bruk er fleksible og kan i noen grad tilpasses forholdene i den konkrete sak. Overfor den samiske befolkningen vil det blant annet måtte tas hensyn til samiske sedvaner om kollektiv bruk. Eiendomserverv med grunnlag i alders tids bruk forutsetter bruk i et tilstrekkelig omfang med hensyn til intensitet og kontinuitet. Sentralt i denne sammenheng er hvor dominerende bruken har vært sammenlignet med andres bruk av de aktuelle områdene. Det vises til Stjernøyadommen, HR-2016-2030-A avsnitt 96.

Festnede rettsforhold

Eiendomsrett kan etableres gjennom langvarig bruk hvor grunnlaget for retten har vært omstridte eller uklare. Et festnet rettsforhold innebærer at den etablerte tilstanden aksepteres selv om den skulle bygge på en misforståelse eller annet feilaktig utgangspunkt,

⁴ NJA 1981 s. 1, dom i original s. 34

fordi det vil være uheldig å rippe opp i et bestående forhold som er etablert over lang tid. Kravet til god tro spiller ikke så stor rolle ved festnede rettsforhold. Imidlertid tillegges den eller de berettigedes passivitet over lengre tid betydelig vekt. Tidshorizonten ved festnede rettsforhold vil være noenlunde den samme som for alders tids bruk, i spennet mellom 50–150 år, avhengig av brukens intensitet og eksklusivitet. Størst betydning har konstruksjonen festnede rettsforhold hatt i saker som her, der bygdefolks allmennings- eller utmarksrettigheter har kommet i konflikt med statens eller andre store eiendomsbesitteres interesser.⁵

Urminnes hävd

Både ervervsformene okkupasjon og alders tids bruk er relevante også etter svensk rett. I svensk rett har spørsmål om landrettigheter på grunn av langvarig bruk i hovedsak blitt behandlet innenfor rammen av rettsinstituttet «urminnes hävd». Högsta Domstolen har gitt en nærmere redegjørelse for «urminnes hävd» i Girjasdommen, som handler om hvorvidt Girjas sameby har «ensamrätt» i forhold til staten til småviltjakt og fiske på samebyens område i Gällivare kommune, NJA 2020 s. 3, avsnitt 135 flg. Rettsinstituttet er avskaffet i svensk rett, men eldre rettigheter som er opparbeidet gjennom «urminnes hävd» eksisterer likevel. Den relevante hjemmelen for de foreliggende sakene finnes i dagjeldende Sveriges Rikes Lag av 1734, Jordabalken, kapittel 15, § 1:

Det är urminnes hävd: där man någon fast egendom eller rättighet i så lång tid okvald och ohindrad besuttit, nyttjat och brukat haver, att ingen minnes, eller av sanna sago vet, huru hans förfäder, eller fångesmän först därtill komne äro.

I Skattefjällsdommen la Högsta Domstolen til grunn at det var mulig for samene på 1600-tallet å erverve rettigheter til grunnen ved å bruke fjellene til reinbeite, jakt og fiske. Det var imidlertid usikkert hvilke forutsetninger man da skulle bygge på. Högsta Domstolens beskrivelse av kriteriene for rettighetserverv av fast eiendom gjennom «urminnes hävd» i Girjasdommen kan oppsummeres til at rettighetspretendenten i minimum ca. 90 år kontinuerlig og med en viss intensitet har brukt og besittet en avgrenset eiendom uten at dette har blitt bestridt. Tilbakevendende bruk til for eksempel beite utelukker ikke «urminnes hävd», se NJA, 2020 s. 3, avsnitt 140:

Kriterierna i 15 kap. 1 § äldre jordabalken för när urminnes hävd föreligger får, allmänt sett, anses vara vaga. Klart är dock att urminnes hävd förutsätter att någon under en längre tid har brukat och besuttit den fasta egendomen utan att detta har ifrågasatts av någon annan. I kravet på besittning har i rättspraxis ansetts ligga att objektet för hävden måste vara bestämt avgränsat, dock inte nödvändigtvis med fasta gränsmärken (jfr «Stora Arten»). Brukandet förutsätts vidare ha varit kontinuerligt och av viss intensitet. Detta har dock inte ansetts utesluta att återkommande användning av mark för t.ex. bete har kunnat

⁵ Gunnar Eriksen, Alders tids bruk, 2008, side 286–287

läggas till grund för urminnes hävd (jfr «Slätholmen» NJA 1952 s. 199). Lagtexten preciserar inte hävdetidens längd men i litteraturen har det ansetts att den bör vara ca 90 år.

Kriteriene sammenfaller i store trekk med de norske reglene for alders tids bruk. Högsta Domstolen fant i Skattefjällsdommen at disse forutsetningene ikke var oppfylt for det aktuelle fjellområdet i Jämtland.

Metodisk tilnærming, bevisbyrde og bevisvurdering

Utmarksdomstolens metodiske tilnærming til spørsmålet om hvem som er eier av det omtvistede området vil være å søke å klarlegge hvordan rettstilstanden kronologisk har utviklet seg fra gammel tid frem til i dag. Denne metoden – som kan kalles en rettshistorisk metode – fremholdes av Jebens å være den som vanligst har vært anvendt i aktuelle eiendomstvister i norsk rettspraksis.⁶ Vel nok er det i tingsrettslige saker ofte en grense for hvor langt tilbake i tid det er relevant å gå, men ved vurderingen av de foreliggende sakene ser utmarksdomstolen det som nødvendig å følge de lange linjer. Denne metodiske tilnærmingen ble anvendt av Högsta Domstolen i Skattefjällsdommen og i Girjasdommen. Som Finnmarkskommisjonen har bemerket, vurderte også Høyesterett i Selbusaken (Rt-2001-769) og Svartskogensaken (Rt-2001-1229) rettsoppfatninger og bruk i tidligere tider og frem mot vårt tid, men uten å gå bredt inn på de opprinnelige eierforholdene.⁷ Med utgangspunkt i en slik metode vil vurderingene i dette tilfellet måtte bygge på et omfattende materiale om faktum og rettsoppfatninger over et tidsspenn på flere hundre år.

Ved vurderingen av de foreliggende sakene må domstolen være oppmerksom på at det som i dag er indre Finnmark gjennom århundrer var bebodd av samer som levde i en veidekultur og en nomadisk kultur, uten skriftlighet for sitt språk. Som påpekt av Högsta Domstolen i Skattefjällsdommen, har samene utgjort en minoritet uten politisk makt, med ringe muligheter til å påvirke hendelsesforløp, og med vanskeligheter å forstå myndighetenes juridiske resonnement og formuleringer (dommen s. 30). Dette er synspunkter som også fremkommer i norsk rettspraksis, blant annet i Svartskogendommen, hvor det ble pekt på språklige og kulturelle forskjellers betydning i kommunikasjon mellom samer og myndigheter, se Rt-2001-1229 på s. 1249.

Bevisbyrden påhviler i utgangspunktet saksøkerne. Högsta Domstolen gir imidlertid i Girjasdommen uttrykk for at en sameby må tilstås en viss lettelse i bevisbyrden fordi staten gjennom historien har hatt betydelig større muligheter til å dokumentere eldre forhold, jf. NJA 2020 s. 3, avsnitt 162:

Målet gäller en talan som en sameby för mot staten. Samebyn representerar ett urfolk. Utgången är beroende av äldre förhållanden som till stora delar är svåra att utreda.

⁶ Jebens, 1999. s. 42–45.

⁷ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 113

Utredningssvårigheterna accentueras av at samernas historia länge inte fanns dokumenterad i några samiska skriftlige källor. Det är tydlige at staten genom historien har haft avsevärt större möjligheter at dokumentera äldre förhållanden. En viss bevislättnad är därför nödvändig för at en sameby ska ha rimlige möjligheter at tillvarata de rättigheter som kan vara knutna till av samer traditionellt brukade områden. (Jfr særskilt artikkel 27 i FN:s deklaration om urfolks rättigheter, jfr även artikkel 14.2 i ILO:s konvention nr 169 som ger uttryck för samma synsätt.)

Også utmarksdomstolen legger dette synspunktet til grunn i den videre behandling av sakene.

Högsta Domstolen la også til grunn at det var staten som hadde bevisbyrden for omstendigheter som medførte at en rett som var etablert ved «urminnes hävd» hadde opphørt, jf. dommen avsnitt 161. Denne vekslende bevisbyrden forstås å være en nyvinning innenfor dette saksområdet i Sverige.⁸ Så langt utmarksdomstolen kan se, har ikke Norges Høyesterett uttalt seg langs slike linjer i saker som omhandler erverv av landrettigheter i samiske områder. En vekslende bevisbyrde er imidlertid ikke ukjent i norsk tingsrett, hvor eksempelvis den som påstår å ha hevdet en rett har bevisbyrden for at vilkårene for at ervervet er oppfylt, men hvor motparten har bevisbyrden for manglende god tro. Etter utmarksdomstolens vurdering er det nærliggende i de foreliggende sakene å legge til grunn at dersom befolkningen i Karasjok gjennom bruk i historisk tid har ervervet eiendomsrett til tvisteområdet gjennom alders tids bruk eller på annet grunnlag, har Finnmarkseiendommen bevisbyrden for at retten senere er opphørt.

I samme dom avsnitt 215 uttaler Högsta Domstolen for øvrig at for opphør av en opparbeidet rett kreves det at den må være utslukket – «utsläcks» – på en tydelig og definitiv måte ved lov eller ekspropriasjon. Högsta Domstolen synes i denne dommen å ha tatt en annen tilnærming enn den Høyesterett gjorde i Nessebydommen, hvor førstvoterende betegnet utmarksdomstolens spørsmålsstilling «om staten ... har brutt ned bygdefolkets rettsoppfatninger og opprinnelige, sedvanebaserte styringsrett over utmarksressursene, og om dette i så fall må aksepteres som et forhold som har festnet seg» som ikke fullt ut treffende, verken rettslig eller faktisk. Finnmarkskommisjonen antyder at dette kan ha sammenheng med at førstvoterende anser sakens hovedspørsmål som et spørsmål om «hva som er det nærmere innholdet i de bruksrettighetene som lokalbefolkningen har ervervet ved alders tids bruk».⁹ Det er mulig at det forholder seg slik kommisjonen antyder. Høyesteretts tilnærming er imidlertid ikke begrunnet, og etter utmarksdomstolens vurdering er det vanskelig å trekke mer ut av førstvoterendes utsagn enn at det er slik Høyesterett vurderte de konkrete omstendighetene i den saken. Slik sett fremstår ikke utsagnet som noe annet eller noe mer enn det som er vanlig i tingsrettslige

⁸ Jf. Christina Allard og Malin Brännströ, Girjas sameby mot staten: En analys av Girjasdomen, SvJT 2020, s. 429

⁹ Se HR-2018-456-P avsnitt 146 og 121, og Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 113.

saker, nemlig at forholdene må vurderes konkret i den enkelte sak. Utmarksdomstolen vurderer ikke dette å legge hindringer i veien for en metodisk tilnærming hvor spørsmålet om hvem som er eier av det omtvistede området søkes klarlagt ved hvordan rettstilstanden kronologisk har utviklet seg fra gammel tid frem til i dag.

Som det fremgår av den foran siterte del av Girjasdommen, ble også folkeretten trukket inn ved Högsta Domstolens vurdering av saken, noe som er av betydning også her.

Folkerettens betydning ved vurdering av kravene

I Finnmarksloven § 3 er det gjort en delvis inkorporering av ILO-konvensjon nr. 169. Det innebærer at konvensjonen går foran finnmarksloven hvis det skulle vise seg at bestemmelser i loven står i motstrid til bestemmelser i konvensjonen. Høyesterett har forstått dette slik at inkorporeringen var ment å begrense seg til finnmarkslovens egne bestemmelser. Selv om loven regulerer prosedyrene for å avklare rettigheter, regulerer den ikke de materielle reglene som rettighetene skal avklares på grunnlag av, jf.

Stjernøydommen, HR-2016-2030- A avsnitt 76. Konvensjonen vil likevel være en viktig rettskildedefaktor ved anvendelsen av finnmarksloven på grunn av presumsjonsprinsippet og at Norge har ratifisert konvensjonen og dermed er folkerettslig forpliktet til å følge den, jf. Innst.O.nr.80 (2004–2005) side 33. Presumsjonsprinsippet tilsier at også andre folkerettslige kilder vil kunne ha betydning ved anvendelsen av de internrettslige reglene.

Blant de sentrale bestemmelsene for sakene som her er til behandling, er ILO-konvensjonens artikler om landrettigheter. Artikkel 13 er en generell bestemmelse om at det skal vises respekt for den særlige betydning urfolks landområder har for deres kultur og åndelige verdier. Landrettigheter er essensielle for urfolks fortsatte eksistens. Grunnen og øvrige naturressurser er den primære kilden til deres livsform og kultur samt sosiale og åndelige velferd. Anerkjennelsen av landområder som urfolk har særrettigheter til, tar sikte på å gi dem en stabil basis for deres økonomiske, sosiale og kulturelle grunnlag og framtidige utvikling.¹⁰

Tilsvarende synspunkter ligger til grunn for artikkel 25 i FNs urfolkserklæring (UNDRIP), som fastsetter urfolkets rett til å opprettholde og styrke deres særegne åndelige forhold til landområder og territorier som de tradisjonelt har eid eller brukt, og til å opprettholde deres ansvar overfor fremtidige generasjoner i denne forbindelse. Urfolkserklæringen ble vedtatt på FNs generalforsamling i 2007, og beskrives av Høyesterett i Nessebydommen som et sentralt dokument innenfor urfolksretten, blant annet som følge av at den reflekterer folkerettslige prinsipper på området og har fått støtte fra svært mange stater, jf. HR-2018-456-P avsnitt 97.

¹⁰ Skogvang, 2023, s. 150 med videre henvisning

Den Interamerikanske menneskerettsdomstolen har beskrevet tilknytningen mellom urfolket og deres landområder slik:

... the close ties of indigenous people with the land must be recognized and understood as the fundamental basis of their cultures, their spiritual life, their integrity, and their economic survival. For indigenous communities, relations to the land are not merely a matter of possession and production but a material and spiritual element which they must fully enjoy, even to preserve their cultural legacy and transmit it to future generations.¹¹

Urfolkserklæringen bygger også på tolkningen av FNs rasediskrimineringskomité (CERD) om frihet fra rasediskriminering slik uttrykt i komiteens General Recommendation nr. 23 fra 1997:¹²

The Committee especially calls upon States parties to recognize and protect the rights of indigenous peoples to own, develop, control and use their communal lands, territories and resources and, where they have been deprived of their lands and territories traditionally owned or otherwise inhabited or used without their free and informed consent, to take steps to return those lands and territories. Only when this is for factual reasons not possible, the right to restitution should be substituted by the right to just, fair and prompt compensation. Such compensation should as far as possible take the form of lands and territories.

Bestemmelsene om landrettigheter i urfolkserklæringen synes ikke å gå lenger enn det som følger av ILO-konvensjon nr. 169. Urfolkserklæringen er ikke rettslig bindende, men i nyere praksis fra blant annet FNs Menneskerettskomité synes den å ha status som relevant kilde ved fortolkningen av rettslig bindende folkerettslige normer, se for eksempel *Tiina Sanila-Aikio mot Finland* (2668/2015, avsnitt 6.8) og *Klemetti Näkkäljärvi m.fl. mot Finland* (2950/2017, avsnitt 9.8), som begge gjaldt spørsmål om stemmerett ved valg til det finske Sametinget. Menneskerettskomitéen viste til at SP artikkel 27 i lys av urfolksdeklarasjonen og SP artikkel 1 om selvbestemmelse, gir urfolk en grunnleggende rettighet til å «freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development».

Kilder, kildekritikk og begrepsbruk

Litteratur

Kildetilfanget i sakene utmarksdomstolen her har til vurdering er stort. Her skal nevnes i tidsmessig rekkefølge den litteraturen som det oftest vil bli henvist til og hvordan. Den svenske jurisdiksjonen i indre Finnmark ble i likhet med den norske jurisdiksjonen i

¹¹ IACtHR, Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua, Judgment of August 31, 2001, avsnitt 149

¹² Claire Charters, Indigenous Peoples' Right to Lands, Territories, and Resources in the UNDRIP, Articles 10, 25, 26, and 27, i The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: A Commentary, Jessie Hohmann og Marc Weller (red.), s. 398

kystområdene, etablert ved en gradvis utvikling. Svensk geistlig og verdslig jurisdiksjon, blant annet i form av rettspleie, fungerte der fra midten av 1500-tallet. Det er derfor nødvendig også å vise til litteratur som belyser perioden Karasjok var under svensk jurisdiksjon, herunder noe litteratur på svensk. Dette er i hovedsak den litteraturen det hyppigst vil bli referert til:

- Sverre Tønnesen, Retten til jorden i Finnmark, utgitt i skriftserien til Institutt for offentlig rett, skrift nr. 3/1972, 2. utgave 1979, her henvises til 1972-utgaven (Tønnesen, 1972)
- Kaisa Korpjaakko-Labba, Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland – En rätthistorisk utredning av markanvändningsförhållanden och –rättigheter i Västerbottens lappmark före mitten av 1700-talet, utgitt på finsk i 1989 og på svensk i 1994 (Korpjaakko-Labba, 1994)
- Otto Jebens, Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark utgitt i 1999 (Jebens, 1999)
- Aage Solbakk, Ávjovári – Kárásjoga – historjá I – 1553 – 1900, utgitt i 2000, (Solbakk, 2000), deler av boka er oversatt til norsk til bruk i de foreliggende sakene
- Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen, Samenes historie fram til 1750, fra 2004 (Hansen og Olsen, 2004),
- Steinar Pedersen, Lappekodisillen – Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke, fra 2008 (Pedersen, 2008)
- Nils-Johan Päiviö, Från skattemannarätt til nyttjanderätt, En rettshistorisk studie av utvecklingen av samernas rättigheter från slutet 1500-talet till 1886 års renbeteslag, fra 2011 (Päiviö, 2011)
- Lennart Lundmark, Samernas skatteland (Lundmark, 2006)
- Susann Funderud Skogvang, Samerett, ble utgitt i 2002 i første utgave. Her vil det bli henvist til 4. utgave, 2023 (Skogvang, 2023)

Bortsett fra Aage Solbakk sin bok, er denne litteraturen ikke særskilt innrettet mot forholdene i Karasjok, men inneholder likevel materiale som er av interesse for situasjonen i Ávjovárrisiidaen og Karasjok. Steinar Pedersens sakkyndige utredninger i form av to notater vil bli henvist til med full tittel der det henvises til disse. For øvrig vil henvisning til annen litteratur, utredninger mv. skje ved bruk av fotnoter.

Rettspraksis

Ved den nærmere vurdering av hvilken rettsstilling befolkningen i Ávjovárri hadde til grunn og naturressurser i sitt område frem mot 1751, er rettsbøkene fra domstolene i svensk Lappland en sentral kilde.¹³ På 1500-tallet og begynnelsen av 1600-tallet lå rettspleien i Lappland under fogden, senere under lagmannen, og fra slutten av 1600-tallet hos «häradsrätten» med lagmannsretten i Piteå som overinstans og Svea Hovrätt som

¹³ Om domstolenes organisering mv. vises det til Tønnesen, 1972, s. 104, Korpjaakko-Labba, 1994, s. 106 flg., Päiviö, 2011, s. 137 flg. og Jebens, 1999, s.150 flg.

høyeste instans. Bortsett fra én sak, som omtales noe nærmere senere, den såkalte Haukiniemi-saken, ser det ikke ut til at avgjørelsene fra underrettene i Lappmarken ble anket til Svea hovrätt. Anke fra samene forekom ikke, skriver Tønnesen.¹⁴

Fra 1649 begynte man å holde ordinære ting i Lappmarken hvert år. For perioden 1650 til 1751 foreligger det rettsbøker (dombøker) fra domstolene for de nordligste siidaene i Torne lappmark. Herredsretten besto av en dommer og lokale meddommere. Dommeren og funksjonærer reiste hver vinter fra tingsted til tingsted i Torne lappmark og holdt ting. Tingstedene i denne lappmarken var – foruten Ávjovárri – Kautokeino, Utsjoki, Teno, Jukkasjärvi og Enontekis. Meddommerne skulle være lokale slik at domstolen hadde medlemmer som kjente de lokale forholdene og de lokale sedvanene. Tingspråket var svensk, men med på tingene var en tolk som behersket samisk og finsk.

Det må antas at samene i svensk Lappland allerede før den svenske rettspleie begynte å fungere i dette området, hadde sine sedvaner som ble oppfattet som bindende blant dem, og som ble overlevert fra den ene generasjonen til den neste. Allerede fra 1500-tallet deltok samer i den nämnd som pådømte saker i Lappland hvor samer var parter eller tiltalt. En følge av dette var at domstolenes avgjørelser der ble påvirket av samisk rettsoppfatning. Dette er også beskrevet av Högsta Domstolen i Sverige i Girjasdommen (NJA 2020 s. 3, avsnitt 174):

Kungamakten övertog från andra hälften av 1500-talet vissa rättsvårdande funktioner i Lappland och från första hälften av 1600-talet övergick delar av tidigare samisk rättskipning till svenska häradsrätter. I dessa förblev dock det samiska inflytandet betydande, eftersom häradsrättens nämnd helt eller delvis utgjordes av samer. Allt talar för att samisk sedvanerätt länge tillmättes stor betydelse i häradsrätternas rättskipning.

Generelt sett er sedvane en betegnelse på et handlingsmønster som følges av mange. Rettsregler som har sitt utspring i sedvane omtales vanligvis som sedvanerett. Sedvaneretten spilte tidligere en ikke ubetydelig rolle i svensk rett, fremfor alt som en utfyllende rettskilde, se Girjasdommen avsnitt 127. «Lappmannanäringen» basert på jakt, fangst, fiske og reindrift, var vesensforskjellig fra bondenæringen, som den svenske lovgivningen var sprunget ut av. Denne lovgivningen kunne ikke alltid gi løsning på tvistene i Lappland, og loven ble med sedvaner tilpasset de samiske samfunn. At det var samme dommer som holdt de ulike tingene i lappmarkene, bidro formodentlig til en enhetlig rettsanvendelse, likevel med variasjoner hensett til sedvanene.

Kildekritiske merknader

Det er som utgangspunkt grunn til å utøve en viss forsiktighet ved fortolkningen av eldre rettsbøker. Högsta Domstolen understreker i Girjasdommen at domsmaterialet ikke

¹⁴ Lundmark, 2006, s. 79 og Tønnesen, 1972, s. 349

nødvendigvis fullstendig eller med korrekthet gjengir samiske sedvaner (NJA 2020 s. 3, avsnitt 164):

Av særskild betydelse är att den tillgängliga dokumentationen av äldre förhållanden huvudsakligen består av handlingar från domstolar och administrativa myndigheter. Det finns skäl att räkna med att förekommande samiska sedvanor inte avspeglas i dessa handlingar eller att de återges på ett bristfälligt eller felaktigt sätt.

Videre fortsettes det i samme avsnitt:

Man måste också räkna med att i synnerhet material från administrativa myndigheter kan ha påverkats av en benägenhet hos dessa myndigheter att tolka vad som har oppfattats som ett oklart rettslære til statens förmån, t.ex. för att tillgodose fiskala intressen. Handlingarna ger därför inte alltid en rättvisande bild av rettsutvecklingen, något som manar til försiktighet vid bedømmingen.

Högsta Domstolen har her understreket det som ble uttalt i Skattefjällsdommen om at det bør utvises forsiktighet ved bedømmelsen av eldre bevismateriale. Högsta Domstolen nevner særskilt materiale fra administrative myndigheter, og påpeker at man ved fortolkningen av slike bevis må se hen til at myndighetene kan ha tolket en uklar situasjon til statens fordel (se Skattefjällsdommen på side 29).

Jørn Øyrehagen Sunde peker på at man ikke uten videre kan stole på det som står skrevet i de historiske rettsprotokollene. Aktørene sitt mål i rettssakene har ikke nødvendigvis vært å få frem sannheten, men å oppnå et særlig resultat.¹⁵ Dessuten vil innholdet i rettsbøkene være preget av den som førte dem i pennen. Rettsreferatene er først og fremst embetsmannens – dommerens – skriftlige fortelling, som også kan ha gjennomgått flere stadier før rettsreferatet ble endelig nedskrevet. Utmarksdomstolens inntrykk er likevel at de rettshistorikere som har gjort inngående studier av dette domsmaterialet mener at det gir grunnlag for en noenlunde god beskrivelse av den dagjeldende rettsoppfatning i Lappmarken.¹⁶

Det er også mulige feilkilder knyttet til folketellinger, skattelister mv. ved at navn, fødselsdatoer og andre detaljer kan inneholde feil eller unøyaktigheter, og til og med manglende registrering av personer. For daværende Ávjovárri siida må det sees hen til at folk flyttet mellom ulike bosteder etter årstidene, og at det også ble drevet nomadiserende reindrift, noe som kan ha bidratt til mangelfulle registreringer. De anslag over befolkningstall som blir gjengitt her fra Finnmarkskommisjonens arbeid, forstås å ha tatt hensyn til disse usikkerhetsfaktorene.

¹⁵ Jørn Øyrehagen Sunde, Den juridiske komedien, 2007, s. 146.

¹⁶ Päiviö, 2011, s. 137

Det bør også nevnes at kvinnene i stor grad er fraværende i det materialet som er fremlagt i sakene. Ekteskap ble inngått mellom samer og kvener, og det må utvises forsiktighet med å trekke konklusjoner om etnisitet for samtlige medlemmer av et hushold basert utelukkende på registreringer av mannens etnisitet.

Begrepsbruk vedrørende etnisitet

Når det gjelder etniske betegnelser, var det ulik praksis mellom Danmark-Norge og Sverige. Peter Schnitler delte i grenseeksaminasjonsprotokollene fra 1742–1745 Finnmarks befolkning i fem grupper; «1) Nordmennene, 2) Sjøsamene, 3) De norske fjellsamene 4) De svenske fjellsamene, 5) Kvenene.»¹⁷

På svensk side ble «lapp», «lappbyar», «Lappmarken» og andre varianter av ordet «lapp» brukt først og fremst som et begrep tilknyttet næringsutøvelse – til «lappmannanäring» – som altså hadde basis i samisk næringsutøvelse og samfunnsorganisering, og ikke nødvendigvis etnisitet. Brukt i svensk språkdrakt i dag oppfattes ordet «lapp» nedsettende. Nils-Johan Päiviö fant det i sin avhandling fra 2011 likevel nødvendig tidvis å bruket begrepet «lapp» for klarhetens skyld. De samme hensyn gjorde at Kaisa Korpijaakko-Labba i sin avhandling fra 1989 ofte brukte termen «lapp», ikke «same». Hun så det slik at det ut fra rettshistorisk synspunkt, spesielt ut fra naturbruken, var en mer korrekt begrepsbruk med hensyn til kildene. Utmarksdomstolens bruk av begrepet – i de sammenhenger det skjer – hviler på samme synspunkter. I de svenske rettsprotokollene som er fremlagt i saken, brukes for øvrig ikke etnonymet «kven». Den befolkningen som i Danmark-Norge ble omtalt som kvener, ble i det svenske domsmaterialet omtalt som nybyggere.

Etter denne overordnede redegjørelsen for kilder og begrepsbruk, går utmarksdomstolen over til å beskrive mer konkret forholdene frem mot 1751 i Karasjok.

Karasjok frem til 1751

Rettsforholdet knyttet til grunnen i Karasjok i 1751 står sentralt i Finnmarkskommisjonens rapport. Kommisjonen har lagt til grunn at den retten som var etablert i Karasjok da området i 1751 ble underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon, med dagens terminologi kan betegnes som en kollektiv «eiendomsrett» for befolkningen i Ávjovárrisiidaen. Flertallet i kommisjonen kom til at denne retten fortsatt er i behold på lokalbefolkningens hånd, mens mindretallet kom til at de opprinnelige rettighetene har falt bort.¹⁸ Spørsmålet om rettsforholdet da Karasjok kom under dansk-norsk jurisdiksjon har også stått sentralt i partenes bevisførsel og prosedyrer. Utmarksdomstolen følger kommisjonens og partenes vektlegging av dette spørsmålet, som vil foranledige at temaet belyses forholdsvis grundig i denne dom.

¹⁷ Gjengitt etter Tønnesen, 1972, s. 59

¹⁸ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 205 og s. 208

Ávjovárrisiidaen

Bosettingen på kysten av Finnmark er eldre enn 10000 år, mens de eldste kjente sporene etter menneskelig aktivitet på Finnmarksvidda er 7500 år gamle. Det er antatt at det for rundt 6000 år siden ble etablert fangstsamfunnstilpasninger på vidda, dels med sesongflyttinger mellom kysten og innlandet, og dels med helårsbosetting i innlandet og kontakt mot fjordene og finnmarkskysten og mot Bottenviken. Finnmarkskommisjonen fremholder at det arealet som utgjør Karasjok kommune, trolig har vært brukt og bebodd av mennesker i 6–7000 år. Det er funnet steinalderboplasser blant annet ved Bieskkenjárga i Karasjokdalen, ved Jorggástat i Anárjohkdalen, ved Iešjávri og ved Stuorrageađgi nær Karasjok kirkested. Videre er det flere steder funnet boplasser med rekkeformede ildsteder datert til slutten av jernalder og tidlig middelalder. Det er også funnet spor etter fangstanlegg for villrein, som trolig var i bruk frem til ut på 1600-tallet.¹⁹

Samene i indre Finnmark og andre steder kunne nokså uforstyrret drive jakt, fangst, fiske og annen ressursutnyttelse. I vikingtiden var det en viss, trolig sesongbasert, norrøn bosetting langs Finnmarkskysten. Mot slutten av 1000-tallet forsvinner imidlertid alle spor etter slike bosettinger nord for Tromsø i det arkeologiske funnmaterialet, og man finner ikke opplysninger om norsk bosetting i Finnmark før mot slutten av 1200-tallet.

Samene i Finnmark måtte etter hvert betale skatt både til Norge, Sverige og Russland. Dette var ingen statsrettslig eller privatrettslig tilegnelse av områdene idet skattleggingen hadde form av en fredsskatt som ble betalt av et folk med tilhold utenfor den egentlige riksgrensen, men innenfor statens skatteland. Etter hvert strakte den norske skattleggingen seg til Kandalaksja på Kolahalvøya. Grensen for den russiske skattleggingen gikk i Nord-Troms. Fra 1300-tallet begynte også svenskene å skattlegge mot finnmarkskysten.

Anleggelsen av Vardø kirke og Vardøhus festning tidlig på 1300-tallet og økende norsk fiskeværbosetting fra slutten av 1200-tallet, bidro til at de ytre kystområdene i Finnmark ble underlagt norsk verdslig og geistlig jurisdiksjon. Denne tilstanden synes å ha festnet seg i løpet 1300-tallet. Med unntak av skattlegging, var derimot indre Finnmark i liten grad gjenstand for norsk jurisdiksjonsutøvelse på denne tiden, og heller ikke i de nærmeste århundrene.

I det første tiåret av 1600-tallet sto det strid mellom Danmark-Norge og Sverige om retten til å skattlegge sjøsamene. Kalmarkrigen (1611–1613) endte med at Sverige, ved Knärödfreden i 1613, avsto sitt krav på suverenitet over sjøsamene fra Tysfjord til Varanger, og samtidig også ethvert krav på suverenitet over det området hvor sjøsamene var bosatt. Fra 1613 var kysten og fjordene, og det nærmeste landet innover, ensidig

¹⁹ Finnmarkskommisjonens rapport fra felt 4 Karasjok, bind 1, kapittel 3.2 og kapittel 4.1.1, og Hansen og Olsen, 2004

underlagt Danmark-Norge. Bosatte i dette området var dansk-norske undersåtter, mens samene i innlandet stadig var under svensk jurisdiksjon.

Først ved grensetraktaten av 1751 ble områdene i dagens Kárašjoga gielda/ Karasjok kommune, Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune, og områder i Deanu gielda/Tana kommune og Unjárgga gielda/Nesseby kommune, underlagt Danmark-Norge. Sverige fikk suverenitet over Utsjok og Enare, og Tenosiidaen ble delt mellom Danmark-Norge og Sverige med Tana elv som grense. Statsgrensen mellom Norge og Russland ble først fastlagt i 1826.²⁰

Historisk var Ávjovárri en innlandssiida i Torne lappmark, som frem til grensetrekningen mellom Sverige og Norge i 1751 tilhørte Sverige både i kirkelig og juridisk forstand. De samiske samfunnene var veidesamfunn med flyttinger mellom sesongboplasser. Ressurshøstingen var organisert etter det såkalte siidasystemet. Det synes imidlertid å ha vært stor variasjon i måten siidasamfunnene var organisert på. Det antas at inndelingen i siidaer (samebyer) hadde opprinnelse i samisk sedvane, slik også antatt av Högsta Domstolen i Girjasdommen (NJA 2020 s. 3, avsnitt 177). Den indre organiseringen i Ávjovárri siida er ikke nærmere belyst, noe som også var situasjonen for Girjas sameby litt lengre sør. Det har imidlertid blitt tatt for gitt innen forskningen at det har vært en eller annen form for felles beslutningstaking og rettsforståelse innen siidaene, jf. Högsta Domstolen i Girjasdommen, NJA 2020 s. 3, avsnitt 175. Det antas også å ha vært tilfellet i Ávjovárri.

Siidagrensene gikk langs vannskillene, med fjorder og vassdrag som sentrum i et slikt ressursområde. Siidaen var et kollektiv som i fellesskap forvaltet utnyttelsen og fordelte ressursene internt.²¹ Siidaen fungerte som et forbindelsesledd mellom slektene, som største delen av året bodde på egne områder, og som om vinteren flyttet sammen til en felles vinterboplass. På midten av 1500-tallet var Ávjovárri-samfunnet basert på jakt, fiske og fangst. På det økonomiske eller ressursmessige området ser siidaen ut til å ha hatt både ressurser liggende til siidaen som helhet og i tillegg, i hvert fall siden midten av 1600-tallet, en intern fordeling på familie- eller slektsnivå innenfor siidaens grenser.²²

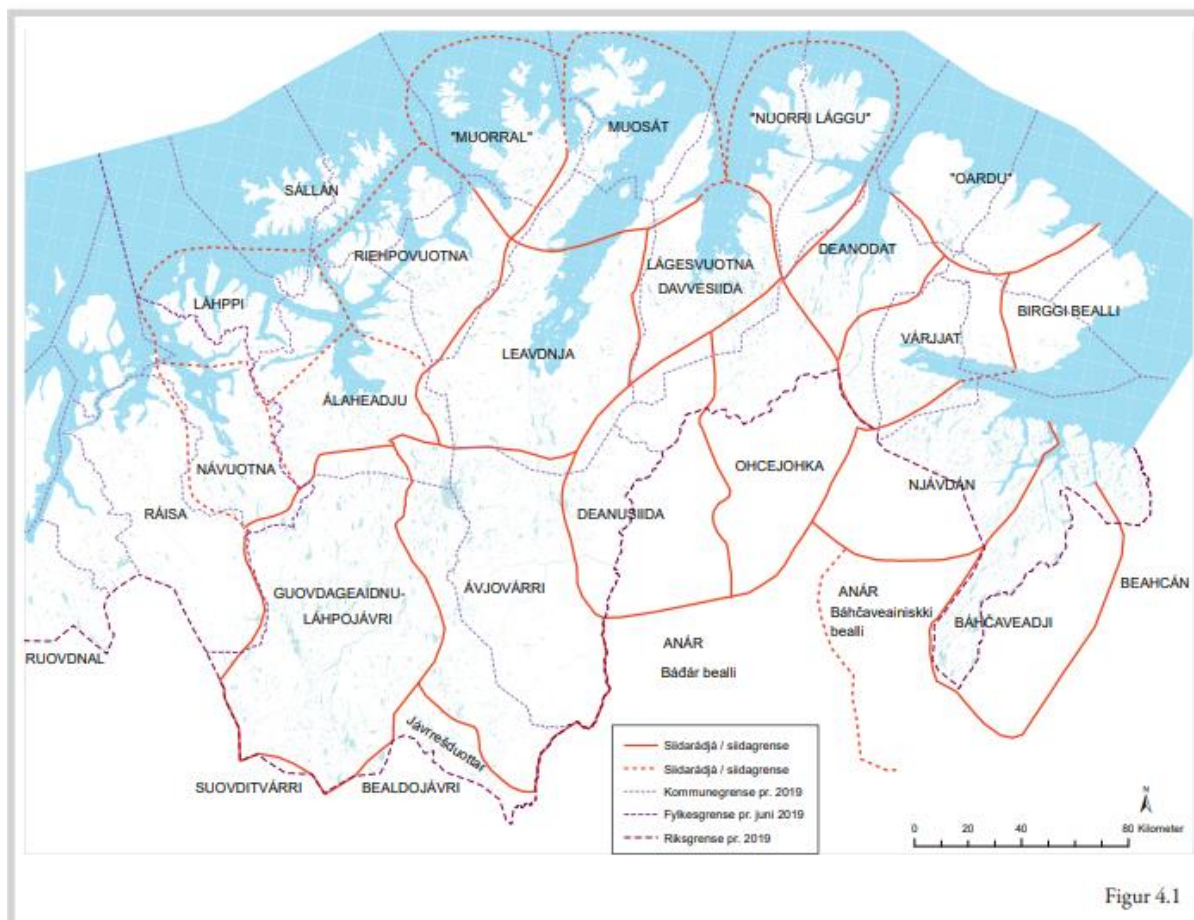
Arkeologisk materiale tyder på at siidaene ble dannet i yngre jernalder, fra 700–800 etter vår tidsregning. Nyere forskning har dokumentert betydelig regional og tidsmessig variasjon i de eldre samiske samfunn. Selv om siidasystemet ikke hadde samme innhold overalt hvor det ble praktisert, var eksistensen av kollektive enheter over husholdsnivået

²⁰ Steinar Pedersen, Bruken av land og vann i Finnmark inntil første verdenskrig, inntatt i NOU 1994: 21, kapittel 3 og Hansen og Olsen, 2004, s. 262–267

²¹ NOU 1984: 18 Om samenes rettsstilling, s. 72

²² Finnmarkskommisjonen, notat, Eiendomshistorikk for Karasjok 1550–1884, s. 2 flg.

som fordelte ressursutnyttelsen internt, lenge et gjennomgående trekk ved organiseringen av de samiske fangstsamfunnene.²³

Figur 4.1

Figur 2: Kartet er kopiert fra Finnmarkskommisjonens rapport fra felt 4 Karasjok, bind 1, side 81, og bygger dels på Ørnulf Vorrens rekonstruksjoner av siidagrensene omkring 1700, dels på kart utarbeidet av Čálliid Lágádus/Samuli Aikio i 2017, og dels på skisser utarbeidet av Finnmarkskommisjonen.

Ávjovárri endret tidlig på 1800-tallet navn til Karasjok. Som territoriell og sosial enhet besto imidlertid Ávjovárri gjennom mange hundre år. Det er vanskelig med sikkerhet å angi siidaens grenser. Ørnulf Vorren gjorde i 1978 en rekonstruksjon av grensene for de siidaene som helt eller delvis ble liggende i Norge etter grensedragningen mot Sverige i 1751 og Russland i 1826. Han bemerket at forsøket berodde på et meget begrenset materiale fra et begrenset tidsrom. Den eldste kjente kilden der områdenavnet er benyttet, er en svensk skatteliste fra 1553. Partene i sakene forstås å være enige om at Karasjok kirkested var omfattet av Ávjovárri siida sine grenser. Videre er det enighet om at deler av arealet som lå innenfor Ávjovárri siida i dag ligger i Kautokeino.

Det forstås imidlertid å være en viss uenighet mellom partene om hvorvidt Deanusiida – i kildene kalt Teno, Tenoby eller Juxby – ble delt mellom Ávjovárri og Utsjok. Ifølge Aage

²³ Hansen og Olsen, 2004, s. 177

Solbakk opphørte Teno siida som egen siida i begynnelsen av 1700-tallet og ble innlemmet dels i Ávjovárri siida og dels i Utsjok siida.²⁴ Finnmarkseiendommen har imidlertid vist til tingbøker fra 1688, hvor ting ble holdt i Teno by, og til tingbøker fra første halvdel av 1700-tallet hvor ting fra 1712 ble holdt for Teno og Utsjok byer i Utsjok. Det er fremholdt at denne dokumentasjonen ikke gir indikasjoner på at den administrative grensen mellom Ávjovárri og Teno/Utsjok ble endret, noe som skulle innebære at Teno administrativt ble sett på som en del av Utsjok by. Det er vanskelig for utmarksdomstolen å trekke noenlunde sikre slutninger ut av dette, og uansett er ikke dette av avgjørende betydning for sakenes utfall. I store trekk faller Ávjovárri siidaens grenser uansett sammen med grensen for dagens Kárašjoga gielda/Karasjok kommune.

Ávjovárri siidaens område omfattet storparten av nedslagsfeltet til Kárašjohka og Iešjohka. Siidaen hadde rike fiskeressurser med fire lakseelver; Anárjohka, Kárašjohka, Iešjohka og Bávttajohka. Stedet Ávjovárri ligger i Iešjohkdalen omtrent fire mil fra Karasjok sentrum. Ávjovárri var vinterboplass for siidaen og ligger sentralt i siidaområdet. Ávjovárri ble også tingsted og kirkested.²⁵

Befolkningstall

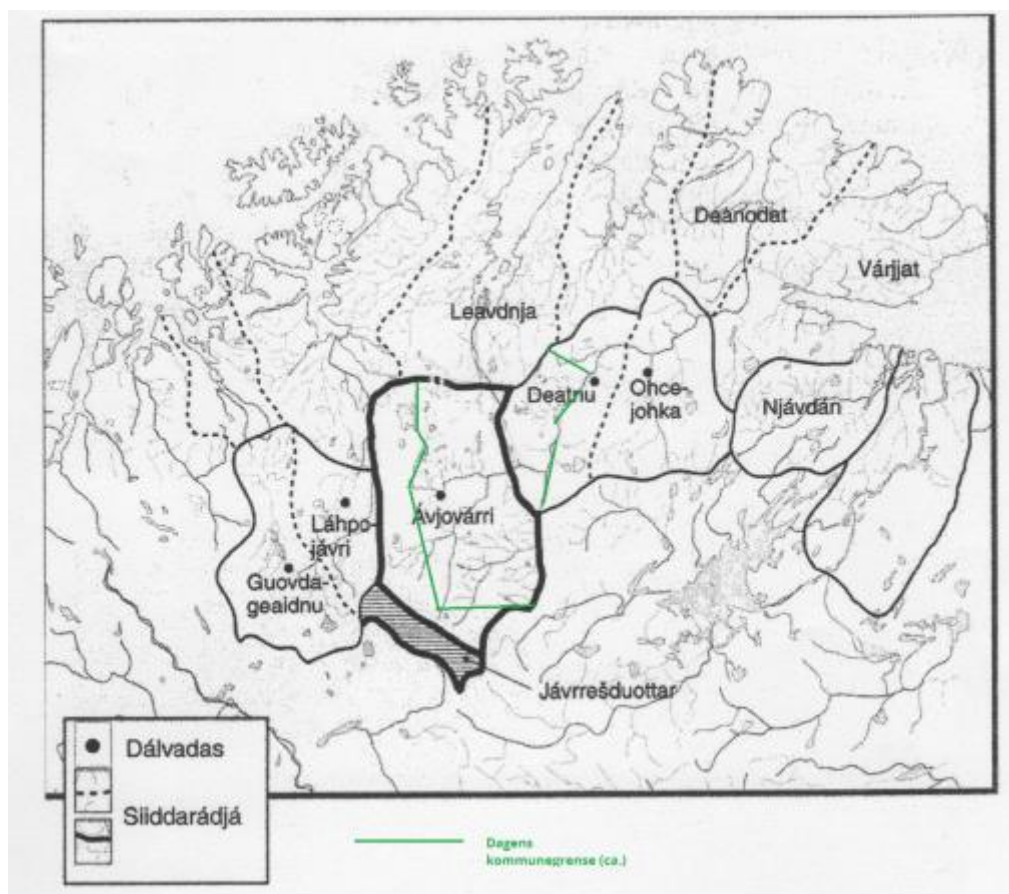
Det finnes lite informasjon om befolkningsutviklingen i Karasjok før på midten av 1500-tallet. Svenske og dansk-norske skattelister for årene 1553 til 1749 viser at Karasjok hadde befolkning i hele denne perioden. I siste halvdel av 1500-tallet hadde Ávjovárri i snitt 130 innbyggere. Kautokeino og Lahpojávri, som da i de fleste sammenhenger ble regnet som én siida, hadde til sammen 120 innbyggere i snitt i samme periode.

På 1600-tallet hadde Ávjovárri i snitt drøyt 70 innbyggere, mens Kautokeino og Lahpojávri til sammen hadde en befolkning på i snitt nesten 140 personer. For 1600-tallet sett samlet hadde altså Kautokeino med Lahpojávri omlag dobbelt så stor befolkning som Ávjovárri. Dette var forholdet også på 1700-tallet, da forskjellen i forholdsmessig folketall mellom disse to siidaene ble ytterligere noe forsterket. Gjennomsnittlig befolkning for disse siidaene var da henholdsvis litt under 150 og litt under 350.²⁶

²⁴ Solbakk, 2000, s. 73

²⁵ NIKU Oppdragsrapport 10/2013 felt 4 Kárašjohka/Karasjok, Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen, side 44. Se også Finnmarkskommisjonens utredning Fra siida til kommune, s. 3–5

²⁶ Finnmarkskommisjonens rapport fra felt 4 Karasjok, bind 1, kapittel 7.3.2.1 og Finnmarkskommisjonens utredning Fra siida til kommune, s. 8.

Figur 3: Kartet er kopiert fra Hilde L. Sommerseths utredning *Befolkningsutviklingen i Karasjok 1559–2001*, 03.07.2017, utarbeidet for Finnmarkskommisjonen. Kartet illustrerer siidaene på 1500- og 1600-tallet, og bygger på Ørnulf Vorrens arbeid, senere noe revidert av Aage Solbakk (2000), gjengitt i Siv Rasmussen, *Befolkningsutviklingen i Rounala, Ávjovárri og Guovdageaidnu 1559–1799*. (Dálvadas = vinterboplass, Siidarádja = siidagrense). Her er også Lahpojávris grenser illustrert.

De svenske lappskattelundene

Før utmarksdomstolen gjør nærmere vurderinger av bruken av land og vann og de tilknyttede rettsforholdene i nåværende Karasjok frem mot 1751, er det hensiktsmessig først å redegjøre for ordningen med lappskattelund i svensk Lappland.

Lappskattelandsordningen med individuelle rettigheter til landområder fikk ikke noe sterkt fotfeste i Ávjovárri, som forble preget av den kollektive retten til land og vann. Det fremstår likevel som nødvendig å redegjøre for denne ordningen fordi den har preget forskning og rettspraksis som er relevant for de sakene utmarksdomstolen her har til vurdering.

De samiske områdene som skattet til Sverige var inndelt i lappmarker; Ångermanslands, Ume, Pite, Lule, Torne og Kemi lappmark. Av disse var Torne og Kemi de nordligste, med Ávjovárri beliggende i Torne lappmark. Hver lappmark var inndelt i «lappbyar» (samebyer, siidaer) der beboere hadde enerett til beite og andre ressurser innenfor samebyens grenser. Noen samebyer ble videre inndelt i «lappskattelund» der

enkelpersoner hadde en form for individuell særrett. I Jämtland og Härjedalen var betegnelsen på disse områdene «lappskattefjäll».²⁷

Lappskatteland innebar at samer betalte en årlig skatt til staten for utnytting av et klart avgrenset landområde innenfor siida-territoriet som familien eller slekten disponerte fast, og som gikk i arv innom slekten. Lappskatteland kunne også erverves ved hevd. Fra midten av 1600-tallet var det herredsrettene som besluttet å godkjenne noen som innehavere av lappskatteland («inrymning»). Det forekom også at herredsrettene håndterte tvister om bruken av lappskatteland, noe som skjedde under hensyntagen til samisk sedvane, se Högsta Domstolen i Girjasdommen, NJA 2020 s. avsnitt 176–179. Lennart Lundmark omtaler lappmarksplakaten av 1695, og beskriver det slik at før länsstyrelsen «gav tillstånd til ett nybygge» måtte det godkjennes av «nämnden» ved det lokale tinget.²⁸ Lappmarksplakaten omtales nærmere av utmarksdomstolen under kapittelet om koloniseringen av svensk Lappland.

Skattlandsbetegnelsen finnes i kildematerialet fra 1600-tallet, og da først i de sørlige lappmarkene Ume, Pite og Lule, og noe senere i nord. En annen særskilt utligningsenhet for skatt var «rök», som trolig også betegnet en gruppe hushold eller familier som sammen var ansvarlige for skatten av et avgrenset landområde.²⁹ Betegnelsen «rök» finnes i arkivmaterialet for Ávjovárri.

På 1600-tallet var beskatningen basert på lappskattelandets størrelse eller avkastning. I 1602 ble det lansert en skattereform for lappmarken. Svenske myndigheters ambisjon med reformen var å etablere en jordebok med oversikt over hvilke sjøer, vann og skoger – de «ägor» – hver enkelt samiske skattemann disponerte. Hensikten synes å ha vært beskatning av samene etter et «besuttenhetsprinsipp» hvor samene skulle garanteres et tilstrekkelig område som grunn for sin næringsutøvelse, men heller ikke mer. Dette forstås å være de prinsipper som skattebøndene ble beskattet etter. Kildematerialet og foreliggende litteratur tyder på at denne reformen i svært liten grad ble gjennomført i Ávjovárri, Teno og Utsjok.³⁰ En ny reform kom i 1695, der en viktig endring var at medlemmene av samebyen ble gjort solidarisk ansvarlige for skattebetalingen. Denne ordningen vedble å fortsette så lenge ordningen med lappskatteland besto i sine grunnformer.³¹

I det svenske jordbesittelsessystemet ble det skilt mellom «kronojord» (krongods), «frälsejord» (skattefritt adelsgods) og «skattejord» (skattepliktig jord i bondebesittelse). Som utmarksdomstolen vil komme tilbake til, blant annet med henvisning til Skattefjällsdommen og Girjasdommen, hadde ikke kronen fremsatt noe klart krav av

²⁷ Korpjaakko-Labba, 1994, s. 52–57, og Jebens, 1999, s. 144–152

²⁸ Gjengitt i Steinar Pedersen, Ávjovárri – Næringsbruk og rettigheter innland, sjø, elv, 1600 – 1800, 2022, s. 14

²⁹ Hansen og Olsen, 2004, s. 284 flg.

³⁰ Korpjaakko-Labba, 1994, s. 352 flg., Jebens, 1999, s. 220–221, Päiviö, 2011, s. 93–94

³¹ Päiviö, 2011, s. 95–98

privatrettslig natur over markene i nord ennå i 1751. Grunnen i Ávjovárri i tiden frem mot 1751 kan derfor vanskelig defineres som «kronojord», og var heller ingen adelsjord.

«Skattejord» var verken eid av adelen eller kronen. Det var land som bøndene skattet av til staten. Oppsitterne på slik jord ble kalt skattebønder. Skattemannarettens karakter er berørt av Högsta Domstolen i Skattefjällsdommen s. 33 (NJA 1981, s. 1) hvor det er bemerket at man knapt kan bruke nåtidens eiendomsrettsbegrep om skattemannaretten frem til midten av 1700-tallet, men at skattebondens rett senere utviklet seg til det vi i dag omtaler som eiendomsrett:

... Men det var hans rätt som senare kom att utveckla sig till vad vi idag menar med äganderatt, framfor allt på grund av den stärkta ställning skattebönderna fick genom lagstiftning i anslutning till 1789 års statsvälvning.

I boka Samenes historie fram til 1750 beskriver Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen det slik at skattebøndene hadde få begrensninger på råderetten over sin jord, og innenfor det svenske systemet var dette en sterk indikasjon på eiendomsrett. I henhold til de tre jordkategoriene innenfor det svenske systemet viser de samiske besittelsene i form av lappskatteland en klar «skattekarakter», som er det nærmeste man ut fra datidens begrepsbruk kommer eiendomsrett.³²

Helt frem til 1880-årene manglet man i Sverige en alminnelig lovgivning om jordforholdene i Lappmarken. En følge av det var som nevnt at domstolene i stor utstrekning måtte legge samiske sedvaner til grunn som gjeldende rett. I rettshistoriske arbeider er det reist spørsmål om samenes forhold til sine skatteland kan sidestilles med skattebøndenes forhold til sine gårder. Her skal særlig nevnes Kaisa Korpijaakko-Labbas avhandling fra 1989 om samenes rettslige stilling i Sverige-Finland, som bygger på en analyse av arkivmateriale i perioden fra 1639 til 1734 fra de fem nordligste lappmarkene, i tillegg til en detaljanalyse for Rounalasiidaen i Torne lappmark, en nabosiida til Kautokeino. Rettsbøkene fra herredsrettene i svensk Lappland på 1600-tallet og første halvdel av 1700-tallet viser at en same som besatt et lappskatteland i store deler av svensk Lappland hadde en sterk stilling i forhold til utenforstående, også i forhold til andre samer. Det var kun vedkommende same som hadde rett til å bruke landet med dets herligheter til utøvelse av «lappmannanäring», det vil si til de samiske næringsformer, særskilt reinbeite, jakt, fangst og fiske, og senere også til engsletter. Ifølge Korpijaakko-Labba må dette sees i sammenheng med at det også i Lappmarken ble knapphet på mark, og det oppsto behov for å beskytte sine bruksområder for «lappmannanäringen» gjennom skatteland. Hver familie opplevde seg som eier av sitt skatteland, og ifølge praksis fra underrettene i mange områder hadde vedkommende same rettsbeskyttelse som i overveiende grad tilsvarte skattebøndenes rettsstilling. I samsvar med dette var jorden gjenstand for overgang ved arv, og man kunne gi bort, pantsette og overdra den på lignende måte som skattebøndene

³² Hansen og Olsen, 2004, s. 284–298

kunne disponere sin jord.³³ Korpjaakko-Labba konkluderte med at samenes forhold til sine individuelle ressursområder fremsto som en «skattemannarätt» av samme karakter som bøndenes. Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen betegner Korpjaakko-Labbas resultater som vel underbygde, og at de må antas å ha gyldighet for perioden fra ca. 1630 til 1730.³⁴

Den såkalte Haukiniemi-saken som pågikk for herredsretten i Kuusamo i tiden mellom 1737 og 1739, underbygger dette synet.³⁵ I korthet gjaldt saken tvist om hvorvidt slektningene til en selger av lappskattelandet Haukiniemi kunne overta landet på grunnlag av «bördsrätt» (en variant av odelsrett) og derved gjøre gjeldende forkjøpsrett. «Bördsrätt» gjaldt kun for skattejord. Kjøperen hevdet at landet var «kronojord», og at det ikke gjaldt noen «bördsrätt». Både herredsretten og lagmannsretten ga slektningene medhold. Lagmannsretten i Piteå uttalte «att lapplanden veterligst ännu icke genom någon kunglig förordning voro förklarade för krono».

Haukiniemi-saken ble tatt opp i Svea Hovrätt, som oversendte saken til kammerkollegiet og kammerarkivet for å utrede hvordan lappskatteland ble behandlet i jordebøkene. Kammerarkivet konstaterte at det ikke fantes jordebøker «som lapplanden till deras skatte- eller kronotitel eller egenskap uppförde eller åtskilde». Jordebøkene ga altså ingen opplysninger om hvorvidt lappskattelandet var registrert å være av skatte- eller krononatur. Kammerkollegiet kunne derfor ikke treffe noen avgjørelse, og saken ble sendt tilbake til Svea Hovrätt hvor det synes som at intet mer ble gjort. Så langt saken ble behandlet av underrettene, ble det følgelig lagt til grunn at lappskattelandet var av skattematur. Högsta Domstolen bemerket dog i Skattefjällsdommen at lappskattelandets natur kunne være annerledes for lappskattefjällene (NJA 1981 s. 1, på s. 56).

Ifølge Jebens viser Haukiniemi-saken for øvrig at oppfatningen om kronens rett til lappskattelandene ennå ikke hadde brutt gjennom for alvor hos de lokale domstolene i 1739.³⁶ Dette fremstår som en riktig observasjon, noe utmarksdomstolen kommer tilbake til.

Rettighetsforhold, bruk og forvaltning av naturressurser i Ávjovárri siida

Det var mest sannsynlig den kollektive rett som preget ressursbruken i Ávjovárrisidaen. Befolkningen var fåtallig, men den karrige naturen og livsgrunnlaget krevde tilgang til store ressursområder gjennom hele året for den enkelte familie og for siidaen. Det må ha vært viktig å verne om disse ressursene mot andres bruk, og tvistene som forekom for domstolene viser at man hevdet sine rettigheter mot andre. Högsta Domstolen peker i Girjasdommen på de samme forhold for Girjas sameby (NJA 2020 s. 3, avsnitt 194):

³³ Jebens, 1999, s. 188 flg.

³⁴ Hansen og Olsen, 2004, s. 284–298

³⁵ Haukiniemi-saken er bredt omtalt i Korpjaakoo-Labba, 1994, s. 453–463 og Lundmark, 2006, s. 77–82

³⁶ Jebens, 1999, s. 147

Visserligen är området till ytan förhållandevis vidsträckt. Områdets resurser måste likväl, som en följd av geografin och det stränga klimatet, antas ha varit knappa och osäkra. För de enskilda samerna skulle det därför kunna få allvarliga följder om deras marker och vatten mer allmänt kunde nyttjas av andra. De tvister som förekom i jämförbara områden visar att man var mån om att hävda sina rättigheter mot andra, oavsett om det var andra samer, nybyggare eller kustbönder.

I 1553 og de nærmeste årene viser de svenske skattemennene at det var ti skatteenheter i Ávjovárri siidaen. Skattemennene gir ikke opplysninger om den enkelte families landressurser eller om den interne fordelingen av ressursene. Skattemennene som er oppført i skattemennene representerte trolig skatteenheter som i realiteten kunne omfatte flere hushold. Skatten synes å ha hatt et kollektivt preg. Det er grunn til å anta at det kollektive skattesystemet også gjenspeilet en kollektiv bruk av siidaområdet, og at dette var typisk for Ávjovárri siida fram til midten av 1700-tallet.³⁷

Tønnesen mente at egentlige lappskatteland ikke fantes i det som nå er indre Finnmark.³⁸ Finnmarkskommisjonen mener imidlertid at Ávjovárri siidaen i 1737 hadde fem skatteland der siidaens 18 skattemenn var registrert i de svenske jorde- og oppbeørselbøkene. Ifølge kommisjonen opphørte skattelandene i jordebøkene i 1744 og 1745, først i Utsjok og Teno, deretter i Ávjovárri. Under enhver omstendighet må det legges til grunn at inndelingen i skatteland i Ávjovárri ikke var gjennomført i samme grad som lenger sør. Det er derfor antatt at det der eksisterte en felles beskyttet rett innenfor siidaens område for de som tilhørte den, og at denne felles retten var det sentrale.³⁹

Dette underbygges av Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller, hvor han i 1744 tok opp vitneforklaringer angående riksgrensens gang i forkant av grenseforhandlingene med Sverige. Flere vitner forklarte at i Kautokeino, Ávjovárri og Arisby (Utsjok) inkludert Juxby (Teno) ble både fjellandet og fiskevannene brukt i fellesskap av siidaens medlemmer og var ikke skiftet samene imellom. Fjellandet og vannene i Indiager (Anár/Inari siida) var imidlertid skiftet mellom medlemmene av siidaen slik at hver hadde sitt område. I Neiden, Pasvik og Peisen (Petsjenga) var fjellmarken felles, mens elvene og vannene var skiftet.⁴⁰

I 1671 ble allmuen spurt ved tingene hvilke fiskevann de brukte. Denne forespørselen var et ledd i en sondering fra myndighetenes side av muligheten for nybyggere til å slå seg ned innenfor byens område. Ávjovárri allmue meldte både om fiskevann som var felles for hele allmuen og om et fiskevann som ble brukt eksklusivt av enkeltpersoner eller enkeltfamilier. I rettsprotokollen står det følgende:

³⁷ Finnmarkskommisjonen, notat, Eiendomshistorikk for Karasjok 1550–1884, s. 3

³⁸ Tønnesen, 1972, s. 113

³⁹ Finnmarkskommisjonen, notat, Eiendomshistorikk for Karasjok 1550–1884, s.14. flg.

⁴⁰ Peter Schnitler, Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745, Bd I, ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen, 1962 s. 354.

Kilbi Järfwi och Y Järfwi, brukas af hehla byen, och fiiskia dhe hwar om annan, effter gammall stadga och förliikningh. Wuáddis Järfwi brukas aff Olof Gotormsson och Påhl Hanson allena. Uthi Ellfwerne Yes Jochi och Karas Jochi, brukar hehla byen Laxefiiskie, Hwar och en i sitt rum och ställe. Finnes fuller andre små Siögar, men ähre obrukelige och odughze.

Fisket i Iešjávri (Kilbi Järfwi) og Idjajávri (Y Järfwi) var altså åpent for alle medlemmene av siidaen uten faste fiskeplasser, mens Wuáddis Järfwi (Vuottašjávri) ble brukt av to personer alene. Laksefisket i de store elvene Iešjohka og Kárášjohka hadde også hele byen tilgang til, men fisket var organisert på den måten at hver enkelt hadde sin fiskeplass.⁴¹

En lignende kombinasjon av felles rettigheter og familierettigheter finnes det opplysninger om i rettsreferatet fra tinget i Teno by for 1677. Morten Nilsson fikk der rettens beskyttelse for sitt laksebruk i Tanaelva. Han anførte i retten at han hadde brukt denne fiskeplassen «utav gammalt och Uhrminnes hevd», og faren bekjente at fiskeplassen var Mortens «rätta arf Bruuk». I svensk rettspraksis ble det på 1600-tallet lagt betydelig vekt på urminnes hevd i tvister der det var spørsmål om rettigheter til jord, og svensk rett og samisk sedvane harmonerte trolig på dette punktet.

Tønnesen mente også at det var eksempler på en viss disponering av siidaens landområder til særretter, og at de trolig var arvelige når det gjelder retten til å fiske i særskilte vann. Rettigheter til beite var imidlertid ikke omtalt. Det antas derfor at beiteretten for rein var felles innenfor siidaens områder.⁴² Grensen utad var imidlertid klar i den forstand at ingen andre hadde noen rettigheter på siidaens område. Andre siidaer kunne rett nok få tillatelse til beite når siidaen ikke selv hadde behov for det, men slik bruk ga i prinsippet ingen rett.

Henimot 1750 ble rettspraksis og rettsoppfatning i Ávjovárri regulert av den gamle sedvanerett. Ifølge Tønnesen må denne retten «i vår terminologi antagelig beskrives som at bygdesamfunnet 'eide' bygdas jord». Ifølge Tønnesen tilhørte rettighetene til jakt, fangst og beite siidaen. Disse var klare og respekterte. Tønnesen underbygger det med eksempler fra rettspraksis.

Jebens oppsummerer på sin side samenes privatrettslige rådighet over grunnen i indre Finnmark slik at beboerne i siidaene utnyttet eksklusivt alle naturressurser i sine områder så intensivt som forholdene tillot. Dette var forholdet fra meget gammel tid, og omfattet all den fysiske rådighet som var aktuell. Siidaens rett omfattet som utgangspunkt alle bruksformer som var aktuelle. Samene håndhevet sin rett ved de lokale domstolene, og viste vilje til å holde andre borte fra bruken av sine områder. Den negative siden ved rådigheten var derved også dekket. Søksmål for å håndheve siidaens enerett til sitt område

⁴¹ Gjengitt i Tønnesen, 1972, s. 355

⁴² Jebens, 1999, s. 146

må oppfattes som en tungtveiende form for rettslig rådighet, noe som forekom regelmessig, ifølge Jebens. Når de rettslige disposisjonene for øvrig var beskjedne, kan det tilskrives at behovet for slike disposisjoner var lite i et fungerende siidasystem. Siidaens rettigheter gikk automatisk over til dem som til enhver tid var siidaens beboere uten noen formell overdragelse og uten domstolenes mellomkomst.⁴³

Når rettsbøkene inneholder få saker av tingsrettslig art fra Ávjovárri, kan det skyldes at tvistene var få og ble løst på annet vis. Samene gikk naturlig nok ikke alltid til de statlige domstolene med konflikter innen lokalsamfunnet, men løste disse internt.⁴⁴ En gjengivelse fra tingboka for tinget i Ávjovárri i 1693 kan underbygge det: «Vi är en liten församling, och vi lever – Gud vare tack – i största sämja och kärlek, som det anstår goda grannar».⁴⁵

De kollektive rettighetsforholdene for siidaene som både Tønnesen og Jebens beskriver, fremstår som treffende for Ávjovárrisiidaens stilling i tiden frem mot 1751. Det er likevel flere forhold som kan tenkes å ha bevirket til svekkelse av siidasystemet og rettighetsforholdene i Ávjovárri når man vurderer situasjonen ved overgangen fra svensk til dansk-norsk enejurisdiksjon i 1751. Det er i denne relasjonen at utmarksdomstolen i det følgende vil vurdere betydningen av statsmyndighetenes virke for koloniseringen av Lappland og spørsmålet om siidaens område var kronens jord.

Koloniseringen av Lappmarken og spørsmålet om «kronojord»

De svenske statsmaktene viste på slutten av 1600-tallet økt interesse av på ulike måter å disponere over markene i Norrland. Koloniseringen av Lappmarken tok til i slutten av 1600-tallet. Etter den såkalte «parallellteorien» skulle både samer og nybyggere kunne befolke området idet deres respektive næringer ble ansett å utnytte ulike ressurser. I 1673 ble det utferdiget en lappmarksplakat som innebar at nybyggere i Lappmarken ville få noen særskilte privilegier, blant annet 15 års skattefrihet og fritak fra militærtjeneste.⁴⁶

Både Korpjiaakko-Labba og Päiviö setter koloniseringen i sammenheng med ønsket om å skaffe arbeidskraft til gruvedriften i Lappland.⁴⁷ Det var imidlertid bare et fåtall nybyggere som slo seg ned i Lappmarken, og lappmarksplakaten fikk ikke den ønskede virkning. En ny lappmarksplakat ble utferdiget i 1695⁴⁸ med stort sett samme innhold som plakaten av 1673, og ytterligere en plakat ble utferdiget i 1749.⁴⁹ Högsta Domstolen peker i Girjasdommen på at kronen i denne sammenheng var opptatt av å beskytte samenes

⁴³ Jebens, 1999, s. 298–299

⁴⁴ NOU 2001: 34, Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, s. 47

⁴⁵ Korpjiaakoo-Labba, 1994, s. 116

⁴⁶ Kongl. Plakat den 27 September 1673, angående lappmarkernas bebyggande, se Girjasdommen, NJA 2020 s. 3, note 31

⁴⁷ Korpjiaakko-Labba, 1994, s. 110 flg. og Päiviö, 2011, s.110 flg.

⁴⁸ Kongl. Maj:ts förnyade Plakat den 3 September 1695, om lappmarkernas bebyggande och de förmåner och friheter, som de, hvilka sig der nedsätta, åtnjuta skola

⁴⁹ Korpjiaakko-Labba, 1994, s. 433 flg., Jebens, 1999, s. 225 flg., Päiviö, 2011, s.110 flg.

muligheter for jakt og fiske ved at lappmarksplakatene fra 1673 og 1695 ikke ga nybyggerne noen jakt- eller fiskerett; i den grad nybyggerne ønsket å drive jakt eller fiske, forutsatte det enighet med samene om det (NJA 2020 s. 3, avsnitt 184).

I den tidlige koloniseringstiden var det ikke særskilte konflikter mellom samene og nybyggerne. Søknader om tillatelse til nybygg ble behandlet på tingene. Korpjaakko-Labba konkluderer på grunnlag av tingbøkene at opprettelsen av nybygg på en skattelapps område var ulovlig dersom samene ikke ga sitt samtykke. Det er også eksempler på at domstolen ga tillatelse til opprettelse av nybygg uten frivillig overenskomst. Dette gjaldt til dels tilfeller hvor skattelandet hadde ligget øde i mer enn tre år, og hvor skattene ikke var betalt. I et slikt tilfelle kom bestemmelsene i loven om skattevrak til anvendelse, med den følge at landet tilfalt kronen og derfor kunne overlates til en nybygger. I andre tilfeller kunne domstolen gi tillatelse ut fra «besuttenhetsprinsippet», men bare dersom samene hadde mer land enn han kunne bruke og derved mer enn han betalte skatt for. Samens disposisjonsrett over sitt skatteland var slik sett begrenset av gjeldende såkalt «kameralrettslige» prinsipper, altså prinsipper som vedrørte skatte- og finansforvaltningen.⁵⁰

Fra og med siste del av 1600-tallet tok flere representanter for kronen til orde for at Lappmarken tilhørte kronen. Högsta Domstolen redegjør i Girjasdommen for et brev utstedt av Gustav Vasa i 1542 hvor det hadde blitt hevdet at «sådana äger som obygdie liggie, höre Gud, oss, och Swerigis Crone till, och ingen annen». Ifølge Högsta Domstolen ble brevet frem til begynnelsen av 1900-tallet forstått som kronens krav på eiendomsrett til ubebygd grunn i Norrland. Senere har det imidlertid vanligvis blitt tolket som bare et krav på overhøyhetsrett («dominium eminens»). Denne retten ble imidlertid ansett tilstrekkelig sterk til «att ge kronan rätt att upplåta mark för nybyggen», jf. Girjasdommen, NJA 2020 s. 3, avsnitt 53.

Siden begynnelsen av 1900-tallet har grunnlaget for den svenske statens eiendomskrav vært en skogforordning utstedt i 1683. Skogforordningen gir uttrykk for at ubebygd skog tilhører kronen. I Skattefjällsdommen kom Högsta Domstolen til at spørsmålet om eierskapet til skattefjellene ikke kunne ansees endelig avgjort ved skogforordningen, men at det avgjørende ble den videre utvikling og tolkning av den. Etter en gjennomgang av rettsutviklingen i de påfølgende århundrene fant domstolen at ved vedtakelsen av den svenske reindriftsloven av 1886 måtte staten anses som eier av skattefjellet, til syvende og sist på grunn skogforordningen av 1683. Hvorvidt formålet med skogforordningen i det hele tatt var å etablere en eiendomsrett til kronen er omdiskutert. Högsta Domstolen vurderte det slik i Skattefjällsdommen at dette uttrykte kronens krav på bestemmelsesrett over området, men at det ikke utelukket at samer ved «urminnes hävd» eller lignende også

⁵⁰ Korpjaakko-Labba, 1994, s. 433 flg.

etter dette skulle kunne gjøre gjeldende en rett som tilsvarte skattemannarett (dommen s. 51).

I Girjasdommen reiste Högsta Domstolen spørsmålet om hvilken betydning det hadde at kronens representanter fra andre halvdel av 1600-tallet gjentatte ganger hevdet at lappmarken tilhørte kronen. Domstolen bemerket at spørsmålet fikk særlig betydning i lys av at jakt- og fiskeretten allerede på dette tidspunkt i utgangspunktet var knyttet til eiendomsretten til henholdsvis grunnen og stranden. Domstolen bemerket til dette at det forhold at staten gjorde krav på eierskap ikke i seg selv kan ansees å ha medført at staten protesterte på en måte som kunne hindre at det oppsto en jakt- eller fiskerett grunnet på «urminnes hävd». Når det konkret gjelder kravene i 1683-skogsforordningen, var disse av ubestemt karakter og ble først konkretisert gjennom en rettsutvikling som ennå ikke var fullført ved midten av 1700-tallet. Fra midten av 1700-tallet hevdet länsstyrelsene i økende grad at lappskattelاندene utgjorde kronojord, og fra omkring 1800 fikk dette synet gjennomslag i herredsrettene. Ved vedtakelsen av den svenske reindriftsloven i 1886 var den etablerte oppfatningen at lappmarkene tilhørte kronen. Det vises til Girjasdommen, NJA 2020 s. 3, avsnittene 54, 204 og 209.

Högsta Domstolens samlede vurdering var at det uansett ved midten av 1700-tallet hadde utviklet seg en rettighet for enkelte samer til å råde over jakt og fiske i området. Retten var basert på at samene i lang tid, kontinuerlig og uten protester fra verken kronen eller andre, hadde drevet jakt og fiske i området, og at denne praksisen hadde vært helt dominerende i forhold til andres jakt og fiske. Kronen hadde ikke gjort egne krav på retten til jakt og fiske, og denne retten måtte ansees å være en «ensamrett» i forhold til kronen. Det vises til Girjasdommen avsnittene 205 og 206.

Situasjonen i Ávjovárri på den tiden som her er vurdert av Högsta Domstolen i Girjas, er på mange måter sammenfallende. Råderetten må også i Ávjovárri ansees å være basert på at samene i lang tid, kontinuerlig, uten protester fra kronen eller andre, eksklusivt hadde utnyttet og disponert over ressursene innenfor sitt siidaområde, som var klart definert. Rettighetene var gjenstand for overgang fra en generasjon til den neste, og tilkom også eventuelle nye medlemmer av siidaen.

Koloniseringen av Lappmarken synes ikke å ha hatt betydning for spørsmålet om den svenske kronens eventuelle privatrettslige eiendomsrett til Ávjovárri-området. Högsta Domstolen oppsummerer i Skattefjällsdommen virkningen av koloniseringen i Norrland med utgangspunkt i 1749-plakaten på s. 60:

Liksom sina föregångare, lappmarksplakaten av 1673 och 1695, syftade reglementet till att främja kolonisation. Reglementet lämnade detaljerade föreskrifter som bl a innebar att upptagande av nybygge skulle fordra tillstånd av myndighet. På liknande sätt som plakaten var reglementet ägnat att medföra intrång för samerna, och det kan sålunda sägas visa bristande hänsyn till deras intressen. Reglementet kan uppfattas som ett uttryck för statens

tradisjonella ønskan att dirigera nybyggesverksamheten. Man kan där urskilja en särskilt markerad tendens att vilja disponera över de norrländska ödemarkerna. Emellertid främträder inte heller här några anspråk från statens sida av klart privaträttslig natur.

Flertallet i rettsgruppen under Samerettsutvalget la til grunn at dersom samene i indre Finnmark ikke hadde oppnådd eierstatus i 1751, måtte man ta utgangspunkt i forordningen fra 1683. Flertallet mente at forordningen ville blitt gjort gjeldende på samme måte som i Skattefjällsdommen, og resultatet ville trolig bli det samme for rettsforholdene i indre Finnmark.⁵¹ Utmarksdomstolen forstår det slik at den senere rettspraksis fra Högsta Domstolen ikke nødvendigvis gir støtte til dette synet.

Högsta Domstolen bemerket for øvrig i Girjasdommen at det var av særskilt betydning at det aktuelle området – som ligger i Norrbottens län – tilhører de mest avsidesliggende deler av Lappland dit svensk maktutøvelse må antas å ha nådd senere enn på andre steder, og der konkurransen mellom samers og andre folkegruppers interesser sannsynligvis har vært mindre der enn i andre deler av Lappland.⁵² Ávjovárri lå enda fjernere til i Lappmarken.

Var siidasystemet brutt ned i 1751 slik at befolkningen i Ávjovárri ikke lenger eksklusivt og kollektivt rådet over sitt område?

Flere forhold synes å ha medvirket til endringer i Ávjovárri-samfunnet under første halvdel av 1700-tallet. Den nomadiske reindriften med flyttinger fra kyst til innland er antatt å ha tatt til på 1600-tallet, og førte til at siidagrensene ble overskredet med reindriften flyttinger. Siidagrensene ble tilslørt i alle fall så langt de gjaldt reindrift. Den sesongmessige flyttingen mellom boplasser innenfor siidaens område må antas å ha blitt mindre aktuell. Tilpasninger til driftsforholdene gjorde at flere reindriftsutøvere fra Ávjovárri lot seg registrere som dansk-norske undersåtter. Det var en viss utflytting fra Ávjovárri til kyststrøkene, og det kan se ut til at andre samer flyttet inn i siidaen. Reindriftssamer fra Porsanger benyttet etter hvert områder i Ávjovarri som vinterbeiteområder for sine rein, og noen kvener slo seg ned med nybygg i det som nå er Karasjok kirkested. Samisk tilflytting, trolig fra Kautokeino, og noe nybygging synes å ha ført til at et lavt folketall igjen steg noe fra 1720-tallet.⁵³ Det er nærliggende å stille spørsmålet om disse endringene førte til sammenbrudd av den gamle siidaordningen på en måte som medførte at de rettighetene som var opparbeidet av siidaen gjennom lang tid var forvitret eller i ferd med å forvitte.

Betydningen av nybyggeretableringer

Utmarksdomstolen har foran kommet til at den svenske statens koloniseringsfremstøt i Lappmarken ikke ga seg utslag i at den svenske stat hadde etablert privatrettslig

⁵¹ NOU 1993: 34 Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark, s. 262

⁵² Girjasdommen, NJA 2020 s. 3, avsnitt 166

⁵³ P. L. Smith, Kautokeino og Kautokeino-lappene, 1938, s. 110–112

eiendomsrett til grunnen i Ávjovárri. Videre var det få nybyggeretableringer i Ávjovárri i tiden før 1751, og etableringene må sannsynligvis ansees som et utslag av kronens overhøyhetsrett.

Det som fremstår som de to første kvenske nybyggerbosettingene i Ávjovárri er beskrevet i tingboka fra tinget i Kautokeino 30. og 31. januar 1724. Som nybyggere fikk Mikkel Henriksson og Erik Madsson tillatelse til oppta hver sin «rök» langs elva. Ulike kilder viser at bostedet lå på elveneset der Karasjok gamle kirke ligger. Aage Solbakk beskriver det slik at det på rettsmøtet ble «godtatt at kvenene Michel Hinderesson, fra Masi, og Erich Matzon med sine sønner, fra Muonio, fikk flytte til Ávjovári siida, Crono Öde wid Karasjocki», og at «Ávjovárris siidaleder Per Ivarsson og siidamedlem Nils Persson, som var til stede på rettsmøtet, gikk med på dette, men betingelsen var at innflytterne ikke var til hinder for beboere i Ávjovárri i deres utmarksbruk og fiske».⁵⁴ Denne fremstillingen bør trolig nyanseres noe. Det fremgår av frihetsbrevet fra 1724 at disse familienes ankomst og etablering ikke var ønsket av Ávjovárris allmue, men at representantene for allmuen «sådan intet kunna förhindra» forutsatt at nykommerne ikke forfordelte (förfördela) stedets egen befolkning «uti gildemarck, fiällfänge och tilhörige fiske elfwer och watn».⁵⁵ Om dette innebar et samtykke fra Per Ivarsson og Nils Persson på vegne av Ávjovárris siidamedlemmer, eller om de ikke kunne motsette seg nybyggene ut fra de nevnte forutsetningene, er ikke så godt å konkludere om. Saken indikerer i alle fall at det i Ávjovárri var siidaen som kollektiv som på denne tiden nærmest var subjektet til rettighetene til land og vann.⁵⁶

Mikkel Henriksson og Erik Madsson fikk altså tillatelse til å slå seg ned på en eiendom omtalt som «crono öde wid Karasjocki». Uttrykket «crono öde» refererer til at eiendommen hadde tilfalt kronen som «ødegård». Dette fremstår sannsynligvis som et eksempel på at domstolen ga tillatelse til opprettelse av nybygg uten frivillig overenskomst i et tilfelle hvor et skatteland hadde ligget øde i mer enn tre år, hvor skattene ikke var betalt, og hvor bestemmelsene i loven om skattevrak kom til anvendelse slik at landet tilfalt kronen og derfor kunne overlates til en nybygger. Dette var i henhold til kronens overhøyhetsrett, slik Högsta Domstolen vurderte overhøyhetsrettens rettslige rekkevidde i Girjasdommen (NJA 2020 s. 3, avsnitt 53).

Tingboka fra 1724 gir heller ikke nødvendigvis det hele og fulle bildet av saken og implikasjonene av den. I NOU 1994: 21 Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv – Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, kapittel 4.7, er det gjengitt fra tinget i Ávjovárri i 1737, hvor tre kvenske bønder i Karasjok – Claes Jønsson, Mats Ersson og Jøns Ersson – klaget over at en same ved navn Per Piaskainen hadde trengt seg inn på et sted de drev fiske. De tre nevnte kvener synes å være Erik Madssons sønn og svigersønner,

⁵⁴ Solbakk, 2000, s. 241

⁵⁵ I Svenska Akademiens ordlista er «förfördela» forklart som «behandla orättvist».

⁵⁶ Finnmarkskommisjonen, notat, Eiendomshistorikk for Karasjok 1550–1884, s. 18–19

jf. foran om Erik Madsson. Piaskainen ville også tilegne seg de små engstykkene som kvenene eide, og som var tildelt og lovet dem av retten selv. De ville få tingets fornyede tilslutning til de rettighetene de tidligere «... af den Högtährade Härads Rätten som och hela Menigheten lofwat är ...». Dette indikerer at de hadde den forståelse at ikke bare herredsretten, men også den øvrige del av befolkningen innenfor siidaen hadde gitt sin tillatelse da de etablerte seg i Karasjok. I utredningen er dette fortolket slik at nybyggerne selv med frihetsbrevet ikke følte seg trygge på sin rett i 1737, men ba om at det lokale tinget måtte fornye sin tidligere tillatelse til fortsatt bruk av ressursene.

Denne nybyggeretableringen foranlediget også en tvist om engsletter i grenseområdet mellom Ávjovárri og Teno siidaer. Geografisk var nybygget eller gården «ved Karasjocki» plassert helt øst i Ávjovárri siida tett opp til grensen mot Deanusiida eller Teno by. Nybyggerne tok trolig allerede de første årene i bruk slátteenger på elvenesene også øst for munningen av Oalgejohka. Dette foranlediget tvisten. Mikkel Henriksson hadde flyttet fra nybygget «Karasjocki» til Vuovdaguoika/Outakoski i Teno by i 1726, og mente at han burde ha rett på de sláttemarkene som lå innenfor Teno bys grenser. Tvisten fikk sin løsning ved at nybyggerne på «Karasjocki» fikk beholde halvparten av de engene som lå innenfor Teno bys grenser langs Kárášjohka mellom bygrensen og munningen av Anárjohka, mens Mikkel Henriksson skulle ha halvparten. Dette forliket skulle gjelde «ad interim till Högwälborne hr. Baron och Landzhöfdingens yttrande om nybyggarna».⁵⁷

Lennart Lundmarks opplysning om at lappmarksplakaten av 1695 foreskrev at «nämnden» på det lokale tinget måtte godkjenne nybygget før länsstyrelsen «gav tillstånd til ett nybygge», kan forklare hvorfor forliket gjaldt «ad interim» i påvente av landshövdingens uttalelse.⁵⁸ Det er i alle fall ikke holdepunkter for at henvisningen til landshövdingens uttalelse var et utslag av at engslettene var kronens jord. Jebens så på denne tvisten som en av mange om klarlegging av grensene mellom siidaene: «For å løse denne tvist måtte klarlegges på hvilken side av grensen 'råskillnaden' mellom Teno og Ávjovárri byer engslettene faktisk lå».⁵⁹ Det er også vanskelig å trekke den konklusjon at saken er en indikasjon på at siidaens selvstyre var svekket i og med at tvisten gjaldt nybyggerne seg imellom – om sláttemarker som var etablert ved lovlig nybyggerbruk – og at saken ble løst ved et forlik.

Nyetableringene var konsentrert til det som nå er Karasjok kirkested. Etableringene ga opphav til konkurrerende bruk, men den samiske bruken var likevel den helt dominerende. Slik sett har nybyggeretableringene i Ávjovárri likhetstrekk med etableringene i Girjas sameby, slik disse ble vurdert av Högsta Domstolen i Girjasdommen, jf. NJA 2020 s. 3, avsnitt 202. Utmarksdomstolens vurdering er at omstendighetene rundt

⁵⁷ Finnmarkskommisjonen, notat, Eiendomshistorikk for Karasjok 1550–1884, s. 18–19

⁵⁸ Lundmark er gjengitt i Steinar Pedersen, Ávjovárri – Næringsbruk og rettigheter innland, sjø, elv, 1600 – 1800, 2022, s. 14

⁵⁹ Se NOU 1993: 34 Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark, s. 272

nybyggeretableringene i seg selv ikke tilsier at Ávjovárrisiidaens karakter av å være kollektiv rettighetshaver til grunn og ressurser var i oppløsning.

Endringer i næringsstrukturen

Et annet tilknyttet spørsmål er om Ávjovárrisiidaens karakter av å være kollektiv rettighetshaver til grunn og ressurser var i oppløsning i de siste tiårene før 1751 på grunn av endringer i næringsstrukturen. Utmarksdomstolen har kommet til at også det mest sannsynlig ikke er tilfelle, og skal i det følgende begrunne det nærmere.

Allerede før tamreindriften med større flokker utviklet seg, foretok samene i innlandssidaene næringsflyttinger mellom innlandet og kysten. Disse var i vesentlig grad betinget av laksefiske i de nedre elveløpene og av sjøfiske. Disse kombinerte næringsflyttingene fortsatte også på 1700-tallet.⁶⁰ Da den nomadiske reindriften utviklet seg, ble siidaenes grenser sprengt for såvidt angår reinflokkenes årlige vandring. Den nomadiske reindriften i Finnmark hadde antakelig i det vesentlige funnet sin form på 1700-tallet. Den besto opprinnelig som en parallell reindrift, med utgangspunkt delvis i innlandssiidaer og delvis i kystsiidaer. Disse benyttet gjensidig hverandres områder til henholdsvis sommerbeite og vinterbeite for reinen.⁶¹

I Porsanger hadde det allerede i 1690-årene utviklet seg privateide flokker med en reindrift som vanskelig kunne ha vært drevet på annen måte enn ved regelmessig veksling mellom et sommerbeiteland ved kysten og et vinterbeiteområde inne i landet. Den norske embetsmannen Adelaer opplyste i 1690 at Porsangersamene om vinteren trakk så langt innover i landet at de der kom i konflikt med de som bodde i innlandssiidaene i det svenske jurisdiksjonsområdet. Samene fra Porsanger klaget over at de ikke uhindret kunne ekspandere så langt innover som de ønsket.⁶² I kildemateriale fra det svenske jurisdiksjonsområdet i innlandet gjenfinner man denne utviklingen blant annet på tinget i Kautokeino i 1700, hvor tingallmuen opplyste at en del av de "norske" samene, som ikke betalte skatt til Sverige, om vinteren flyttet dit opp med reinene sine.⁶³ Det er imidlertid slik at flertallet av de ni reindriftssamene fra Porsanger som hadde vinterbeiter i Ávjovárri i 1690 var født i innlandet.⁶⁴ Aage Solbakk skriver at disse trolig fikk bedre muligheter til å drive reindrift gjennom å etablere seg som næringsutøvere i Porsanger, hvor de blant annet allerede hadde sommerboplasser i forbindelse med sjøfisket de hadde drevet. Til å begynne

⁶⁰ NOU 1994: 21 Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv – Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, s. 54

⁶¹ Jebens, 1999, s. 118–119

⁶² Solbakk, 2000, s. 219 flg., gjengitt i Steinar Pedersen, Ávjovárri – Næringsbruk og rettigheter innland, sjø, elv, 1600 – 1800, 2022, s. 3

⁶³ Gjengitt i Steinar Pedersen, Ávjovárri – Næringsbruk og rettigheter innland, sjø, elv, 1600 – 1800, 2022, s. 3.

⁶⁴ NOU 1994: 21 Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv – Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, s. 57

med flyttet de opp mot grensa til Ávjovárri, og etter hvert krysset de denne, noe som førte til konflikter.⁶⁵

For Ávjovárriis vedkommende gikk reinflyttingene til de samme områdene hvor de hadde drevet sjøfiske og laksefiske; i Kvalsund, Porsangerfjorden og Alta. Gjentatte klager fra sjøsamer som så på reindriftssamene som konkurrenter i sommermånedene førte til at det i 1701 ble blitt bestemt at grensesamer som kom ned til fjordene om sommeren skulle kunne fortsette med det, men det var en forutsetning for dette at de gikk med på å bli danske undersåtter, og sverge troskap til kongen. I 1710 ble det innskjerpet at ingen grensesamer fikk drive næring i sjødistriktene, med mindre de var «Kongens tro Undersaatter», og betalte skatt til ham. En god del fjellsamer – syv familier fra Ávjovarri og fem familier fra Kautokeino – valgte å bli dansk-norske undersåtter i perioden mellom 1700 og 1720, jf. det som foran er beskrevet om utflytting fra Ávjovárri.

Tønnesen beskriver det slik at jaktmulighetene etter hvert avtok både «på fjellet som i sjøsamerbyene», noe som førte til ekspansjon for reindrift og husdyrbruk. Den økende reindriften førte til behov for større beitemarker. De av sjøsamene som drev med rein fikk behov for adgang til vinterbeiter på vidda, mens innlandssamene fikk behov for å benytte sommerbeiter ved sjøen og også for å drive mer sjøfiske om sommeren. Dette var faktorer som ifølge Tønnesen bevirket at mange ble interessert i en tilsløring av grensene mellom byene, iallfall for reinbeiteretten.

Schnitlers befaringer i 1740-årene viser likevel at det da var klare oppfatninger om hvor grensene gikk, og at fjellsamene var klar over at deres nærvær ved kysten om sommeren var en grenseoverskridelse som trengte en forklaring. Det økende jordbruket ble forsterket ved den kvenske innvandringen i begynnelsen av 1700-tallet. Det var særlig ved lakseelvene at kvenene slo seg ned, og ifølge Tønnesen ser det ikke ut til å ha vært noen særlig friksjon mellom kvenene og deres samiske naboer. Dette var imidlertid en begynnende prosess som virket sterkere og fortere i enkelte distrikter enn i andre.⁶⁶ Päiviö har påpekt at utviklingen av reindrift med større flokker på slutten av 1600- og begynnelsen av 1700-tallet også svekket relevansen av skattelandene ved at det oppsto sambruk av disse.⁶⁷

Men denne utviklingen innebar nødvendigvis ikke at den tidligere veidekulturen forsvant. Dette gjelder både i innlandssiidaene og kystsiidaene. Jebens fremholder at en del av beboerne i innlandssiidaene opprettholdt veidekulturen og fortsatt levde overveiende av

⁶⁵ Gjengitt i Steinar Pedersen, Ávjovárri – Næringsbruk og rettigheter innland, sjø, elv, 1600 – 1800, 2022, s. 4

⁶⁶ Dette bygger på Sverre Tønnesens forelesning om samenes og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst, holdt på et symposium 7.–9. november 1973, gjengitt i kapittel 4 i NOU 1978: 18A Finnmarksvidda – Natur – Kultur

⁶⁷ Päiviö, 2011, s.103 og s. 252–257

jakt, fangst og fiske.⁶⁸ Jakt og fiske var viktige deler av livsgrunnlaget, både for de som drev og de som ikke drev med de lange reinflyttingene. Johan Junnelius, prest i Kautokeino, beskrev i 1740 at så godt som alle samene flyttet til kysten om sommeren, unntatt noen få, som levde av fiskeriet «her oppe». Han beskrev videre at samene så å si hele høsten og vinteren var opptatt med å skaffe seg livsopphold ved siden av reindriften ved jakt og fiske. Det indikerer at reinflokkene var ganske små sammenlignet med dagens. Carl Sadelin, justitiarie i Torne lappmark i perioden fra 1714 til 1742, beskrev jakten for kautokeinosamene slik at de om høsten blant annet jaktet fugl, ulv, bjørn og villrein.⁶⁹ Endringene i reindriften førte følgelig ikke til at de tilgjengelige ressursområdene til jakt, fangst og fiske ble uviktige.

Denne oppfatningen deles av Högsta Domstolen i Girjasdommen, (NJA 2020 s. 3, avsnitt 182):

Successivt övergick samerna i fjällområdena till ett mer nomadiskt levnadssätt som utmärktes av längre flyttningar, ett större antal tamrenar och renskötsel som huvudnäring. Inom det aktuella området torde denna process ha inletts i början av 1600-talet. Av utredningen framgår att jakten och fisket fortsatte att vara viktiga näringsfång. Det belyses av häradsrätternas protokoll, där det – ifråga om angränsande områden – finns åtskilliga exempel på tvister om rätt att fiska och några exempel på tvister om jakt.

I dette bildet må Porsangersamenes tilhold innen Ávjovárri-sidaens grenser for vinterbeite antas å ha representert konkurrerende bruk om ressursene. Tønnesen fremholdt i denne sammenheng betydningen av fjellsamenes behov for å få en rettstilstand som tillot dem å fortsette den bruk av sommerbeitene ved kysten som var blitt helt nødvendig. Dette ble betalt med at samene fra Ávjovárri så gjennom fingrene med at Porsangersamene lå i Ávjovárri om vinteren.⁷⁰ Dette kan sees på som tålt bruk.

Det gamle jakt- og fangstsamfunnet gikk følgelig inn i en differensieringsprosess hvor større tamreinhjorder er en del av det generelle bildet av samisk næringsutvikling på 1600–1700-tallet.⁷¹ I NOU 2001: 34 Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, er det gjengitt fra Allan Kristensens gjennomgang av tingboksmateriale fra Finnmark for perioden 1620–1770. På grunnlag av dette materialet mente Kristensen at det kollektive aspektet ved sedvanen hos samene i Øst-Finnmark syntes å ha stått sterkt gjennom hele perioden frem til 1770. Materialet viser at samiske sedvaner ble respektert av lokale myndigheter, og det var en utbredt rettsoppfatning at medlemmene av siidaen hadde en kollektiv rett til naturressursene innen

⁶⁸ Jebens, 1999, s. 118–119

⁶⁹ Gjengitt i P. L. Smith, Kautokeino og Kautokeino-lappene, 1938, s. 114–116

⁷⁰ Tønnesen, 1972, s. 63–65

⁷¹ NOU 1994: 21 Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, s. 53–54

bygden, med utelukkelse av utenforstående. Med utbredelsen av tamreinnomadismen ble likevel sedvanen med eksklusiv bruk vanskelig å etterleve.⁷²

Jebens gir for øvrig eksempler på flere saker fra tingene på 1730-tallet som viser at man var opptatt av grensene mellom siidaene også i Ávjovárri, typisk utløst av en tvist om rådigheten over spesifikke ressurser som jakt, fiske og slått.⁷³ Det er en indikasjon på at siidaordningen og beskyttelse av ressursene innenfor siidaområdet fremdeles var av vesentlig betydning så vidt nær opp mot 1751.

Hovedkonklusjoner om retten til land og vann i Karasjok i 1751 – Veien videre

Rettsforholdene i Ávjovárri i 1751 synes oppsummert å være slik at kronens fremstøt om krav på eiendomsrett i Lappland ikke hadde fått gjennomslag. Befolkningen i Ávjovárri hadde over lang tid henimot eksklusivt rådet og disponert over siidaens samtlige ressurser, men ved utbredelsen av tamreinnomadismen var trolig den eksklusive bruken vanskelig å opprettholde også i Ávjovárri ved overgangen til dansk-norsk juridiksjon. Det er likevel indikasjoner på at beskyttelse av ressursene innenfor siidaområdet var av vesentlig betydning opp mot 1751. Råderetten må ansees å være basert på at samene i lang tid, kontinuerlig, uten protester fra kronen eller andre, hadde utnyttet og disponert over ressursene innenfor sitt siidaområde, som var klart avgrenset og definert. Samene hadde bebodd området i flere hundre år. Rettighetene var gjenstand for overgang fra en generasjon til den neste, og tilkom også eventuelle nye medlemmer av siidaen. Dette synes å fylle vilkårene for originært erverv, eller erverv av rettigheter gjennom «urminnes hävd». Rådigheten gikk utover bruken, og fremstår i sum ikke å være svakere enn den rett som de svenske skattebøndene hadde, men i Ávjovárri var dette en kollektiv rett. I Skattefjällsdommen omtalte Högsta Domstolen ”skattemannarätten” som det nærmeste man i denne tid kom det moderne eiendomsrettsbegrepet. Det nærmere innholdet i ”skattemannarätten” er beskrevet slik i dommen på s. 33:

Väsentliga drag i denna rätt var att bonden hade en mot utomstående skyddad rätt att själv nyttja sin jord och tillgodogöra sig dess huvudsakliga avkastning, att jorden gick i arv, att bonden ägde förfoga över den genom överlåtelse, pantsättning och i vissa fall testamente samt att, om arvejord såldes utanför släkten, bondens släktingar på grund av börsrätt fick lösa den till sig efter uppbud på tinget. Bondens rådighet över jorden var visserligen starkt begränsad i olika hänseenden, och hans trygghet i besittningen inskränktes framför allt genom att jorden såsom skattevrak kunde tillfalla kronan, om han underlät att betala utskylder för tre år i följd.

Utmarksdomstolen vil være forsiktig med å kategorisere denne rådigheten rettslig ut fra meningsinnholdet i dagens juridiske terminologi. Dette må i alle fall sees som en tinglig

⁷² NOU 2001: 34 Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, s. 51

⁷³ Se NOU 1993: 34 Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark, s. 272

rett som i sum innebar å disponere ressursene som lå til land og vann innen siidaens grenser for de ulike utnyttelsesformene, som reindrift, jakt, fangst, fiske, beite, slåttemark mv. I praksis dekket siidamedlemmenes rett alle formene for utnyttelse av grunnen og dens ressurser. Utmarksdomstolen følger i det videre Högsta Domstolens metodiske tilnærming i Skattefjällsdommen når domstolen i fortsettelsen av det ovenfor siterte uttaler:

... En betydelsefull fråga blir, om samerna på skattefjällen under den aktuella tiden hade en rätt till områdena som var att jamställa med skattemannaratt och som därför på motsvarande sätt kunde utveckla sig till äganderätt i nutida bemärkelse.

Utmarksdomstolen vil følgelig vurdere om den retten befolkningen i Ávjovárri hadde i 1751 over tid har utviklet seg til en eiendomsrett i dagens betydning. For perioden fra midten av 1700-tallet er det nærliggende å vurdere utviklingen av lokalbefolkningens rett ut fra reglene om alders tids bruk; om denne retten er en bruksrett eller en eiendomsrett. For statens eventuelle eiendomsrett blir vurderingen når denne ble manifestert med slik klarhet og fasthet at den kan danne grunnlag for å etablere eiendomsrett som et festnet rettsforhold.

Et utgangspunkt er at overgangen til norsk lov i 1751 ikke uten videre fratok befolkningen i Ávjovárri den rett de hadde opparbeidet til siidaens område gjennom lang tids bruk og egenforvaltning. Dette er noe også flertallet i rettsgruppen under Samerettsutvalget bemerket for det tilfelle at befolkningen da hadde opparbeidet eiendomsrett til området.⁷⁴ Som også Finnmarkskommisjonen har påpekt, innebærer ikke overgangen til norsk lov nødvendigvis at områdene i indre Finnmark ble kongens eller statens eiendom i privatrettslig forstand. Sentrale spørsmål blir da hva utviklingen etter 1751 viser med hensyn til statens eierpretensjoner og disposisjoner i området, lokalbefolkningens bruk og rettsoppfatninger, og eventuelle andres bruk og disposisjoner i området.

Det synes formålstjenlig å knytte den videre beskrivelsen av utviklingen i Karasjok til periodene mellom de ulike jordsalglovene. Den såkalte jordutvisningsresolusjonen ble vedtatt i 1775, og i 1863 ble Lov om Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens Landdistrict vedtatt. En ny jordsalglov ble vedtatt i 1902, som gjaldt frem til vedtakelsen av jordsalgloven av 1965. I 2005 ble finnmarksloven vedtatt. I det følgende vil det bli gjort rede for hovedtrekk i samfunnsutviklingen, befolkningsutviklingen, statlige reguleringer og statlige disposisjoner for øvrig i perioden etter 1751. Deretter vil det bli redegjort for hovedtrekk i lokalbefolkningens og andres bruk av utmarksressursene, og om de lokale rettsoppfatningene, før utmarksdomstolen konkluderer om de fremsatte krav i sakene.

⁷⁴ Se NOU 1993: 34 Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark, s. 262

Karasjok i perioden etter 1751

Perioden fra 1751 til jordresolusjonen av 1775

Grensetraktaten av 1751 stadfestet dansk-norsk statsrettslig høyhetsrett over indre Finnmark. Norsk lov gjaldt i området fra tidspunktet for ikrafttredelsen av grensetraktaten. Utmarksdomstolen slutter seg til Finnmarkskommisjonens vurdering når den under henvisning til Tønnesen og Strøm-Bull mener at mye tyder på at oppfatningen i den dansk-norske statsadministrasjonen midt på 1700-tallet var at Finnmarks kyst- og fjordstrøk var en kongeallmenning.⁷⁵ Det er imidlertid mer usikkert om det gjelder områdene i indre Finnmark. Tønnesen mente at statens representanter nok på denne tiden så kronen som eier av Finnmarksallmenningen, men at de forføyninger som ble truffet, og som kunne være utslag av en eiers rådighet, hadde meget liten rekkevidde. I enkelte distrikter ble det overhodet ikke truffet noen forføyninger som markerte staten som eier.⁷⁶ Det må ansees å være en riktig karakteristikk av situasjonen for Ávjovárri.

Den såkalte lappekodisillen om de grenseoverflyttende samenes rettigheter, ble utferdiget som et tillegg til grensetraktaten av 1751. Verken grensetraktaten eller lappekodisillen tok sikte på noen endring av eiendoms- eller bruksrettsforhold som måtte ha eksistert i det området som kom inn under dansk-norsk enejurisdiksjon. Regelverket hadde til hensikt å skape klare statsrettslige forhold, og gjaldt ikke overdragelse av landeiendommer.⁷⁷ Sikringen av det samiske materielle grunnlaget er det bærende elementet i kodisillen. Kodisillens § 10 fastslår at den samiske befolkningen skulle beholde retten til å flytte over grensen med sine reinflokker i samsvar med “gammel Sædvane”. Lappekodisillen statuerer her en rett som allerede var etablert gjennom alders tids bruk.⁷⁸ Dette må ansees som en anerkjennelse og lovfesting av rettigheter som eksisterte i 1751. Det er vanskelig å angi rettighetenes nærmere innhold og karakter, men kodisillens § 10 viser at grensedragningen ikke skulle gripe inn i det statene mente var etablerte samiske rettigheter. Lappekodisillen er i første rekke et uttrykk for at traktatpartene var opptatt av å sikre de rettighetene den samiske befolkningen hadde opparbeidet gjennom langvarig bruk av og tilhold i de aktuelle områdene. Statsadministrasjonen må derfor i alle fall ha ment at samene i indre Finnmark hadde minst like sterke rettigheter til de lokale naturressursene som det befolkningen på denne tiden hadde i ytre Finnmark. Finnmarkskommisjonens vurdering er at i den grad det i indre Finnmark var etablert sterkere rettigheter enn i ytre Finnmark, kan det ikke ha vært meningen å gripe inn i disse rettighetene.⁷⁹ Utmarksdomstolen slutter seg til denne vurderingen.

⁷⁵ Tønnesen, 1972, s. 56–58, og Kirsti Strøm-Bull, Jordsalglovgivning – En rettshistorisk lovgjennomgang av jordsalglovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965, s. 5

⁷⁶ Tønnesen, 1972, s. 100–101

⁷⁷ Steinar Pedersen, Noen momenter om kongelig/statlig eiendomsrett til Finnmark fra gammel tid. En tvilsom realhistorisk konstruksjon, notat nr. 1, 2022, s. 28

⁷⁸ Kirsti Strøm Bull, Samiske rettigheter og alders tids bruk, Jussens Venner 2023/1, Juridika

⁷⁹ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 34

Ordnningen med årlige ting i samesiidaene i indre Finnmark ble videreført etter at de fikk ny statstilhørighet etter grensdragningen i 1751. Mellom 1754 og 1763 ble tingene for Ávjovárri og Kautokeino holdt henholdsvis på Kautokeino kirkested og Karasjok kirkested, og fra 1764 i Alta. I de fleste tilfeller ble det holdt felles ting for disse to distriktene. Det er ikke noe i tingbøkene for Ávjovárri og Kautokeino som tyder på at det i de første tiårene etter 1751 skjedde noen endringer i rettighetsforholdene i indre Finnmark etter overgangen til norsk jurisdiksjon, jf. Finnmarkskommisjonens vurdering om dette.⁸⁰ Med utgangspunkt i det materialet som er forelagt utmarksdomstolen, er det en vurdering det gis tilslutning til.

Vel nok er det slik at det var funnet perler i Kárášjohka, og at det på tinget i Ávjovárri 16. februar 1761 ble kunngjort et brev om at perlefangsten tilhørte dronningene.⁸¹ Videre ble det på tinget det påfølgende året lest opp et brev fra rentekammeret i København til amtmannen der kongen godkjenner at trær skadet av skogbrann kunne utvises til allmuen mot en avgift til statskassen. Det var imidlertid vanlig at kongelige forordninger ble kunngjort på tingene uavhengig av deres relevans for den aktuelle rettskretsen, og det er ikke noe som tyder på at denne fikk praktisk betydning i Karasjok.⁸²

Som Finnmarkskommisjonen har påpekt, har tingbøkene ingen opplysninger om at de som tilhørte Ávjovárri og Kautokeino betalte avgifter for bruk av ressursene i denne perioden. Tingbøkene har heller ingen opplysninger om begrensninger på ressursbruken for befolkningen der mellom 1751 og 1822, eller om statlig ressursforvaltning i området. Dette gjør det nærliggende å anta at det i all hovedsak fortsatt var lokale samiske sedvaner som regulerte bruken, på samme måte som i perioden med svensk jurisdiksjon. For perioden etter 1751 tyder opplysningene på at tilstanden med felles beskyttede rettigheter innenfor den enkelte samebyens område var mer fremtredende enn før. Det foreligger en rekke opplysninger om tvister mellom samebyer angående bruken av ressurser og områder. Derimot er det få opplysninger om tvister om enerettigheter innenfor de enkelte samebyene.⁸³

Det skriftlige kildematerialet for de første 50–60 årene i form av tingbøker og liknende materiale etter at Ávjovárri kom under dansk-norsk enejurisdiksjon har knapt noen opplysninger om eiendomsforholdene i Karasjok.⁸⁴ Husforhørslister for perioden 1750–1754 gir opplysninger om 18 familier med 125 personer i Ávjovárri, og åtte familier med 50 personer i «Mannevara by», som forstås å være området ved nåværende Karasjok kirkested med da i hovedsak kvensk befolkning. Husforhørslistene gir imidlertid ikke

⁸⁰ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 35

⁸¹ NOU 1933: 34, Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark, s. 357

⁸² Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 163

⁸³ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 35

⁸⁴ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 25

opplysninger om etnisitet. Det hefter for øvrig noe usikkerhet ved tallene, som bygger på rekonstruksjon av kirkeboka.

Manntallslistene fra 1762 opplyser om 22 familier med 124 personer i Ávjovárri og ti familier med 59 personer i «Karasjokki».⁸⁵ Folketellingen fra 1769 oppgir 90 «De paa Fjeldene adspredte og til Afjurara Annex henhørende Fjeld-Lapper» og 15 «under Afjurara Annex høre og 2de i Karasjoki fastboende Qvæner». Det synes følgelig å ha vært en nedgang i folketallet totalt i det gamle siidaområdet fra 1762 til 1769, noe som er forklart med at de fleste kvenfamiliene flyttet fra Karasjok til Porsanger i 1768.⁸⁶ Om kvenbefolkningen i Karasjok er det opplysninger fra 1786 om at de holdt «nogen kjøer og får, og 1 eller 2 okser til å kjøre tømmer, ved og høi med». De hadde noen få rein under en fellesgjeter, og de levde hovedsakelig av melk og fisk.⁸⁷

Innslaget av kvenske nybyggere og reindriftssamenes flyttinger mellom innland og kyst, synes altså ikke å ha endret situasjonen med hensyn til de felles beskyttede rettigheter i Ávjovárri i tiden frem til jordresolusjonen ble vedtatt i 1775. Noen klare grunneierdisposisjoner forelå ikke fra statens side.

Perioden fra 1775 til jordsalgsloven av 1863

I løpet av perioden fra 1775 til 1863 økte folketallet i Karasjok. Ved folketellingen i 1801 var det registrert 210 personer i Karasjok og Ávjovárri. Det ble da registrert ni fastboende familier i Karasjok, som livnærte seg av «Fædrivt og fersk Vands Fiskerie». De ni familiene besto av 48 personer, fordelt på 22 menn og 26 kvinner. I Ávjovárri (Afiuvarra) ble det registrert 28 familier med til sammen 162 personer, hvorav 92 menn og 70 kvinner. Disse familiene ble betegnet som «omvankende FieldFinner som ernære sig af Rensdyrs Drivt». Ved folketellingen i 1855 hadde tallet økt til 490, og i 1865 til 588.⁸⁸

Av B. M. Keilhaus beskrivelse fra sin reise i Karasjok i 1828 fremgår det at bosettingen i «Landsbyen Karasjokk» drev kvegdrift og fiske, og at de flyttet med sitt kveg til Ássebákti om sommeren for å frede slåttene ved boplassene. I 1725 var det 17 husholdninger i landsbyen, og 246 «omvandrende» fjellsamer. Ifølge Keilhau hadde den kvenske bosettingen der «blandede sig» med samene, og bosettingen ble nå ansett for å være samisk. Laksefisket var den «fornemste Næringskilde for Indvaanerne i Karasjokk» nest etter kvegavlens. Keilhau beskriver at karasjokbeboerne drev fiske med stengsel ved Ássebákti, og ved Outakoski i Tanaelva, om lag to mil nord for Karasjok kirkested, sammen med de norske og «russiske» samene som bodde der. For øvrig drev folk fra Ánár-

⁸⁵ Alf Strømstad og Kristian Fors, *Slekter, folketall og personnavn i Kautokeino og Avjovarre med Mannevara by basert på det svenske manntallet av 1741, husforhørslistene 1750–1754 og manntall ekstraskatten tatt opp i 1762*, 2003, s. 45–48 og s. 73–76

⁸⁶ Alf Strømstad, *Slekter i indre Finnmark II – De eldste generasjoner*, 2009, s. 53

⁸⁷ Gjengitt i P. L. Smith, *Kautokeino og Kautokeino-lappene*, 1938, s.109 og 147

⁸⁸ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 24

siidaen på nåværende finsk side av grensen fiske i Bávtajohka, trolig etter tillatelse fra Karasjok-samene eller på grunnlag av lappekodisillens bestemmelser.

Ifølge Tønnesen holdt de gamle sedvanene om rettighetene mellom bygdelagene og mellom samebyene seg utover på 1700-tallet. Det spørsmål som etter hvert reiste seg, var hvordan jorden skulle fordeles innad mellom de enkelte medlemmene i bygdelaget. Tønnesen mente at det er dette forholdet som leder til jordresolusjonen av 1775. Årsaken var et begynnende jordbruk. Domstolene kunne med hjemmel i gammel sedvane avgjøre hvilken sameby som hadde retten til bestemte engsletter, men domstolene var uten midler til å avgjøre hvem av de enkelte medlemmene innen bygdelaget som hadde rett til å utnytte bestemte engsletter. For å bøte på dette problemet vurderte myndighetene ulike tiltak for å fordele jorden innad i bygdelaget, men man mente det ikke var hjemmel i loven til å gi enkeltpersoner i bygdelaget spesielle rettigheter.⁸⁹

Den såkalte jordutvisningsresolusjonen ble derfor forberedt fra slutten av 1760-tallet, og ble vedtatt 27. mai 1775 med tittelen «Kgl. res. ang. Jorddelingen i Finnmarken samt Bopladses Udvisning og Skyldlægning sammesteds». Hovedformålet med resolusjonen var ikke å sikre statens økonomiske eller eiendomsrettslige interesser, men å legge til rette for ordnede forhold i jordbruket, og å sikre stabil bosetting i Finnmark ved at oppsitterne skulle bli eiere av sine boplasser.⁹⁰ Ressurser som før 1775 hadde ligget til «alminnelig Brug» for «hele Bygder eller Almuen i Almindelighed», skulle etter resolusjonens § 6 fortsatt gjøre det.

En betydelig del av jordutvisningene i medhold av 1775-resolusjonen i den første tiden etter at resolusjonen var satt i kraft, må ha vært knyttet til områder som var tatt bruk av den som fikk utvist eiendommen. I disse tilfellene har det dreid seg om formalisering og regulering av pågående bruk, ved at oppsitterne fikk papirer på områder de alt hadde i sin besittelse. De samtidige kildene viser at 1775-resolusjonen fikk langt mindre betydning i Øst-Finnmark enn i Vest-Finnmark. Finnmarkskommisjonens undersøkelser av andre utredningsfelt støtter opp under denne vurderingen. Forskjellen kan ha sammenheng med at et hovedformål med resolusjonen var å skape ordnede forhold i jordbruket. Der det ikke var behov for jordutvisninger for å skape slik orden, for eksempel fordi brukskonkurransen var liten eller fordi bruken ble regulert av lokale sedvaner, var det heller ikke behov for å ta resolusjonen i bruk.⁹¹

Under arbeidet med rapportene for Nesseby og Varangerhalvøya øst, fant ikke Finnmarkskommisjonen dokumentasjon for at det ble utvist jord i medhold av 1775-resolusjonen før 1824 i Nesseby, 1841 i Vadsø og 1844 i Vardø. Av Høyesteretts dom i

⁸⁹ Tønnesen, 1972, s. 66

⁹⁰ Kirsti Strøm Bull, Jordsalgslovgivning. En retthistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965, utredning for Finnmarkskommisjonen, 2014, s. 17

⁹¹ For fremstillingen her vises det til Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 37–39

Nessebysaken fremgår det imidlertid at kirkebøkene gir opplysninger om at det mellom 1779 og 1789 ble utvist 72 eiendommer i Vadsø prestegjeld, hvorav 27 fra Nesseby kirkested, og at dette var utvisninger som skjedde etter bestemmelsene i jordutvisningsresolusjonen. Utmarksdomstolen forstår Finnmarkskommisjonen slik at det ikke er holdepunkter for slike eiendomsopplysninger i kirkebøkene fra Karasjok fra denne tiden.

Stortinget anmodet 23. mars 1824 regjeringen om en oversikt over «de Staten tilhørende Eiendomme og sammes nutidige Anvendelse». For å følge opp dette påla Finansdepartementet landets amtmenn å opplyse «om de i Amtsdistriktet værende Almindinger». I Finnmark ba amtmannen fogdene om å redegjøre for statens allmenninger i deres respektive distrikter. Fogden i Vest-Finnmark meldte at det her eksisterte «Staten tilhørende Almindinger» med ulike bruksrettigheter for lokalbefolkningen, men at distriktet var for stort til at han kunne gi «nogen Detaillert Beskrivelse over disse». Fogden i Øst-Finnmark uttalte at det her «saavidt mig bekiendt, existerer ingen Staten tilhørende Almindinger». Amtmannen tok dette til etterretning og journalførte at fogden «melder at i Øst-Finnmarken ikke existerer nogen Staten tilhørende Almindinger». Finnmarkskommisjonen har fremholdt en mulig forklaring på de ulike syn hos fogdene: Den hyppige bruken av 1775-resolusjonen i vestfylket kan ha bidratt til å opprettholde og forsterke synet på staten som allmenningseier, mens den så godt som fraværende bruken av resolusjonen i øst, kan ha ført til at det her ikke var en slik effekt. Dette fremstår etter utmarksdomstolens vurdering som en nærliggende forklaring. I den etterfølgende oversikten som Finansdepartementet utarbeidet, ble det uttrykt at «I det egentlige Finnmarken, hvor lidet eller ingen matriculeret Jord findes, maa vel alt det øvrige i vidløftig forstand kaldes Almindinger». Departementet ga altså ikke uttrykk for at grunnen i Finnmark var et statlig «Jordegods» eller «Krongods» der statens eiendomsrett er ubegrenset.

Som påpekt av Finnmarkskommisjonen, ble det også på 1830- og 1840-tallet fra lokale statlige embedsmenn og fra sentralmyndighetene gitt uttrykk for at Finnmark var allmenningsgrunn. I Finansdepartementets oversikt over statens eiendommer fra 1845, viser amtmannen under tittelen «Statens Almindinger» til at det var lite matriculert jord i Finnmark. Derfor måtte alt land som ikke var ryddet og utmålt til private «formeentlig ... ansees som Alminding». Samtidig ga amtmannen uttrykk for at i Finnmark «eier Staten intet Jordegods».⁹²

Hva gjelder eiendomsetableringer i Karasjok, ble det i 1817 tinglyst skjøter på ti boplasser i Avjuvarre sogn, ni på Karasjok kirkested og én på Holmen ved Váljohka. Åtte av disse boplassene hadde blitt oppmålt og matriculert i 1811, ytterligere to ble oppmålt og matriculert på kirkestedet henholdsvis i 1813 og 1814. Som hørende under de enkelte

⁹² Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 39, med henvisning til NOU 2001: 34 s. 289 flg.

matrikelnumrene, ble det også tinglyst 55 slåtteteiger, sommerboplasser og inngjerdede arealer. Slåttene som tilhørte de ni boplassene på kirkestedet lå nesten alle sammen i et belte langs Kárášjohka mellom Ássebákti og Anárjohkas munning. Dette var nok ikke nytvisninger, men slåtter som var tatt i bruk og hvor bruken var gjenstand for intern fordeling mellom brukerne.

Det hører med i bildet at det frem til 1863 ble etablert atskillig flere eiendommer i Karasjok enn de 13 som ble oppmålt, skyldsatt og tinglyst på grunnlag av 1775-resolusjonen. Det ble i 1800 tinglyst salg av en privat eiendom på kirkestedet fra Jens Hansen til Missions Collegiet for 170 Riksdaler. Videre ble det i de årene 1775-resolusjonen regulerte jordutvisningene etablert en rekke private eiendommer ved siden av utvisningene, blant annet ved at eiendommer som var oppmålt og skyldsatt mellom 1811 og 1814 senere var gjenstand for salg og arvefall.⁹³

De familiene som fikk utstedt skjøte i 1817 ser ut til å utgjøre hele eller så godt som hele befolkningen på kirkestedet. Det ble etter dette ikke målt opp, skyldsatt og matrikulert nye eiendommer fra den usolgte grunnen i Karasjok før i 1862 da tre eiendommer ble oppmålt og skyldsatt.⁹⁴ Videre ble det ifølge en oversikt laget av Finnmarkskommisjonen, utstedt 16 amtsedler på til sammen 105 «Jordestykker eller Engeslaatter» i tiden mellom 1843 og 1856. Amtssedler var en tillatelse gitt av amtmannen til å ta oppmålt jord i bruk, med utsikt til å få skjøte på jorden når den var blitt dyrket og inngjerdet.⁹⁵ Amtssedler ble følgelig sporadisk utstedt i påvente av utstedelse av skjøte, og de uttrykte ikke en reell eiendomsovergang. Det ble for øvrig ikke betalt vederlag for utstedelsen eller jordskatt for den plassen seddelen gjaldt. Staten bortforpaktet ikke fiskevann, jaktområder eller liknende før 1863, og verken bøndenes eller reindriftssamenes beitebruk ble regulert med grunnlag i statlig eierrådighet.

I 1852 ble grensen mellom Norge og Finland stengt for all overflytting med rein. Grensesperringen førte til at flere av de viktigste tamreindistriktenes i Finnmark mistet så å si alt sitt tidligere vinterbeiteland. Reintallet gikk sterkt ned, og mange reindriftssamer fra Karasjok flyttet til Kistrand og Lebesby.⁹⁶ For reindriften ble det gitt lovregulering i 1854 som bestemte at vinterbeitene i Øst-Finnmark ikke kunne brukes til reinbeite om sommeren, og det ble gitt regler om vokteplikt. Loven var en følge av grensesperringen. Utmarksdomstolen slutter seg til Finnmarkskommisjonens vurdering om at loven ikke var et utslag av eierrådighet, men av statens alminnelige styringsrett.⁹⁷

⁹³ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 164

⁹⁴ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 26

⁹⁵ Kirsti Strøm Bull, Jordsalgslovgivning. En rettshistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965, utredning for Finnmarkskommisjonen, 2014, s. 36

⁹⁶ NOU 1994: 21, Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, s. 69

⁹⁷ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 165

Et visst forsøk fra statlige myndigheter på å regulere hugsten av furu i Karasjok kan spores i rettsprotokoll for tinget på Gullholmen i Tana 6. juli 1776. Rettsprotokollen viser at allmuen i Tana var av den oppfatning at det ikke gjaldt noen statlige regler for skogen i Karasjok. Allmuen i Karasjok hadde «fra de ældre Tider og fremdeles» hugget furuskog både til bygningstømmer og til andre produkter. De fløtet tømmer og andre skogprodukter ned Tanaelva og solgte produktene ved Tanamunningen, og hugsten hadde foregått og foregikk «upaa-anket og upaatalt». På tinget ble et skogreskript for Alta fra 1753 kunngjort. Det er ikke klart om det også ble kunngjort på tinget i Karasjok. Trolig var bestemmelsene i reskriptet i prinsippet ment å gjelde også for furuskogen i Karasjok, men kildene tilsier at befolkningen uforstyrret fortsatte salg av tømmervirke fra furuskogen uten statlig forvaltning eller betaling av avgift – rekognisjon – for trærne som ble felt.

Av et referat fra Karasjok representantskap 13. april 1846 fremgår det at skogen var en vesentlig næringskilde for sognets beboere, og at de solgte produkter fra skogen på bestilling. Noe skogreglement var ennå ikke innført i Karasjok, og heller ingen utvisning av skog. Av det kan slutes at det heller ikke da ble betalt avgift for bruk av skogen. Det fremgår også av referatet at det ikke var oppnevnt noen skogfogd for Karasjok, og at innbyggerne derfor ikke hadde noen å henvende seg til for å få utvist skog. Man var ikke avvisende til å innføre reglementet for skogen i Alta også i Karasjok i den grad reglene passet.⁹⁸ Først i 1856 ble hogst av skog i Karasjok underlagt utvisning. Det ble ansatt skogfogd for Tana som frem til 1860 også hadde ansvaret for Karasjok-skogen. Det var gratis utvisning i bjørkeskogen, mens det ble betalt en avgift – rekognisjon – for hogst i furuskogen.

Det syn som ble uttrykt fra statlig hold frem til midten av 1840-tallet var at det land som ikke var ryddet og utmålt til private i Finnmark, var allmenning. Fra midten av 1800-tallet oppsto det en oppfatning hos statens representanter at det var tale om en uinnskrenket eiendomsrett for staten til grunnen i Finnmark. På samme tid ble det innledet en fornorskningsspolitikk overfor samene, kvenene og andre minoriteter. Finansdepartementet utferdiget i 1847 en proposisjon til Stortinget som tok sikte på å åpne adgang til å selge en større eller mindre del av statsallmenningene i Norge til private. I den forbindelse var det innhentet uttalelser fra amtmennene i landet, men ikke fra Finnmark. I denne forbindelse ble det uttalt i proposisjonen om Finnmark:⁹⁹

Det egentlige Finmarken har nemlig fra gammel Tid af været betragted som tilhørende Kongen eller Staten, fordi det oprindeligt kun var beboet av et Nomadefolk, Lapperne uden faste Boliger. Lidt efter lidt blev dog en Deel deraf bebygget av Indvandrede, hvilke dog ei betragtedes som Eiere av Jorden (cfr. § 19 i Forord. Af 5te Febr. 1685). Finmarken har derfor fra de ældste Tider været benævnt og behandlet som en Colonie.

⁹⁸ Finnmarkskommisjonen, Felt 4 – Notat – Om bruk og forvaltning av skogen i Karasjok i historisk perspektiv, s. 9–10

⁹⁹ Jebens, 1999, s. 51

Proposisjonen betegner grunnen i Finnmark som «de Finmarkske Almindinger» og gir uttrykk for at disse hadde annen karakter enn statsallmenningene i Sør-Norge. Allmenningene i Finnmark betegnes ikke som statsallmenninger, men departementet anså heller ikke grunnen i Finnmark som et statlig jordegods der lokalbefolkningen ikke hadde bruksrettigheter. I proposisjonen erkjente departementet at det fantes allmenningsrettigheter for de fastboende i Finnmark, og under henvisning til grensetraktaten med Sverige av 1751 ble det også fremholdt den «Ret til Havnegang, Jagt, Fiskerie og Hugst i Skovene, som tilkommer saavel norske som svenske Finner.»¹⁰⁰

Dette endrede synet fra statens side fikk ikke merkbare utslag i Karasjok frem til 1863. Som Finnmarkskommisjonen har påpekt, kom statens eierpretensjoner knapt til uttrykk gjennom statlige disposisjoner over grunn og ressurser i Karasjok i tiden frem til 1863. Det er ikke grunn til å tro at 1775-resolusjonen fikk særlig praktisk betydning for utmarksutnyttelsen i Karasjok hvor hovednæringene var reindrift, jakt og ferskvannsfiske. Ingen av disse næringene er spesielt regulert i resolusjonen. Jordbruket i Karasjok var av beskjedent omfang, noe som medførte at det her var lite behov for å benytte resolusjonens bestemmelser om jordutmåling.¹⁰¹ Så langt er det ikke grunnlag for å anta at statens jordutvisninger og utstedelse av amtssedler påvirket de lokale rettsoppfatningene i retning av at staten var privatrettslig eier av grunnen i Karasjok.

Befolkningen i Karasjok hadde på sin side nå gjennom mer enn hundre år etter at de kom inn under dansk-norsk jurisdiksjon kontinuerlig fortsatt sitt rettighetserverv gjennom sin bruk av ressursene i tvisteområdet. Både med utgangspunkt i den fastboende befolkningen i «Landsbyen Karasjokk» og de «omvankende» samene som drev reindrift, var befolkningens bruk omfattende, intensiv, mangesidig og tilnærmet eksklusiv.

Perioden fra 1863 til jordsalglova av 1902

I 1865 var folketallet i Karasjok 588, og i 1901 var det steget til 637. Lov om Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens Landdistrict ble vedtatt i 1863. Antall eiendomsetableringer økte betraktelig etter at jordsalgloven av 1863 ble satt i kraft. Frem til 1902 ble det etablert 144 eiendommer i Karasjok som kan gjenfinnes i dagens matrikkel. De første matrikuleringene skjedde i 1869 og 1870 da det ble etablert 12 og 16 eiendommer. Etter dette opplyser ikke matrikkelen om eiendomsetableringer før i 1879 da tre eiendommer ble tinglyst. De fleste eiendomsetableringene fra 1863 til 1902 skjedde langs Kárášjohka, fra Ássebákti til møtepunktet mellom Kárášjohka og Anárjohka.¹⁰²

¹⁰⁰ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 40

¹⁰¹ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 163–164

¹⁰² Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 166

Finnmarkskommisjonens undersøkelser av skjøtene viser imidlertid at eiendommer som ble oppmålt, skyldsatt og tinglyst i tiden mellom 1863 og 1881 ikke var nye eiendommer, men at de i hovedsak var tatt i bruk før skjøtet ble utstedt, slik at skjøtet formaliserte en etablert tilstand. Fra da av ser det ut til at en større andel av eiendomsetableringene i Karasjok kom i stand ved ordinære jordsalg.¹⁰³ Videre ble det bortforpaktet 14 utmarksslåtter i perioden fra 1871 til 1900, 17 jordstykker eller boplasser i perioden fra 1883 til 1900, og fire fiskevann i perioden fra 1871 til 1900.

Loven fra 1854 om fredning av visse områder for reinbeite brukte uttrykket «Paa de Staten tilhørende Strækninger», men det var i jordsalgloven av 1863 at uttrykket «Statens Jord» i Finnmark ble benyttet for første gang i norsk lovgivning. Senere ble uttrykket også benyttet i lov om saltvannsfisket i Finnmark av 1897, i jaktloven av 1899 og i loven fra 1897 om torvskur på «Statens Grund» i Finnmark. Statens eierpretensjon ble følgelig mer tydelig uttrykt gjennom lovgivning.

Jordsalgloven av 1863 la opp til at jorden skulle selges. Mens det i 1775-resolusjonen het at den jord som ble utdelt skulle kunne fø fire kyr, skulle salg av jord etter den nye loven ikke begrenses på denne måten. Jorden skulle oppmåles på forhånd og gis en utstrekning som ble ansett passende.¹⁰⁴ Karasjok var omfattet av et salgsforbud hjemlet i jordsalgreglementet av 1864. Ved kgl. res. av 1879 var betydelige områder unntatt fra salg og bortforpaktning. I tillegg var fortsatt store skogsområder unntatt fra salg. Det gjaldt for hele Karasjok, men slik at de plasser som uten hjemmel hadde vært brukt som boplass kunne overføres til brukeren som eiendom. Videre kunne slåttemark som uten hjemmel var tatt i bruk, forpaktet av vedkommende for et visst antall år mot avgift. I 1878 anmodet Karasjok herredsstyre om «Afhændelse af Jord til Eiendom for alle i Karasjok boende Lapper i Vidje- eller Birkeskov og paa Næs, hvor Furuskov ikke findes». I 1883 ba herredsstyret på ny om at det måtte bli adgang til å kjøpe jord i Karasjok, når hensynet til furuskogen ikke var til hinder for det. Salgsforbudet ble opphevet ved jordsalgreglementet av 1895.

Når det gjelder skogen, ble det i denne perioden utøvd mer aktiv statlig styring enn før med hensyn til hvor og hvor mye folk skulle få hogge. I 1869 ble det innført offentlig auksjon av utblinkede trær fra furuskogen på rot. Auksjonene supplerte ordningen med hogst mot rekognisjon. Det var i hovedsak innenbygdsboende som ga bud på auksjonene, og det bortauksjonerte volumet var langt mindre enn det som ble utvist mot rekognisjon. Auksjonsordningen hadde dermed et beskjedent omfang, og hovedformålet var ikke å skaffe staten inntekter. De midlene den innbrakte gikk ikke til statskassen, men til Finnmarkens skogfond og skulle brukes til finnmarkingenenes beste. Den hadde derfor ikke et utpreget kommersielt preg.

¹⁰³ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 166

¹⁰⁴ Kirsti Strøm Bull, Jordsalgslovgivning. En rettshistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965, utredning for Finnmarkskommisjonen, 2014, s. 31

Staten regulerte også gullforekomstene som ble påvist i Karasjok på 1860-tallet med en provisorisk anordning fra 1868, hvor formålet var å sikre staten styring ved å beslutte at retten til alluvialt gull tilkommer grunneier, og ved lovfesting i 1869. Ifølge Tønnesen viser lovforarbeidene klart at formålet med loven var av ordensmessig art og å beskytte skogressursen, ikke at staten skulle utvinne gull.¹⁰⁵

Om øvrige disposisjoner fra statens side, vises det til Finnmarkskommisjonens rapport.¹⁰⁶ Her er det vist til at hva reindriften angår, ble det 23. juni 1888 gitt en lov «Om forskjellige Forhold vedkommende Fjeldfinnerne i Finnmarkens Amt» med bestemmelser blant annet om fordeling av sommerbeiteområder ved kysten og om merking av rein. Loven hadde karakter av offentligrettslig reguleringslovgivning. Bufebeite i utmark foregikk uhindret av statlige reguleringer også mellom 1863 og 1902. Etter 1863 ble det inntatt klausuler om beiterett i de utmålte jordbrukseiendommenes hjemmelsdokumenter, men det påvirket neppe befolkningens beitebruk. I den grad utøvelsen av jakt, fangst og fiske ble lovregulert mellom 1863 og 1902, blant annet ved jaktloven av 20. mai 1899 nr. 2, dreier det seg om reguleringer av offentligrettslig art og ikke om utøvelse av statlig eierrådighet. Det samme gjelder 1897-loven om utvisning av torvtak i Finnmark, som dessuten ikke hadde praktisk betydning i Karasjok.

Av disposisjoner som etter sin art er mer typiske grunneierdisposisjoner, ble det i § 7 i jordsalgsreglementet av 1876 gitt bestemmelser som ble videreført i 1895-reglementet, som åpnet for bortforpaktninger av blant annet laksevassdrag, egg- og dunvær og jaktområder. Disse hjemlene ble ikke benyttet i Karasjok. Derimot bortforpaktet staten to fiskevann ved Ássebákti.

Fremstillingen viser at staten disponerte over grunn og ressurser i Karasjok i større omfang mellom 1863 og 1902 enn før ikrafttredelsen av jordsalgsloven av 1863. Det var en klar økning i antall eiendomsetableringer. Godt over halvparten var imidlertid fradelinger fra private eiendommer som var blitt oppmålt og skyldsatt mellom 1811 og 1814, og før 1880 ser det ikke ut til å ha skjedd eiendomssalg til privatpersoner mot vederlag. Når det gjelder statens øvrige disposisjoner, ble det utøvd mer aktiv styring med befolkningens bruk av furuskogen enn tidligere. For øvrig hadde imidlertid statens disposisjoner over grunn og ressurser et nokså beskjedent omfang.

Utmarksdomstolen deler på denne bakgrunn Finnmarkskommisjonens vurdering av at det først er fra 1880 at det som utad kan fremtre som utøvelse av statlig eierrådighet i Karasjok fikk et visst omfang og en viss fasthet.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Tønnesen, 1972, s. 287

¹⁰⁶ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 167

¹⁰⁷ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 197

Perioden fra 1902 til jordsalgloven av 1965

Mens jordsalgsloven av 1863 kan anses som en stadfestelse av at det eksisterte allmenningsrettigheter i Finnmark, viser forarbeidene til jordsalgsloven av 1902 at statsmyndighetene nå anså grunnen i Finnmark som en norsk/statlig privateiendom som staten kunne håndtere som den måtte finne det for godt.¹⁰⁸ I likhet med jordsalgloven av 1863 uttrykte jordsalgloven av 1902 en statlig grunneierpretensjon ved betegnelsen «Statens jord og Grund i Finnmarkens Amts Landdistrikt». I 1919 ga professor Nicolaus Gjelsvik følgende oppsummering av rettighetssituasjonen i Finnmark: «Den bruksrett, staten saaledes har git i Finmarken, er en ret, som staten kan ta tilbake, naar den vil, uden at det er at gaa nogen privatmands ret for nær.» I dette ligger det at folk i Finnmark ikke ble ansett å ha noen selvstendige rettigheter til utmarkshøsting. Statens eierposisjon var av en slik art at finnmarkingenes utmarksbruk var «tålt bruk» som ikke kunne gi grunnlag for rettserverv, og der de rettighetene som var nedfelt i 1775-resolusjonen og senere lovgivning fritt kunne innskrenkes eller oppheves.¹⁰⁹

I Karasjok økte både folketallet og antall eiendomsetableringer i perioden fra 1902 til 1965. Det registrerte folketallet var 637 i 1900, og var steget til 2181 i 1960. Det ble etablert 771 eiendommer i Karasjok i denne perioden, inklusiv 160 festetomter og punktfester. En del av disse er fradelinger fra tidligere etablerte private eiendommer, typisk som følge av arveoppgjør, men det er likevel grunn til å anta at en større andel av eiendomsetableringene enn i tidligere perioder er eiendommer som ble utmålt ved fradeling fra det som inntil da var usolgt grunn.¹¹⁰ Det ble videre inngått 150 kontrakter om slåtteforpaktninger, men det kan ikke utelukkes at det var flere.

Stortinget vedtok 29. mai 1913 at staten skulle avgi gratis jord og trevirke til bebyggelse i Karasjokdalen ovenfor Ráiti skogsstue og i Anárjohkdalen. Formålet var å spre befolkningen ut fra kirkestedet og bidra til fremvekst av jordbruket.¹¹¹

Finnmarkskommisjonens undersøkelser viser at det ble foretatt minst 17 gratisutmål med hjemmel i vedtaket, hvorav minst ett i Karasjokdalen. Gratisutmålene skjedde i hovedsak mellom 1927 og 1941, men det finnes enkeltteksempler frem til 1961.

Statens disposisjoner over skogen hadde et relativt stort omfang også mellom 1902 og 1965. Ifølge «Indberetning fra den kst. skogforvalter i Østfinnmarkens forvaltningsomraade, A. Klerck» besto forstvesenet i Finnmark i 1905 av en skogforvalter, åtte skogoppsynsbetjenter og 22 skogtilsynsmenn. Av Klercks innberetninger for 1905 til 1908 fremgår det at det var etablert to fjellstuer i Anárjohkdalen, at hugst og drift hadde skjedd

¹⁰⁸ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 41

¹⁰⁹ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 41, under henvisning til Nicolaus Gjelsvik, Norsk tingsret. Forelesninger, 1919, s. 113

¹¹⁰ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 168

¹¹¹ Kirsti Strøm Bull, Jordsalgslovgivning. En rettshistorisk gjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965, utredning for Finnmarkskommisjonen, 2014, s. 108

både for offentlig og privat regning, og at skogforvaltningen hadde påtalt ulovlige inngrep i skogen.

Tidlig på 1900-tallet ble det etablert en ordning for utvisning av tømmer fra furuskogen der tømmer lenger unna kirkestedet var billigere enn tømmer fra områder nær kirkestedet. Det ble ved utvisningene tatt hensyn til ressurstilgangen ved at søkeren ikke nødvendigvis fikk utvist det volumet vedkommende hadde søkt om. Tidlig på 1900-tallet er det også en del eksempler på utvisning av gratis tømmer til mottakerens eget bruk blant annet dersom søkeren hadde dårlig økonomi, eller på betingelse av at mottakeren bosatte seg i en av elvedalene. Også i de tilfellene det ble krevd betaling, var prisene ganske lave.

Det foregikk også skogsdrift i statens regi. Blant annet drev staten kommersiell skogsdrift i Anárjohkdalen fra 1950-tallet, men driften hadde beskjeden økonomisk betydning. Med unntak av skogsdriften, synes statens disposisjoner over furuskogen ikke å ha vært motivert ut fra hensynet til statens inntekter, men ut fra hensynet til skogens bevaring og fornyelse, og sikring av karasjokbefolkningens behov for trevirke. Statens disposisjoner over lauvskogen var ikke motivert ut fra økonomiske hensyn. Her gjaldt det en utvisningsordning for hogst av brensel.

Ifølge Finnmarkskommisjonen ble det etablert minst tolv fjellstuer i Karasjok, hvorav den første skal ha blitt etablert i 1874. Disse ble opprettet først og fremst for å dekke offentlige tjenestemenns behov for overnattingssteder. Hovedtyngden av de kontraktene for drift av fjellstuene som er fremlagt i de to foreliggende sakene, ble inngått i de to første tiårene på 1900-tallet.

For øvrig bør det nevnes at det frem til 1951 var fri jakt og fangst i Finnmark for norske borgere. Etter jaktloven av 1951 var jakt og fangst i Finnmark fri for enhver norsk statsborger mot løsning av jaktkort. Elgjakta ble organisert først i 1961 hvoretter staten leide bort jaktretten på elg gjennom oppdeling i elgvald. Fisket i Tanaelva og dens bielver var regulert i Tanaloven av 1888. For øvrig var lakse- og sjøørretfiske på «statens beholdne jord i Fimarken» i «sin almindelighed frit for enhver norsk borger» i henhold til lov om laks- og sjøørretfiskerierne m.v. av 1905, men det var åpning i regelverket for bortforpaktning av fiskerettigheter.

Statens disposisjoner over grunn og ressurser i Karasjok økte betraktelig i omfang mellom 1902 og 1965, sammenliknet med situasjonen før 1902. Blant annet var det en klar økning i antall eiendomsetableringer. Videre ble det inngått rundt 150 slåtteforpaktninger. Staten disponerte også aktivt over utnyttelsen av skogen, særlig når det gjelder furuskogen der det etter hvert ble igangsatt skogsdrift i statlig regi. Statens øvrige disposisjoner over grunn og ressurser hadde derimot et beskjedent omfang også i denne perioden. Bortsett fra noen få bortforpaktninger av fiskevann, synes det i liten å ha vært gjort disposisjoner som etter sin art klart fremtrer som disposisjoner med grunnlag i eierrådighet.

Perioden fra jordsalgloven av 1965 til finnmarksloven av 2005

I likhet med jordsalgsløvene av 1863 og 1902 signaliserte også 1965-loven en statlig eierpretensjon ved å bruke formuleringen «statens umatrikulerte grunn i Finnmark». I perioden fra 1965 til 2005 ble det etablert 1460 eiendomsenheter i Karasjok som gjenfinnes i matrikkelen. Et særtrekk er at antallet bortfester økte sterkt i første halvdel av perioden. Et annet særtrekk, særlig fra midten av 1980-tallet, er at godt over halvparten av eiendomsetableringene ble lokalisert i umiddelbar nærhet av kirkestedet, og at det for en stor del dreier seg om boligtomter.¹¹²

Det ble bortforpaktet dyrkingsjord av et visst omfang og to sennagresslåtter i perioden jordsalgloven av 1965 var gjeldende. Reindriftsutøvernes og bøndenes beitebruk i utmark ble i denne perioden ikke nevneverdig påvirket av statlige grunneierdisposisjoner. Reindriftsloven av 1978 var reguleringslovgivning med grunnlag i statens offentligrettslige myndighet. Også jordbrukseiendommer utmålt etter 1965 har klausuler om utmarksbeite i hjemmelsdokumentene, men dette synes ikke å ha betydning for hvordan beitebruken ble utøvd. I 1970 ble samtlige forpaktninger av fiskevann i Finnmark inndratt fordi ordningen hadde fungert som en privat særrett for forpakterne. Sju kontrakter ble reetablert. Senere har det vært forpaktninger på fire vann, men tre av disse har ikke vært fornyet etter 2006.

Staten disponerte mer aktivt over skogen gjennom utvisning av løvtrevirke i denne perioden. Når det gjelder furuskogen, ble ordningen der folk kunne kjøpe tømmer for en rimelig pris til bygningsmaterialer videreført etter 1965, men tømmerfløtingen nedover Anárjohkdalen tok slutt tidlig på 1970-tallet. Den statlige skogsdriften i furuskogen i Karasjok fortsatte også. Mens utvisningsordningen for vedhogst i lauvskogen var motivert ut fra hensynet til ressursbevaring, ble skogsdriften ansett som en del av statens forretningsdrift. For øvrig synes statens disposisjoner over skogressursene i Karasjok etter 1965 i liten grad å ha hatt et privatrettslig preg.

Bildet for perioden 1965 til 2006 er følgelig at antall eiendomsetableringer fortsatte å øke, men det dreide seg for en stor del om boligtomter og mindre eiendommer ved kirkestedet. Videre var det, særlig i første del av perioden, vanlig at staten inngikk festekontrakter med lokale brukere. Dette har til en viss grad erstattet de statlige bortforpaktningene som i all hovedsak ble avvirket i løpet av 1960-tallet. For øvrig hadde de statlige disposisjonene over grunn og ressurser i Karasjok, med et visst unntak for skogsdriften, et beskjedent omfang og i liten grad et privatrettslig preg.

Prosessen knyttet til vedtakelsen av finnmarksloven er det redegjort for tidligere.

¹¹² Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 170–171

Lokalbefolkningens bruk og rettsoppfatninger etter 1751

Finnmarkskommisjonen har redegjort grundig for lokalbefolkningens utmarksbruk og rettsoppfatninger. Utmarksdomstolen legger denne redegjørelsen til grunn, oppsummert i kommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, kapittel 7.3.3.2 om reindrift, 7.3.3.9 om samlet vurdering av lokalbefolkningens bruk etter 1751, og kapittel 7.3.6.4 om lokalbefolkningens rettsoppfatninger.

Karasjokbefolkningens utmarksbruk har vært omfattende og intensiv i hele perioden etter 1751. Om reindriften finnes det lite informasjon i skriftlige kilder fra 1751 og frem til grensen mot Finland ble sperret for grenseoverskridende reindrift i 1852. Reindriften i Karasjok har imidlertid vært preget av endringer over tid når det gjelder reintall, flokkstørrelse, flyttemønster og antall siidaer. Da grensen mot Sverige-Finland ble trukket opp i 1751, ble det i lappekodisillens § 10 gitt en bestemmelse som innebar at den samiske befolkningen skulle beholde retten til å flytte over grensen med sine reinflokker i samsvar med «gammel Sædvane», og kunne utnytte de lokale naturressursene til livsopphold for seg selv og sine dyr. Fordi reinflyttingene kunne fortsette som før, fikk grensedragningen ingen umiddelbare konsekvenser for reindriften i Karasjok.

Reintallet i Karasjok har siden 1850-tallet vært minst 25 000 og ofte langt høyere, bortsett fra i de første tiårene etter grensesperringen i 1852 da det lå rundt 15 000, og etter andre verdenskrig da det var 13 000. Det er antatt at det rundt 1850 var 50 000 rein fra Finnmark på vinterbeite i Finland, og 15 000 rein fra finsk side på sommerbeite i Finnmark. Reinbeitekommisjonen av 1852 beregnet at de 96 reieneierne som da var registrert i Karasjok ifølge egne opplysninger hadde til sammen 21 000 rein. Det er imidlertid antatt at det reelle reintallet var om lag 31 000, eller i snitt 323 dyr per reieneier. Etter grensesperringen sank reintallet fra 22 700 i 1865 til 15 000 i 1875 og mange familier forsvant ut av reindriften. I 1907 var reintallet i Karasjok igjen nærmere 30 000. Under andre verdenskrig ble det mer enn halvert til rundt 13 000 i 1950. Fra slutten av 1950-tallet til midten av 1970-tallet lå det rundt 25 000. Reindriften har involvert mange personer, fra 300–400 på 1800-tallet til rundt 700 i dag.

Gjennom det meste av 1800-tallet var godt over halvparten av Karasjoks befolkning registrert som «nomadiserende fjeldlapper» med bosted på «fjeldet». I 1801 dreide det seg om noe over 150 av 212 personer, i 1835 om 275 av 384, i 1855 om 405 av 582, i 1865 om 331 av 588 og i 1910 om 340 av 849. Reindriftssamenes bruk av tvisteområdet dreier seg om vinterbeite sør for Karasjok kirkested, mens det nord for kirkestedet er både vinter-, vår- og høstbeiter. I tillegg til å bruke beiteressursene og flytte rein mellom årstidsbeitene og innad i beiteområdene, har utøverne drevet jakt, fangst og fiske og tatt ut brensel og trevirke. De har også oppført hytter, gammer og buer for overnatting og oppbevaring av utstyr, og oppført gjerder og andre anlegg i forbindelse med merking, slakting og skilling av rein.

Bortsett fra områder som har blitt oppdyrket, bebygd eller utbygd på andre måter, har alt tilgjengelig areal i Karasjok vært benyttet. En del områder i furuskogen og rundt fjellstuene og kirkestedet har vært fredet mot reinbeite, men disse områdene ble brukt som reinbeite lenge før de første fredningene i 1857.

Det har vært tett kontakt mellom reindrifsamene og den øvrige lokalbefolkningen. Forholdet har vært lite konfliktfylt, noe som kan skyldes at reinen er ved kysten i husdyrenes beitesesong, og at det lenge var et verddeforhold (verddevuohta) mellom fastboende og reindriftssamer. De fastboende skaffet fisk, bær, melk og smør til reindriftssamene i bytte mot reinkjøtt og skinn. Det var også vanlig at fastboende hadde rein i reindrifsamenes flokker, og det var ofte familiære bånd mellom gruppene. At forholdet ikke er like tett som før, er en følge av at den gjensidige avhengigheten mellom reindriftssamer og fastboende ikke lenger er avgjørende for befolkningens livberging.

Ved siden av reindrift, var jordbruk lenge den viktigste næringsveien i Karasjok. Bufehold og beite- og slåttebruk var spredt over store områder og involverte mange av husholdningene i kommunen. En del beiting foregikk på egen grunn, men dyrene beitet også i utmark, og slåttebruken hadde lenge et stort omfang. I løpet av de siste 50–60 årene har den tidligere bruksstrukturen, som involverte mange enheter med få husdyr, endret seg til å omfatte færre enheter med flere dyr.

Bruken av trevirke har hatt stort omfang. Furuskogen har blant annet vært brukt til bygningsmaterialer, og det har vært hogd bjørkeskog til brensel og andre formål. Dette er trolig årsaken til at folk i Karasjok knapt har benyttet torv som brensel, og viser at skogen var en viktig ressurs for befolkningen. Jakt, fangst og fiske og annen utmarkshøsting, så som multeplukking, skjæring av sennagress og høsting av reinlav, har også hatt stor betydning. Dagens bruk viderefører den opprinnelige utmarksbruken i Ávjovárri-siidaen og er fortsatt viktig. Også i dag betegnes bruken med begrepet «birgejupmi».

På veidesamfunnets tid var siidaområdet grunnlaget for livbergingen for de som tilhørte siidaen. Det fantes ingen «innmark» og derfor heller ingen «utmark». Beskrivelsene foran viser at også etter at jordbruket hadde gjort sitt inntog, var ressursene fra områdene utenfor gårdens innmark avgjørende for livsgrunnlaget. Dette har stått ved lag helt inn i nyere tid. Det har etter 1751 ikke vært noe avbrudd i lokalbefolkningens bruk.

Et særtrekk ved bosettingsmønsteret er at mye av befolkningen har vært bosatt nær kirkestedet. Mellom 1865 og 1900 var stort sett langt over halvparten av den fastboende befolkningen samlet der. Ellers var bosettingen konsentrert langs elvene, ned Tanadalen, oppover Anárjohkdalen, Karasjokdalen og langs bielvene Bávttajohka og Iešjohka. Den fastboende befolkningens utmarksbruk har likevel foregått over hele kommunen. Blant de forholdene som har bidratt til dette er at det var vanlig at de som ikke drev reindrift hadde

vinterboplass ved kirkestedet og sommerboplass andre steder, blant annet vestover mot Ássebákti og Buollánnjárga og nordover mot Sieiddejávri ved Idjajávri. Andre hadde sommerboplasser i Tanadalen mot Váljohka og i Anárjohkdalen mot Jorggástat. Bruken av sommerboplasser avtok etter 1945, men pågikk flere steder til 1960-tallet.

Videre har bruken av gammer og andre enkle byggverk i utmark i forbindelse med utmarkshøstingen bidratt til at ressursbruken har foregått over store områder. Befolkningens utmarksbruk har manifestert seg gjennom gammebruken, som i tillegg til å ha spredd utmarksbruken geografisk også var en viktig forutsetning for den lokale utmarksbruken. I dag er utkantbygdene stort sett fraflyttet, men områdene brukes fortsatt av etterkommerne av de tidligere beboerne. Ytterligere et forhold som har opprettholdt spredningen av utmarksbruken, er at det også i kommunens utkanter lenge var vanlig å holde bufe og høste fôr i utmarka. Slåttene var spredt over mye av kommunen. Slåttebruken har tatt slutt, men utmarka brukes ennå som sauebeite. I hele perioden etter 1751 har det også foregått annen utmarksbruk i betydelig omfang over store deler av Karasjok, blant annet hogst til brensel og andre formål, multeplukking, fiske, jakt på og fangst av småvilt, og etter hvert elgjakt.

Utmarksbruken har pågått kontinuerlig fra 1751 da Ávjovárri ble underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon og frem til i dag. Bruken har omfattet alle utnyttbare utmarksområder, og lokalbefolkningen har frem til i dag utnyttet ressursene i samsvar med det som har vært naturlig ut fra ressurstilgangen og forholdene for øvrig. Bruken har vært altomfattende.

Finnmarkskommisjonens hovedinntrykk av lokalbefolkningens rettsoppfatninger er at ressursbruken i Karasjok i alle fall frem til 1960-tallet, da blant annet elgjakten ble formalisert, i stor grad ble styrt og forvaltet av de lokale brukerne, uten statlig innblanding. Dette gjelder ikke hogst i furuskogen, der informantene sier det var nødvendig med tillatelse fra staten før det kunne tas trevirke til bygningsmaterialer og andre formål. Også vedhogst i lauvskogen har etter hvert foregått etter statlig utvisning. Det synes imidlertid, i alle fall i de mer avsidesliggende deler av kommunen, også å ha foregått atskillig hogst uten at tillatelse var innhentet. De fleste ser ut til å ha akseptert den statlige utvisningsordningen for vedhogst og statens disposisjoner over furuskogen. Bildet er imidlertid ikke entydig. Noen av kommisjonens informanter har betegnet statens disposisjoner over furuskogen som et inngrep i lokale rettigheter som fortsatt er i behold.

Den øvrige utmarksbruken i Karasjok har stort sett foregått uavhengig av statlige reguleringer av privatrettslig karakter. Dette gjelder blant annet jakt, fangst og fiske og plukking av multer og andre bær. Også bufebeite har foregått uten statlig formalisering, bortsett fra at gårdsbrukenes hjemmelsdokumenter har hatt standardformuleringer om beiterett i utmark i samsvar med de gjeldende jordsalgsreglementene. Både den sakkyndige feltutredningen for Finnmarkskommisjonen og det som har fremkommet på kommisjonens høringsmøter og i bevissikringsintervju, viser at det fortsatt gjør seg gjeldende til dels

sterke og entydige oppfatninger om at rettighetene ligger til lokalbefolkningen. Det er også relativt mange som gir uttrykk for at statens regulering av motorferdsel i utmark er et inngrep i de lokale rettighetene, og viser til at dette har begrenset tilgangen til de tradisjonelle høstingsområdene. Videre har flere betegnet statlige reguleringer av garnfiske og elgjakt som et inngrep i lokale rettigheter. Også dette trekker i retning av at det er en utbredt oppfatning at lokalbefolkningen har hatt og har sterke rettigheter til de lokale utmarksressursene.

Den rådende generelle oppfatningen er at rettighetene ligger til fellesskapet, men at folk har visse fortrinnsrettigheter til sine tradisjonelle bruksområder. Videre har det eksistert et uformelt lokalt forvaltningsregime, som har vært respektert og fungert godt.

Andre gruppers bruk

Finnmarkskommisjonen har redegjort grundig også for andre gruppers bruk av ressursene i tiden etter 1751. Utmarksdomstolen legger også denne redegjørelsen til grunn, som er oppsummert i kommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, kapittel 7.3.4.5.

Tilreisendes bruk av utmarksressursene i Karasjok var lenge så godt som ikke-eksisterende. Dette gjelder både tilreisende fra andre steder i Finnmark og fra andre steder i Norge. En viktig årsak var at Karasjok lenge var vanskelig tilgjengelig for tilreisende. Veien fra Lakselv til Karasjok sto ferdig i 1940 og veien fra Tana til Kautokeino via Karasjok først i 1977. Før dette tok folk seg frem til Karasjok vinterstid ved bruk av isveien oppover Tanaelva og Kárášjohka, med kjørerein eller hest og slede, eller med motoriserte snøkjøretøy (snøbiler). Om sommeren foregikk mye av transporten med elvebåt, men turen oppover elva fra Skiippagurra til Karasjok tok ved normal vannstand to dager, og én dag den andre veien. Dette gjorde at utmarksressursene i Karasjok lenge ble lite utnyttet av folk fra kystområdene i Finnmark. Tilreisendes utmarksbruk i Karasjok fikk først noe omfang fra 1960-tallet. Det var en viss turisttrafikk til fjellstuene i Karasjok også før andre verdenskrig, noe også bevisførselen for utmarksdomstolen viser. Trafikken var imidlertid liten og gjestene utnyttet ikke de lokale utmarksressursene i nevneverdig grad. Karasjokbefolkningens bruk av utmarka i kommunen fram til 1960-tallet var følgelig tilnærmet eksklusiv.

I den grad personer bosatt andre steder tradisjonelt har brukt områder i Karasjok, dreier det seg for det meste om folk fra geografisk nærliggende bygder der bygdenes tradisjonelle bruksområder har strukket seg inn i Karasjok, som Skoganvarre i Porsanger og Levajok i Tana.

Samlet vurdering av kravene om eiendomsrett

Utmarksdomstolens utgangspunkt for vurderingene av kravene om eiendomsrett er noe annerledes enn Finnmarkskommisjonens. Kommisjonen la til grunn at den retten som var etablert i Karasjok da området i 1751 ble underlagt dansk-norsk enejurisdiksjon, med dagens terminologi kan betegnes som en kollektiv «eiendomsrett» for befolkningen i Ávjovárrisiidaen. Spørsmålet for kommisjonen var følgelig om denne retten fortsatt er i behold på lokalbefolkningens hånd.¹¹³

Utmarksdomstolen har på sin side konkludert med at rådigheten Ávjovárribefolkningen hadde rettslig over siidaområdet i 1751 i sum ikke var svakere enn den rett som de svenske skattebøndene hadde, og at denne retten i Ávjovárri var en kollektiv rett. Retten var en tinglig rett som innebar å disponere over ressursene som lå til land og vann innen siidaens grenser for de ulike utnyttelsesformene. Siidamedlemmenes rett dekket alle formene for utnyttelse av grunnen og dens ressurser. Denne retten var sannsynligvis det nærmeste man da kom det moderne eiendomsrettsbegrepet. Utmarksdomstolen har i det videre fulgt en metodisk tilnærming som innebærer å vurdere utviklingen over tid for å kunne konkludere med hvorvidt den retten befolkningen i Ávjovárri hadde i 1751 har utviklet seg til en eiendomsrett i dagens betydning.

Ved den samlede vurderingen av kravene om eiendomsrett har utmarksdomstolen delt seg i et flertall og et mindretall.

Flertallet

Utmarksdomstolens flertall (Engstad, Schanche og Hansen) har kommet til at eiendomsretten til tvisteområdet ligger til alle som til enhver tid har registrert bostedsadresse i Karasjok, og slik at disse har lik andel i retten. Dette begrunnes nærmere i det følgende.

Flertallets vurdering er at karasjokbefolkningen gjennom sin langvarige bruk hadde ervervet eiendomsrett til tvisteområdet da statens disposisjoner særlig etter 1900 fikk et innhold og omfang som over tid kunne etablere en statlig eiendomsrett som et festnet forhold. Flertallet grunner sin konklusjon på de ulovfestede reglene om alders tids bruk, som er fleksible og som i noen grad kan tilpasses forholdene i den konkrete sak. Overfor den samiske befolkningen vil det måtte tas hensyn til samiske sedvaner om kollektiv bruk. I Stjernøyadommen, HR-2016-2030-A avsnitt 96, omtalte førstvoterende hovedspørsmålet om erverv av eiendomsrett til deler av øya ved alders tids bruk:

¹¹³ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 118

Hovedspørsmålet i saken er om de ankende parter og deres rettsforgjengere har rådet over deler av Stjernøya som om de var eiere. For at dette skal være tilfellet, må de ha brukt øya i et tilstrekkelig omfang med hensyn til intensitet og kontinuitet. Sentralt i denne sammenheng er hvor dominerende bruken har vært sammenlignet med andres bruk av de aktuelle områdene.

Et sentralt spørsmål i de foreliggende sakene er følgelig om saksøkerne og deres rettsforgjengere har rådet over tvisteområdet som om de var eiere. I Nessebydommen er rådighetskravet avdempet gjennom uttalelsen om at ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1 første punktum er ment å ha en gjenopprettende funksjon. Det vil følgelig ikke være avgjørende om staten eller andre gjennom en viss periode har hatt rådighet over områder som tidligere har vært benyttet av urfolket, jf. HR-2018-456-P avsnitt 173.

For å ha etablert eiendomsrett må befolkningen i Karasjok ha brukt tvisteområdet i et tilstrekkelig omfang med hensyn til intensitet og kontinuitet, og bruken må ha vært dominerende sammenlignet med andres bruk av de aktuelle områdene. I denne vurderingen vil det måtte sees hen til lokalbefolkningens bruk og rettsoppfatninger over tid, og hvilken betydning statens og andres disposisjoner har hatt.

Karasjokfolkets bruk av tvisteområdet har fra den tidlige Ávjovárrisiidaens tid vært stabil, tilnærmet eksklusiv og intensiv ved bruk gjennom hele året. Ennå gjennom det meste av 1800-tallet var godt over halvparten av befolkningen registrert som «nomadiserende fjeldlapper» med bosted på «fjeldet». Så sent som i 1910 utgjorde de 340 av 849 registrerte bosatte i Karasjok. Både reindriftens og de fastboendes bruk har vært mangfoldig og arealkrevende, og omfatter jakt, fangst, fiske, beite- og slåttebruk, uttak av trevirke, bærplukking, skjæring av sennagress, sanking av lav og mose i tillegg til reindriftens bruk av beiteressursene og arealer til flytting av rein mellom årstidsbeitene og innad i beiteområdene. Hele tvisteområdet har vært i bruk av befolkningen i flere hundre år med en oppfatning om at man hadde rett til utnyttelsen av ressursene i området.

Karasjokfolkets bruk kan på de fleste måter sammenlignes med folket i Manndalen sin bruk av utmarksområdet Svartskogen. I Svartskogdommen (Rt-2001-1229) tilkjente Høyesterett oppsitterne i bygda eiendomsrett til et 116 kvadratkilometer stort utmarksområde som staten hevdet å eie i kraft av et skjøte fra 1885, etter at området hadde vært i privat eie siden 1666. Høyesterett la til grunn at Manndalens befolkning hovedsakelig var samisk, noe som fikk betydning for Høyesteretts vurderinger av de norske tingsrettslige vilkårene for alders tids bruk. Høyesterett kom enstemmig til at grunneierne i Manndalen hadde ervervet eiendomsrett til tvisteområdet gjennom kollektiv bruk i alders tid. Det hadde foregått en betydelig bruk av tvisteområdet helt fra de første beboerne etablerte seg der, blant annet ved omfattende hogst, uttak av bygningsmaterialer og staurvirke til gjerder og hesjer. Det hadde opp gjennom tidene vært omfattende beite og slått i området. Slåttebruken ble etter hvert avløst av setring. I tillegg ble det drevet jakt,

fiske og fangst i hele tvisteområdet. Om bruken konkluderte førstvoterende med at befolkningen i Manndalen hadde, med unntak for reindriften, utnyttet alle de bruksmåtene Svartskogen gir adgang til. Utnyttningen hadde skiftet karakter i samsvar med hva som hadde vært naturlig utnyttelse i de ulike periodene. I stikkords form var bruken preget av kontinuitet, den hadde vært altomfattende, intensiv og fleksibel, se dommen side 1244.

Videre ble det lagt vekt på at befolkningen i bygda behersket norsk dårlig. Det måtte derfor tas hensyn til at det i kommunikasjonen mellom nordmenn og samer kan oppstå misforståelser fordi språklige og kulturelle forskjeller kan medføre at man oppfatter hverandre på en uriktig måte. Som nevnt foran under redegjørelsen for utmarksdomstolens metodiske tilnærming, har Högsta Domstolen i Skattefjällsdommen pekt på det samme: Samene har utgjort en minoritet med ringe muligheter til å påvirke hendelsesforløp, og med vanskeligheter å forstå myndighetenes juridiske resonnement og formuleringer (dommen s. 30). Gjennom tidene har Karasjok i hovedsak hatt en samiskspråklig befolkning som har brukt mangfoldet i naturen som selve livsgrunnlaget. Om befolkningen i tidligere tider har omtalt sine rettigheter til land og vann som eiendomsrett eller som bruksretter, er kildene temmelig tause. Det er heller ikke av vesentlig betydning. Som i Svartskogensaken, har retten til bruk av naturgodene vært det sentrale også for folket i Karasjok. I Svartskogendommen mente Høyesterett at det at man brukte begrepet bruksrett i en situasjon hvor det var spørsmål om nærmere bestemt rådighetsutøvelse, ikke var unaturlig. Dersom en tilsvarende bruk hadde vært utøvd av personer med en annen bakgrunn, ville den ha avspeilet at de mente å eie området. Samene har med sin kollektive ressursutnyttelse ikke samme tradisjon for å tenke på eiendomsrett. Videre ble det fremholdt at dersom det skulle hindre rettsverv ved alders tids bruk at det fins flest eksempler på at de har talt om bruksrett, ville deres rådighetsutøvelse, som i innhold tilsvare utøvelse av eiendomsrett, bli satt i en ugunstig særstilling i forhold til befolkningen for øvrig.

Den retten som var ervervet i Manndalen hadde sammenheng med den samiske befolkningens jordbruk. Flertallet ser det som klart at det kan erverves eiendomsrett til områder basert også på andre samiske næringer enn jordbruksnæringen. Den utnyttelsen av grunnen som karasjokfolket har utøvd, omfatter alle bruksmåter som var naturlige ut fra grunnens beskaffenhet og karakter, inkludert til reindrift. En slik altomfattende bruk må som et utgangspunkt kunne kvalifisere til erverv av eiendomsrett.¹¹⁴ Denne bruken tilsvare i innhold og omfang den bruken innehavere av en kollektiv eiendomsrett til de aktuelle områdene vil ha utøvd. Flertallet slutter seg videre til Finnmarkskommisjonens vurdering om at det hensett til føringene i artikkel 8 og artikkel 14 i ILO-konvensjon nr. 169 og andre relevante folkerettslige instrumenter, ikke kan stilles særlig strenge krav til befolkningens rettsoppfatninger for at rettigheter skal kunne anses etablert eller være i behold.

¹¹⁴ Sml. Skogvang, 2023, s. 154

Lokalbefolkningens bruk har vært klart dominerende. Karasjok var lenge vanskelig tilgjengelig, og bruk av utmarksressursene i Karasjok fra tilreisende var nærmest ikke-eksisterende frem til 1960-tallet. I den grad personer bosatt andre steder tradisjonelt har brukt områder i Karasjok, dreier det seg for det meste om folk fra geografisk nærliggende bygder der bygdens tradisjonelle bruksområder har strukket seg inn i Karasjok.

Som nevnt foran under redegjørelsen for finnmarksloven, uttalte departementet i Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) side 90 og 91 at det finnes områder i Finnmark innenfor begge rettighetskategoriene i ILO-konvensjonen art. 14 nr. 1, «det vil si både områder der det samiske folk har krav på eiendoms- og besittelsesrett og områder der samene har krav på bruksrett». Etter flertallets vurdering, faller tvisteområdet inn under første punktum i ILO-konvensjon artikkel 14 nr. 1. Artikkel 14 nr. 1 lyder slik i engelsk original tekst:

The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognised. In addition, measures shall be taken in appropriate cases to safeguard the right of the peoples concerned to use lands not exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities. Particular attention shall be paid to the situation of nomadic peoples and shifting cultivators in this respect.

Artikkel 14 nr. 1 første punktum pålegger statene å anerkjenne urfolkets eier- og besittelsesrettigheter til «lands which they traditionally occupy». Det gjelder ikke et absolutt krav om at bruken har vært eksklusiv for at artikkel 14 nr. 1 første punktum skal komme til anvendelse. En dekkende oversettelse av «lands which they traditionally occupy» vil være områder urfolket tradisjonelt befolker, jf. HR-2016-2030-A (Stjernøya) avsnitt 82 med henvisning til utredningen fra professorene Ulfstein og Graver fra 2003 om folkerettslige vurderinger av forslaget til ny finnmarkslov. Det at også andre har utøvd en bruk i et område vil ikke i utgangspunktet medføre at befolkningen av området ikke har vært eksklusiv. Dersom også andre har brukt området, må den bruk urfolksgruppen har utøvd, ha vært dominerende i forhold til de øvriges bruk. Den bruken som kan danne grunnlag for anerkjennelse av eier- og besittelsesrettigheter, må imidlertid være utøvd av den befolkningsgruppen som gjør kravet gjeldende. Det vises til Høyesteretts dom i Nessebysaken, HR-2018-456-P avsnitt 170.

Hva gjelder det sistnevnte, slutter flertallet seg til Finnmarkskommisjonens vurdering om at reindriftssamenes og den øvrige lokalbefolkningens bruk av utmarka må ansees som en felles bruk som kan gi grunnlag for en felles rett. Reindriftens siidaordning har vært dynamisk med endringer, forgreninger, tilganger og avganger over tid, noe som indikerer et kollektivt element ved bruken av området, samtidig som visse fortrinnsretter kan ha blitt etablert ved lang tids bruk. Den fastboende befolkningens utmarksbruk har foregått over hele Karasjok, blant annet som følge av flytting mellom sommer- og vinterboplasser, bruken av utmarksslåtter og gamlebruk i tilknytning til ressurshøsting. Fastboende har i

stor grad ansett seg å ha visse fortrinnsretter til bruk av sine tradisjonelle, nære bruksområder, men bruken har ikke vært begrenset til slike områder. Rettighetskartleggingen i Karasjok har for øvrig avdekket at individer eller grupper har ervervet fortrinnsretter eller andre særrettigheter til enkelte avgrensede områder.

I grensdragningen etter artikkel 14 nr. 1 mellom eiendoms- og besittelsesrettigheter på den ene side og bruksrett på den andre inngår flere momenter; om urfolkets bruk har vært stabil, eksklusiv og intensiv. Videre må det vurderes om området tradisjonelt har hatt urfolksbosetting, og om det har vært bare én eller flere former for bruk av området. Jo flere former for utnyttelse av området, dess sterkere taler det i retning av rådighet som eier.¹¹⁵ Disse vilkårene er oppfylt for Karasjoks del.

Folkerettsgruppen under Samerettsutvalget uttrykte det slik i NOU 1997: 5 kapittel 3.3.3.2:

Ved grensdragningen mellom områder som samene har krav på å få anerkjent eiendoms- og besittelsesrettigheter til, og områder som de bare har krav på å få anerkjent bruksrett til, må det bl.a. legges vekt på hvor stabil og uttalt den samiske bosetningen i området har vært. Videre må det legges vekt på om det har vært annen bosetning i området, eller om samene stort sett har vært alene om å bruke dette. Det må også legges vekt på om det tradisjonelt har vært samisk bosetning på stedet gjennom hele året, eller om samene bare har pleid å oppholde seg der en begrenset del av året. Enn videre vil det være et moment om det bare er én eller noen få former for bruk som vært utøvd av den samiske folkegruppe, eller om samene har utnyttet alle eller de fleste former for bruk som har vært naturlig ut fra forholdene på stedet. Denne oppregningen av momenter er ikke uttømmende. Avgjørelsen av om samene skal tilkjennes eiendoms- og besittelsesrettigheter til et område, eller om de bare har krav på å få anerkjent bruksrett, beror på en sammensatt vurdering av en rekke ulike momenter. I denne vurderingen inngår ikke bare objektive forhold, men det må også legges vekt på den følelse av tilhørighet som samene måtte ha til området.

Finmarkskommisjonens kartlegging viser at karasjokbefolkningens bruk av tvisteområdet har vært langvarig og meget omfattende, at bruken fremdeles er det, og at befolkningens tilknytning og tilhørighet til området er sterk. Denne tilknytningen er et grunnleggende hensyn for bestemmelsene om landrettigheter i ILO-konvensjonen. Til tross for en fornorskningpolitikk som pågikk over flere generasjoner, er samfunnslivet i Karasjok fremdeles preget av samisk språk og kultur, samiske næringer og tradisjoner, og samisk utmarksbruk. I denne sammenheng må det også sees hen til ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 8 som innebærer at det ved anvendelsen av nasjonale lover og forskrifter overfor urfolk skal tas tilbørlig hensyn til deres egne sedvaner og sedvanerett. Bestemmelsen innebærer blant annet at anvendelse av internrettslige tingsrettslige prinsipper skal skje på samiske premisser.

¹¹⁵ Skogvang, 2023, s. 160

I likhet med Høyesteretts vurderinger av språksituasjonen i Svartskogendommen, kan det ikke ansees avgjørende at karasjokbefolkningen har søkt om kjøp eller feste av grunn i samsvar med de ulike jordsalgslovene, eller inngått andre kontrakter med staten. En slik vurdering må overordnet ansees å ha tidsmessig relevans for Karasjok tilsvarende som i Svartskogensaken; altså et godt stykke inn på 1900-tallet. Det kan heller ikke tillegges særlig vekt at befolkningen i Karasjok i liten grad har protestert mot statens disposisjoner. Jordutmålinger og slåtteforpaktninger har i hovedsak vært i befolkningens interesse. At befolkningen har forholdt seg til og godtatt at staten kunne selge og bortfeste grunn til blant annet jordbruksformål og boligformål, gir ikke nødvendigvis et sikkert grunnlag for slutninger om at de også har akseptert at staten eier de usolgte arealene.¹¹⁶ For øvrig er det også atskillig generell relevans i Högsta Domstolens uttalelse i Skattefjällsdommen s. 30 om at det vesentlige for samene må ha vært om tiltak faktisk påvirket deres bruk eller leveforhold for øvrig.

Flertallet kan for øvrig ikke se at det verken etter nasjonal rett eller etter folkeretten oppstilles noe krav for erverv av kollektiv eiendomsrett på grunnlag av lang tids bruk at det skal ha eksistert et overordnet organ eller en organisasjon som har utøvd kollektiv eierrådighet på vegne av befolkningen. I Svartskogensaken hadde eksempelvis de bosatte i Manddalen på egen hånd forvaltet bruken av området uten noe formelt styre, og dette hindret ikke erverv av eiendomsrett til området gjennom alders tids bruk.¹¹⁷

Etter flertallets vurdering tilsier ikke statens rådighet over tvisteområdet i historisk tid at det ble etablert statlig eierskap til området som et festnet rettsforhold før området ble overdratt til Finnmarkseiendommen. Dette begrunnes nærmere i det følgende.

Hvor det har etablert seg en oppfatning og festnet seg en bruk, bygger rettspraksis på at bruk som om man var eier, juridisk sett berettiger til betegnelsen eier. I en del tilfeller kan resultatet forklares gjennom instituttene hevd og alders tids bruk. Men «festnet bruk» kan lede til karakteristikken eier, selv om de tradisjonelle vilkår for hevd ikke er til stede.¹¹⁸ Dette illustreres av Beiarn-Skjerstad-dommen (Rt-1991-1311) hvor spørsmålet var om de private parter hadde rett til å utnytte skogen på allmeningsrettslig eller privatrettslig grunnlag på det som ubestridt var statens umatrikulerte grunn i Skjerstad og Beiarn kommuner i Nordland. De private parter fikk ikke medhold i kravet. Høyesterett kom til at hogstretten var bortfalt fordi det var «gått så lang tid etter at staten rent faktisk etablerte seg som vanlig eier av skogen, at dette forhold nå for lengst har festnet seg». Høyesterett la til grunn at det dreide seg om et tidsrom på minst 150 og kanskje 200 år.

Thor Falkanger og Aage Thor Falkanger fremholder at det kan falle lettere å tale om festnede forhold enn om alders tids bruk der det ikke bare dreier seg om fysisk bruk og

¹¹⁶ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 203

¹¹⁷ Rt-2001-1229 på s. 1243

¹¹⁸ Thor Falkanger og Aage Thor Falkanger, Tingsrett, 7. utgave, Universitetsforlaget, 2013 s. 52, Juridika

rettslige disposisjoner knyttet til et bestemt areal, men hvor det også foreligger mer omfattende forestillinger gjennom lover, forskrifter og administrativ praksis.¹¹⁹ Det er en beskrivelse som er relevant for situasjonen i Karasjok, hvor statens egen bruk har vært beskjeden, men hvor staten på den andre siden har uttrykt eierposisjon til grunnen gjennom lover, reguleringer og eiendomsdisposisjoner. Det er likevel fremholdt i annen litteratur at det må ha vært vanskelig for befolkningen i Finnmark å vite når staten utøvde eierrådighet og når den utøvde forvaltningsmyndighet. Gunnar Eriksen fremholder eksempelvis at besittelse av overveiende rettslig karakter ikke er virkningsløs eller irrelevant for spørsmålet om eiendomsrett, men at det heller må vurderes om statens rådighet etter en helhetsvurdering har vært så omfattende og eksklusiv at den kan begrunne full privatrettslig eiendomsrett.¹²⁰ Både Gunnar Eriksen og Ernst Nordtveit mener at man bør være varsom med å akseptere festnede rettsforhold som et eget rettsgrunnlag. Det innebærer klart en fare for at en aksepterer ordninger som den sterkeste parten har presset gjennom.¹²¹

Flertallets utgangspunkt for spørsmålet om Finnmarkseiendommens eventuelle eiendomsrett, er at statens rådighet må ha vært utøvd i lang tid med fasthet og med et visst innhold, og rådighetsutøvelsen må ha medført at det har oppstått og over tid festnet seg en lokal oppfatning om at staten har rett til å utøve denne rådigheten.

Med utgangspunkt i læren om festnede rettsforhold konkluderte flertallet i rettsgruppen under Samerettsutvalget med at staten var eier av den umatrikulerte grunnen i Finnmark.¹²² Ifølge flertallet har befolkningen i Indre Finnmark «fortsatt med å bruke grunnen stort sett som før» også etter 1751, men anser deres tilsynelatende aksept av statens rådighetsutøvelse som en form for rettsutslettende passivitet. Ifølge flertallet har dette ført til at den retten de samiske samfunnene eventuelt hadde i 1751 har bortfalt, og til at statens eiendomsrett var etablert som et festnet forhold «allerede ... på 1960-tallet». Som Finnmarkskommisjonen har fremholdt, bygger imidlertid ikke denne vurderingen på en nærmere undersøkelse av hvilke disposisjoner staten faktisk har utøvd i indre Finnmark eller i Karasjok, og heller ikke på en konkret vurdering av befolkningens bruk og rettsoppfatninger.¹²³

I Nessebydommen la Høyesterett stor vekt på at «staten fra 1775 og gjennom hele 1800-tallet utviste en betydelig aktivitet med utvisning av eiendom og rettigheter i tvisteområdet», jf. HR-2018-456-P avsnitt 142. Utmarksdomstolen hadde i sin dom lagt til grunn at det ikke var spor av statlig aktivitet i tvisteområdet før 1872. Det er riktignok slik at det til grunn for Høyesteretts vurdering også var bevis som ikke var fremlagt for

¹¹⁹ Thor Falkanger og Aage Thor Falkanger, Tingsrett, 9. utgave, 2022, s. 401

¹²⁰ Gunnar Eriksen, Alders tids bruk, 2008, side 303

¹²¹ Ernst Nordtveit, Høyesteretts rolle ved utvikling av rettar til fast eigeendom, i Gunnar Bergby mfl., Lov, sannhet, rett. Norges Høyesterett 200 år, Universitetsforlaget, 2015, s. 771, Juridika

¹²² NOU 1993: 34 Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark, side 259 flg.

¹²³ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 202

utmarksdomstolen, og at utmarksdomstolen noe skarpere definerte tvisteområdet til utmarka enn det Høyesterett gjorde, jf. begge domstolers angivelse av tvisteområdet innledningsvis i dommene. Uavhengig av det slutter flertallet seg til Finnmarkskommisjonens vurdering om at Høyesterett i Nessebysaken la større vekt på statens disposisjoner enn det utmarksdomstolen gjorde i sin dom.¹²⁴

Med det som utgangspunkt må det konstateres at det ikke forelå noen klare grunneierdisposisjoner fra statens side i Karasjok i tiden før jordresolusjonen av 1775. I tiden frem til 1863, da resolusjonen var virksom, kom statens eierpretensjoner knapt til uttrykk gjennom statlige disposisjoner over grunn og ressurser i området. Statens utmålingsintensitet i Karasjok skiller seg følgelig betydelig fra situasjonen slik Høyesterett fant den å være i Nesseby i tilsvarende periode. Finnmarkskommisjonen har fremholdt at det ikke er holdepunkter for at lokalbefolkningen i Karasjok på denne tiden anså disposisjonene som uttrykk for statlig privat eierrådighet. Ikke minst må dette gjelde når befolkningen i all hovedsak var samisktalende og 1775-resolusjonens bestemmelser ble lite brukt.¹²⁵ Det materialet som er fremlagt for utmarksdomstolen tilsier ikke en annen vurdering.

Fra 1863 har staten i jordsalgslovgivningen, annen lovgivning og i lovforarbeider erklært seg som eier av den usolgte grunnen i Finnmark. Staten disponerte over grunn og ressurser i Karasjok i større omfang mellom 1863 og 1902 enn før ikrafttredelsen av jordsalgsloven av 1863. Statens disposisjoner hadde likevel et innhold som gir dem begrenset vekt ved vurderingen av om det er etablert en statlig eiendomsrett til grunnen i form av et festnet rettsforhold. Det er først fra 1880 at det som utad kan fremtre som utøvelse av statlig eierrådighet i Karasjok fikk et visst omfang og en viss fasthet, men eiendomsutvisningene hadde et nokså sporadisk preg før 1902. Det er følgelig i tiden etter 1902 at statens disposisjoner hadde et omfang og et innhold som kan ha vært egnet til å etablere en statlig eiendomsrett som et festnet rettsforhold. Det vises i så måte til Finnmarkskommisjonens gjennomgang av eiendomsetableringer og statens øvrige disposisjoner i denne perioden.¹²⁶

Flertallet mener i likhet med Finnmarkskommisjonen at i alle fall utformingen av Samerettsutvalget mandat i 1980 må danne ytterpunktet for hvilke statlige disposisjoner som vil være relevante ved vurderingen av om statens eiendomsrett til grunnen i Karasjok er et festnet forhold.¹²⁷ Utvalget ble bedt om å utrede rettighetsforholdene i landets tradisjonelle samiske bruksområdene generelt og i Finnmark spesielt, noe som fremtrer som en erkjennelse fra staten om at i alle fall deler av den usolgte grunnen i Finnmark kunne ha andre eiere enn staten. Dette tilsier at statlige disposisjoner foretatt etter 1980 ikke kan vektlegges. Det kan også argumenteres for at ytterpunktet må skyves lenger

¹²⁴ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 186

¹²⁵ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 189

¹²⁶ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 197

¹²⁷ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 187

tilbake enn 1980. Som det fremgår av Samerettsutvalgets mandat, ble det fra 1950-tallet og fremover i økende grad stilt spørsmål ved rettmessigheten av statens ubegrensede eierrådighet i Finnmark.¹²⁸

Et tidsspenn på henimot 80 år vil som et utgangspunkt oppfylle tidsvilkåret for å etablere et festnet rettsforhold, men det må foretas en helhetsvurdering. Som Finnmarkskommisjonen har bemerket, er disposisjonene før og etter dette ikke irrelevante, men det er særlig i denne perioden at typiske privatrettslige disposisjoner som salg og bortfeste av grunn, bortforpaktninger av utmarksslåtter og næringsrelatert skogsdrift i innhold og omfang kan sammenliknes med det som ville vært naturlig for en eier av et tilsvarende område.

I tiden fra 1902 til 1965 var det en klar økning av antallet statlige disposisjoner som etter sin art har grunnlag i eierrådighet. Antall eiendomsutmålinger og bortfester ble over tredoblet fra under fire i året mellom 1863 og 1902, til over 12 i året mellom 1902 og 1965. Særlig mellom 1948 og 1965 var aktiviteten stor ved at det i gjennomsnitt ble etablert eller festet bort over 25 eiendommer i året. Videre økte antallet slåtteforpaktninger fra rundt 30 til og med 1902 til vel 150 mellom 1902 og 1965. Staten begynte i denne perioden også med næringsmessig skogsdrift. Den solgte grunnen i Karasjok utgjør likevel ikke mer enn om lag 92 kvadratkilometer, eller 1,7 prosent av kommunes areal. Statens privatrettslige rådighetsutøvelse over grunnen som ikke har vært utmålt og solgt til private, har vært beskjeden. Som Finnmarkskommisjonen har påpekt, hadde statens salg og bortfeste av grunn også mellom 1902 og 1965 et klart innslag av samfunnsmessig styring. Heller ikke i denne perioden var virksomheten motivert ut fra hensynet til statens inntekter, men for å legge forholdene til rette for jordbruksutvikling. I tillegg sto koloniseringshensynet og fornorskningshensynet sentralt, noe som i noen grad begrenser vekten av statens jordavhendinger.¹²⁹

Flertallet har som nevnt vurdert det slik at karasjokbefolkningen hadde etablert eiendomsrett til tvisteområdet da statens disposisjoner fikk et omfang og et innhold som kan ha vært egnet til å etablere en statlig eiendomsrett som et festnet rettsforhold, og at vilkåret i ILO-konvensjonen nr. 169 artikkel 14 nr. 1 om eiendoms- og besittelsesrettigheter til tvisteområdet må ansees oppfylt. Det er likevel et spørsmål om lokalbefolkningens rådighet over tvisteområdet har stått ved lag i tilstrekkelig lang tid opp mot vår tid for fremdeles å være gjeldende.

Den Interamerikanske menneskerettsdomstolen har berørt dette i tilknytning til spørsmålet om varigheten av retten til restitusjon av landrettigheter. I saken *Sawhoyamaya Indigenous Community mot Paraguay* uttaler domstolen:¹³⁰

¹²⁸ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 188

¹²⁹ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 198

¹³⁰ *I/A Court H.R., Case of the Sawhoyamaya Indigenous Community v. Paraguay. Merits, Reparations and Costs. Judgment of March 29, 2006. Series C No. 146, avsnitt 131*

The second issue under analysis refers to whether the right to the restitution of traditional lands lasts indefinitely in time. In order to solve this matter, the Court takes into consideration that the spiritual and material basis for indigenous identity is mainly supported by their unique relationship with their traditional lands. As long as said relationship exists, the right to claim lands is enforceable, otherwise, it will lapse. Said relationship may be expressed in different ways, depending on the particular indigenous people involved and the specific circumstances surrounding it, and it may include the traditional use or presence ...

Denne saken er ikke sammenfallende med de foreliggende sakene blant annet fordi det aktuelle området hadde vært i tredjeparters besittelse i mer enn et århundre. Urfolket hadde likevel beholdt sin bruk og sin tilknytning til området. Det flertallet vil fremheve er at for retten til restitusjon legger Den interamerikanske menneskerettsdomstolen vesentlig vekt på om urfolkets unike relasjon til sine tradisjonelle landområder fortsatt består gjennom bruk av området. Som nevnt foran, er karasjokbefolkningens tilknytning og tilhørighet til området fremdeles sterk.

Folkerettsgruppen under Samerettsutvalget pekte på sin side at for anerkjennelse av eiendoms- og besittelsesrettigheter etter ILO-konvensjonen artikkel 14, må rådigheten ha stått ved lag opp mot vår tid. Dette kommer til uttrykk ved at bestemmelsen bruker verbet «occupy» i presens, se artikkel 14 nr. 1 første pkt. Folkerettsgruppen la i dette at det må være en viss forbindelse mellom forholdene i dag og den rådighet som en gang har vært utøvd. Både for anerkjennelse av eiendoms- og besittelsesrettigheter og for anerkjennelse av bruksrett må det etter folkerettsgruppens vurdering være tilstrekkelig om den bruk som påberopes som grunnlag for retten, har stått ved lag inn i «vårt århundre», altså inn på 1900-tallet.¹³¹

Som påpekt av Finnmarkskommisjonen, er det neppe påkrevd å gå nærmere inn på dette. På samme måte som spørsmålet om det foreligger et festnet rettsforhold, vil dette bero på en helhetsvurdering. Karasjokbefolkningens bruk var dominerende frem til de første tiårene etter andre verdenskrig, og i denne perioden utøvde befolkningen, med unntak av bruken av skogen, også betydelig styring over den lokale ressursutnyttelsen. Selv om staten etter hvert gjorde seg gjeldende og befolkningen har forholdt seg til statens disposisjoner, har den lokale bruken fortsatt et betydelig omfang. Videre står de lokale rettsoppfatningene om at retten til grunn og utmarksressurser ligger til lokalbefolkningen og ikke til staten, fortsatt sterkt.¹³² Etter hvert har folk i Karasjok forholdt seg til statens disposisjoner i ulike sammenhenger. Noen klar samstemmig oppfatning gjennom lang tid fra både statens og bygdefolkets side om at staten var eier av den usolgte grunnen i Karasjok, synes imidlertid ikke å foreligge. Både den sakkyndige feltutredningen og informasjonen fra

¹³¹ NOU 1997: 5 kapittel 3.3.9

¹³² Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 204

Finnmarkskommisjonens høringsmøter og bevissikringsintervjuer, tyder på at de lokale rettsoppfatningene har vært sterke.¹³³

Som nevnt har ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 nr. 1 første punktum en gjenopprettende funksjon. Dette må innebære at rundt 70–80 års statlig rådighetsutøvelse fra rundt 1900 – som ikke har hatt et entydig preg av eierrådighet, men som også har hatt betydelige innslag av samfunnsmessig styring – ikke er tilstrekkelig til at staten kan ansees å ha etablert eiendomsrett over dette området som et festnet forhold.

Dette gjelder også for skogen. Av Finnmarkskommisjonens rapport fremgår det at staten fra slutten av 1850-tallet utøvde forholdsvis stor aktivitet når det gjelder bruken av skogen. I Svartskogendommen ble det vektlagt at statens disposisjoner over befolkningens bruk av skogen mer hadde et offentligrettslig enn et privatrettslig preg. Tilsvarende gjelder for Karasjok, hvor de disposisjonene som gjaldt befolkningens bruk av skogen primært hadde karakter av adferdsregulering og ressursbevaring og ikke et typisk privatrettslig preg. Statens egen skogsdrift står i en annen stilling, men fikk først noe omfang på 1950-tallet. Flertallet slutter seg imidlertid til Finnmarkskommisjonens vurdering om at det er tvilsomt om det vil være folkerettslig holdbart å operere med et skille der langvarig statlig bruk av en bestemt ressurs kan etablere statlig eiendomsrett til et tradisjonelt urfolksområde, eller en særlig statlig bruksrett til denne ressursutnyttelsen. ILO-konvensjonens uttrykk «lands» omfatter også skogen. Det kan derfor vanskelig hevdes at visse deler av skogen i tradisjonelle urfolksområder, eller bestemte treslag, ikke har samme rettslige stilling etter konvensjonen som resten av skogen eller de øvrige landområdene.¹³⁴

Flertallet vurderer det oppsummert slik at statens disposisjoner over grunn og ressurser i Karasjok har, med unntak av årene mellom 1902 og 1965, hatt et forholdsvis begrenset omfang, samtidig som lokalbefolkningens bruk har vært videreført frem til i dag. Statens rådighet over tvisteområdet har ikke vært utøvd i tilstrekkelig lang tid og med slikt innhold og slik fasthet at det har oppstått og over tid festnet seg en lokal oppfatning om at staten har rett til å utøve denne rådigheten. Disposisjonene har i stor grad hatt et offentligrettslig preg, og har ikke bidratt til å etablere en tilstrekkelig bred aksept for staten som privatrettslig grunneier hos lokalbefolkningen. De lokale rettsoppfatningene om at retten til grunn og utmarksressurser ligger til lokalbefolkningen og ikke til staten, står fortsatt sterkt i Karasjok.

Lokalbefolkningens kollektive eiendomsrett til tvisteområdet består og gjelder det arealet som Finnmarkseiendommen fikk overdratt fra Statskog SF ved ikrafttredelsen av finnmarksloven. Unntatt fra dette er arealer som er solgt til private eller som det gjennom rettighetskartleggingen etter finnmarksloven er eller blir avklart ligger til andre enn Finnmarkseiendommen. Flertallet slutter seg til Finnmarkskommisjonens vurdering om at

¹³³ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 201

¹³⁴ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 201

den lokale retten i Karasjok har karakter av en kollektiv eiendomsrett for de som inngår i rettighetshaverkretsen, og at det dreier seg om full eiendomsrett.¹³⁵ Hvordan området skal forvaltes, faller utenfor rammene for disse sakene.

Flertallet ser det etter dette ikke nødvendig å gå nærmere inn på FNs rasediskrimineringskonvensjon artikkel 5 d) v.

Rettighetssubjekt

Ut fra de to søksmålene som er anlagt, blir det et spørsmål om eiendomsretten tilkommer alle i kommunen eller kommunens samiske befolkning.

Flertallet har konkludert med at karasjokbefolkningen gjennom alders tids bruk har ervervet eiendomsrett til tvisteområdet. Det fremstår som klart nok at det var en samisk befolkning som var opprinnelige rettighetshavere til områdene i Ávjovárrisiidaen. På 1720-tallet ble det kvensk tilflytting til Karasjok. Kvenene tok med seg sine brukstradisjoner og etablerte en fast bosetting ved Kárášjohka. De bruksmåtene som da ble introdusert ved kveghold og utnyttelse av engsletter, har satt sitt preg på Karasjoksamfunnet. Kvenene ble etter hvert integrert i det samiske samfunnet, og ved inngangen til 1800-tallet hadde de av tilflytternes etterkommere som fremdeles bodde i Karasjok i hovedsak samisk som dagligspråk.

ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 14 omtaler på sin side rettighetssubjektene for landrettigheter som «vedkommende folk», og dekker med det både urfolk og stammefolk. Det trekker i retning av at eierrettigheter skal anerkjennes som rettigheter for samene i områder der de tradisjonelt har bebodd slike områder. Artikkel 34 i konvensjonen gir imidlertid rom for fleksibilitet i implementeringen av konvensjonen, likevel ikke på en måte som strider mot konvensjonens formål eller mot klare regler i dens enkeltbestemmelser.

Både folkerettsgruppen under Samerettsutvalget og Justisdepartementet har lagt til grunn at ILO-konvensjonens bestemmelser om anerkjennelse av rettigheter ikke er til hinder for at de kollektive rettighetene som anerkjennes tillegges hele befolkningen innenfor det området hvor den rettsstiftende bruken har vært utøvd. Som Finnmarkskommisjonen har fremholdt, er det ingen holdepunkter i ILO-organenes håndhevelsespraksis som gir grunnlag for å anta noe annet. ILOs ekspertkomité (CEACR) har uttalt i sin observasjonsuttalelse til Norge fra 2004:¹³⁶

¹³⁵ Finnmarkskommisjonens rapport fra Karasjokfeltet, bind 1, s. 207

¹³⁶ Jf. NOU 1997: 5 side 41–42, Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) side 88 og Observation, (CEACR), adopted 2003, published International Labour Conference 92nd Session 2004, Indigenous and Tribal Peoples Convention (No. 169) – Norway (Ratification: 1990) avsnitt 21

The Committee notes the need to guarantee the land rights of both the Sami and non-Sami populations of the region, and recognizes that the solution must be fair, and perceived as fair, for both parts of the population. The Convention recognizes special rights for indigenous and tribal peoples in view of the vulnerability of their traditional way of life to the loss of land rights on which it is based, and the long occupancy that they often have practiced. The Convention does not, however, contemplate depriving other parts of the national population of the rights they have also acquired through long usage.

Uttalelsen må trolig forstås slik at ILO-konvensjon nr. 169 anerkjenner spesielle rettigheter for urfolk i lys av at deres tradisjonelle livsform er sårbar. Landrettigheter er i denne sammenheng essensielle for urfolks fortsatte eksistens, noe som er reflektert i konvensjonens artikkel 13. Komiteen uttaler imidlertid at landrettighetene til både samer og andre må beskyttes. Riktignok må disse ikke nødvendigvis være identiske, men dersom rettighetene er opparbeidet og vedlikeholdt i et fellesskap, er det nærliggende å legge til grunn at rettighetene er de samme for både samer og andre. Dette følger av en naturlig forståelse av ordlyden i siste setning i det gjengitte avsnittet i uttalelsen fra ekspertkomitéen. Uttalelsen forstås å bekrefte oppfatningen om at ILO-konvensjonen ikke er til hinder for at samiske rettigheter kan anerkjennes i form av kollektive rettigheter for hele den befolkningskretsen som har opparbeidet og vedlikeholdt rettigheten.

Som folkerettsgruppen under Samerettsutvalget pekte på, er sedvaner og rettsoppfatninger innenfor vedkommende urfolksgruppe et viktig moment ved vurderingen av hvordan rettighetssubjektet skal defineres, jf. ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 8.¹³⁷ Ifølge Finnmarkskommisjonen har det verken i bevissikringsintervjuer eller på høringsmøter fremkommet noe som tyder på at det er en utbredt rettsoppfatning om at de lokale rettighetene bare tilkommer kommunens samiske befolkning. Som kommisjonen påpeker, vil det bryte med den historiske og rettslige kontinuiteten om man i Karasjok nå skulle skille mellom samer og andre når det gjelder retten til ressursbruk og andel i den lokale eiendomsretten.

Den eiendomsrett som etter dagens forståelse av begrepet er opparbeidet av befolkningen i Karasjok, fremstår som en form for rettighet som er opparbeidet i fellesskap av samer, kvener, fastboende og reindriftssamer. Det norske befolkningsinnslaget er av nyere dato, men også de har inngått i kretsen av brukere og rettighetshavere til utmarka. Forholdene fremstår følgelig slik at også andre beboere enn de samiske har tatt del i den lokale ressursutnyttelsen og den lokale rettsoppfatningen, noe som også har hatt betydning for at staten ikke etablerte eiendomsrett til tvisteområdet som et festnet forhold. Det er ingenting som tyder på at det har vært noe brudd i tradisjonen om at også andre beboere enn de samiske har tatt del i den lokale ressursutnyttelsen. Dette samsvarer med det tradisjonelle utgangspunktet i norsk rett om at kollektive rettigheter ligger til medlemmene av kollektivet. De som inngår i gruppen, har del i retten så lenge de er en del av den gruppen

¹³⁷ NOU 1997: 5 kapittel 3.3.5

som har retten, men ikke etter at de har trådt ut av den. Denne retten ligger til alle som til enhver tid har registrert bostedsadresse i Karasjok.

Konklusjon

Utmarksdomstolens flertall konkluderer med at eiendomsretten til tvisteområdet ligger til alle som til enhver tid har registrert bostedsadresse i Karasjok, og slik at disse har lik andel i retten. Eiendomsretten omfatter det arealet som Finnmarkseiendommen fikk overdratt fra Statskog SF ved ikrafttreddelsen av finnmarksloven, unntatt arealer som senere er solgt til private, og videre unntatt arealer hvor eiendomsretten som følge av rettighetskartleggingen etter finnmarksloven er overdratt, eller hvor det blir avklart at eiendomsretten skal overdras fra Finnmarkseiendommen til andre.

Mindretallet

Mindretallet (Nervik og Solheim) ser noe annerledes på saken enn utmarksdomstolens flertall. Mindretallet utarbeider en kortfattet begrunnelse for sin vurdering.

Mindretallet er enig i at lokalbefolkningen i 1751 hadde opparbeidet seg sterke rettigheter til grunnen. Hvordan disse rettighetene skal kategoriseres etter dagens rettslig termer, er et vanskeligere spørsmål. Det legges til grunn at eiendomsrettsbegrepet i 1751 hadde et ganske uavklart eller annet innhold enn det som er tilfelle i dag.

Mindretallet kan som et utgangspunkt dele flertallets oppfatning om at Ávjovárri-sidaaens rett på dette tidspunkt nærmest kunne kategoriseres som en «skattemannarätt» slik denne er beskrevet av Högsta Domstolen i Skattefjällsdommen.

Samtidig vektlegger mindretallet endringene i næringsstrukturen på 1600- og 1700-tallet i større grad enn mindretallet. Fremveksten av den nomadiserende reindriften med årlige flyttinger mellom kysten og innlandet innebar betydelige endringer i bruken av tvisteområdet. Denne endrede bruken tilsier at det ikke er grunnlag for å konkludere med at Avjovarri-siidaens bruk har vært eksklusiv.

Uavhengig av om man fullt ut kan kategorisere lokalbefolkningens rettigheter til grunnen i 1751 som en «skattemannarätt», er det på det rene at en «skattemannarätt» ga et vesentlig svakere rettsvern enn dagens eiendomsrett. Etter mindretallets vurdering hadde lokalbefolkningen i 1751 ikke en faktisk eller rettslig rådighet over tvisteområdet som kan likestilles med dagens forståelse av eiendomsrettsbegrepet. Det avgjørende blir derfor hvordan denne retten har utviklet seg frem mot vår tid, og særlig avgjørende vil det være hvordan utviklingen har vært på de områdene hvor det moderne eiendomsrettsbegrepet skiller seg fra «skattemannarätten».

Hovedspørsmålet i saken er dermed om lokalbefolkningen har rådet over tvisteområdet som om de var eiere, jf. Stjernøydommen (HR-2016-2030-A) avsnitt 96. Vurderingen av om det er etablert rettigheter ved alders tids bruk må skje ut fra en bred og sammensatt vurdering. Lokalbefolkningens handlemåte og oppfatninger må holdes opp mot disposisjoner som er foretatt av andre, og som fremstår som utøvelse av eiendomsrett, sml. Nessebydommen (HR-2018-456-P) avsnitt 147. Ved den vurderingen som gjøres kan man ikke se bort fra de disposisjoner staten har foretatt på grunnlag av en oppfatning om å være eier, selv om denne eventuelt i ettertid skulle vise seg å være forfeilet. Vurderingen av lokalbefolkningens bruk og rettsoppfatninger skal skje på samiske premisser, jf. ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 8. Det foreligger følgelig ingen uenighet mellom flertallet og mindretallet om det rettslige utgangspunktet.

Heller ikke når det kommer til den faktiske beskrivelsen av lokalbefolkningens bruk og statens disposisjoner, foreligger det noen uenighet mellom flertallet og mindretallet. Når det gjelder den faktiske beskrivelsen av befolkningens bruk og rettsoppfatninger og statens og andres disposisjoner, kan mindretallet følgelig fullt ut vise til flertallets beskrivelse.

Mindretallet kan imidlertid ikke fullt ut gi sin tilslutning til flertallets vurderinger. Sentralt her er følgende omstendigheter:

For det første er det etter mindretallets vurdering etter bevisførselen et hovedinntrykk at bruken og rettsoppfatningene ikke i tilstrekkelig grad avspeiler en kollektiv rett til hele tvisteområdet, slik som eksempelvis var tilfellet i Svartskogen-saken, jf. Rt-2001-1229 side 1232-1235 (på side 1252). Flertallet kan følgelig ikke se at det i tilstrekkelig grad har funnet sted en kollektiv ressursutnyttelse, og befolkningen har heller ikke opptrådt som en kollektiv eier av området. Bruken og rettsoppfatningene fra de fastboende har, slik flertallet vurderer det, først og fremst vært knyttet til nærområdene til de ulike bygdene i kommunen. De fastboendes bruk har i liten grad hatt noe omfang utover bygdas nærområde, og flertallet kan heller ikke se at det i noen grad har skjedd noen kollektiv bruk bygdene imellom. Når det gjelder reindriftens bruk, er det flertallets vurdering at reindriften har brukt området med utgangspunkt i sine siidaer. Reindriften har ikke i tilstrekkelig grad vært utøvd i et kollektivt fellesskap verken med de fastboende i bygdene eller i fellesskap med andre siidaer.

For det annet vurderer flertallet at det må legges betydelig vekt på statens typiske grunneiendisposisjoner ved utstedelser av plass-sedler, amtsedler og særlig skjøter/forpaktninger mv. slik de er beskrevet i utmarksdomstolens dom. Heller ikke her er det noen uenighet i den faktiske beskrivelsen, men mindretallet vurderer at staten ved disse disposisjonene over tid har manifestert eierrådighet gjennom disposisjoner som etter sin art er uforenlig med at eiendomsretten til grunnen skulle ligge til lokalbefolkningen. Det er flertallets hovedinntrykk at statens utøvelse av eierrådighet i det vesentlige har blitt respektert av lokalbefolkningen. Til sammenligning ble statens utøvelse av eierrådighet

ikke respektert av bygdefolket i Svartskogensaken, jf. jf. Rt-2001-1229 side 1232-1235 (side 1252).

Mindretallets konklusjon er etter dette at lokalbefolkningen ikke har opparbeidet eiendomsrett til tvisteområdet, slik at ingen av saksøkergruppens krav kan føre frem.

Sakskostnader

Sakskostnader i begge saker reguleres av finnmarksloven § 43. Etter § 43 andre ledd første punktum skal staten dekke partenes nødvendige sakskostnader i tilfeller der Finnmarkseiendommen har motsatt seg en konklusjon fra Finnmarkskommisjonen om at en privat part har rettigheter til grunnen, og den private part reiser sak mot Finnmarkseiendommen. Dersom den private part får medhold i Finnmarkskommisjonens rapport og rettighetsoverføring ikke kommer i stand gjennom avtale, vil den private part alltid få dekket nødvendige sakskostnader ved å prøve saken for utmarksdomstolen. Slik vil vedkommende få en bindende og rettskraftig avgjørelse av rettighetsspørsmålet. Etter andre ledd første punktum dekkes nødvendige kostnader for begge parter.

Finnmarksloven § 43 tredje ledd første punktum gir utmarksdomstolen anledning til å bestemme at staten skal dekke den private parts nødvendige kostnader i tilfeller der Finnmarkskommisjonen ikke har funnet at en privat part har rettigheter til grunnen, og den private part vil reise sak mot Finnmarkseiendommen. Tredje ledd første punktum er en kompetansebestemmelse og gir isolert ingen retningslinjer for den materielle vurderingen utmarksdomstolen skal foreta.

Etter finnmarksloven § 43 tredje ledd tredje punktum kan utmarksdomstolen bestemme at staten skal dekke nødvendige sakskostnader for den private part dersom sakens betydning for parten, sakens betydning utenfor den foreliggende sak eller andre hensyn tilsier det. Bestemmelsen gir anvisning på en helhetsvurdering. I «sakens betydning for parten» ligger en anerkjennelse av at det kan være en egenverdi for parten å få prøvd sine krav i en rettslig prosess for utmarksdomstolen, uavhengig av utsiktene til at saken fører frem. Saken kan f.eks. reise uavklarte spørsmål av mer grunnleggende rettslig karakter. Oppregningen av momenter som utmarksdomstolen kan legge vekt på, er ikke uttømmende, jf. uttrykket «eller andre hensyn». Bestemmelsen gir utmarksdomstolen en svært vid skjønnsmessig adgang til å gi kostnadsdekning på bakgrunn av konkrete forhold ved den enkelte sak. Det vises til Prop.155 L (2015–2016) Endringer i finnmarksloven (sakskostnader for Utmarksdomstolen), merknader til § 43.

Verken finnmarksloven eller lovens forarbeider gir noen inngående beskrivelse av hva som skal anses som «nødvendige utgifter» for parten. Tvisteloven § 20-5 første ledd om utmåling av erstatning for sakskostnader må imidlertid antas å gi nærmere veiledning for vurderingen.

Ved denne vurderingen skal det legges vekt på om det ut fra betydningen av saken har vært nødvendig å pådra utgiftene. Utgifter til prosessfullmektig vil som et utgangspunkt bli regnet som en nødvendig utgift. Begge saksøkergrupperingene har under saksforberedelsen fått tilsagn fra utmarksdomstolen om at utgifter til koordineringsperson for saksøkergrupperingene vil bli dekket av staten så langt arbeidet har vært nødvendig for saken. I tillegg kommer utlegg til vitner partene selv har innkalt, og honorar til privatengasjerte sakkyndige. Også partenes egne reise- og oppholdsutgifter forbundet med rettsmøter kan kreves dekket som sakskostnader. Det vises til Tore Schei mfl., Tvisteloven. Lovkommentar, § 20-5, Juridika, à jour per 1. mars 2022.

Máhkarávju siida og Norges Jeger- og Fiskerforbund har opptrådt som partshjelpere til støtte for Finnmarkseiendommen i begge saker. Verken finnmarksloven eller forarbeidene til loven omhandler den situasjon at en partshjelper opptrer til støtte for en av partene. Finnmarksloven utfylles av tvisteloven ved at tvisteloven er gitt anvendelse for utmarksdomstolens virksomhet så langt tvisteloven passer, jf. finnmarksloven § 46 andre ledd. Reglene om parter i tvisteloven kapittel 20 om sakskostnader gjelder tilsvarende for partshjelpere, jf. tvisteloven § 20-1 tredje ledd. Utmarksdomstolen har ut fra dette lagt til grunn at staten også dekker partshjelpers nødvendige utgifter ved saken, se sak UTMA-2014-164739. Dette gjelder også for partshjelperne i begge av de foreliggende sakene.

Sak nr. 21-086077TVI-UTMA Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. mot Finnmarkseiendommen

Saken gjelder krav om rettigheter hvor Finnmarkseiendommen har motsatt seg en konklusjon fra Finnmarkskommisjonen om at en privat part har rettigheter til grunnen, og det følger da av finnmarksloven § 43 andre ledd første punktum at staten dekker partenes nødvendige utgifter ved saken.

Prosessfullmektigene for Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. har på vegne av denne saksøkergrupperingen krevd dekket sakskostnader med 9 350 824,62 kroner inklusiv merverdiavgift. Av dette utgjør 7 664 187,50 kroner salær til prosessfullmektigene og rettslig medhjelper. Salærkravet omfatter 213 timer arbeid frem til det ble inngitt stevning, 1285,75 timer fra stevning frem til hovedforhandling, og 704,5 timer arbeid frem til sakens avslutning. Kravet omfatter videre salær og utlegg med 880 000 kroner inklusiv merverdiavgift til koordineringsperson Rune Fjellheim for saksøkergrupperingen. Kravet omfatter også arbeid og utlegg for sakkyndig vitne Steinar Pedersen med 459 235,60 kroner inklusiv merverdiavgift. De øvrige kostnadene gjelder reise- og oppholdsutgifter for prosessfullmektigene og rettslig medhjelper, utlegg for vitner og møterom, og til tolking og oversettelse, alt inklusiv merverdiavgift.

Utmarksdomstolen vurderer det slik at disse kostnadene har vært nødvendige. Saken gjelder et prinsipielt spørsmål om eiendomsrett hvor både det historiske og rettslige materialet har vært omfattende. Det har stilt store krav til prosessfullmektigene og saksøkergrupperingens koordineringsperson under saksforberedelsen for å tilrettelegge og strukturere de faktiske og rettslige spørsmål saken reiser. Den historiske utredningen utarbeidet av sakkyndig vitne Steinar Pedersen er omfattende, og har vært klart relevant for saken. Utgiftene til parter og vitner, herunder det sakkyndige vitnet, fremstår som rimelige og nødvendige utgifter. Prosessfullmektigene har mottatt forskuddsbetaling med 4 589 198,70 kroner. Rune Fjellheim har som koordineringsperson mottatt forskuddsbetaling med 648 750 kroner. Staten betaler etter dette 9 350 824,62 kroner inklusiv merverdiavgift til Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. til dekning av nødvendige utgifter med saken. Til fradrag kommer forskuddsbetaling til prosessfullmektigene og koordineringspersonen med til sammen 5 237 948 kroner. Gjenstående 4 112 876 kroner blir å betale denne saksøkergrupperingen ved advokatfirmaet Lund & Co.

Advokat Frode A. Innjord har på vegne av Finnmarkseiendommen krevd dekket 8 059 731,90 kroner samlet i sakskostnader for begge sakene. Av dette utgjør 7 528 312,50 kroner salær til prosessfullmektigen og rettslig medhjelper. Salærkravet omfatter 197,50 timer arbeid frem til det ble inngitt tilsvarende, 1039,25 timer fra tilsvarende frem til hovedforhandling, og 370 timer frem til sakens avslutning. Kravet omfatter også arbeid og utlegg for sakkyndig vitne Jens Petter Nielsen med 226 113,62 kroner inklusiv merverdiavgift. De øvrige kostnader gjelder reise og opphold for prosessfullmektigen, rettslig medhjelper, partsrepresentant Jan Olli og vitnet Erik Sundland. Advokat Håvard Aagesen har hatt en koordinerende rolle for Finnmarkseiendommen under hovedforhandlingen, og det er krevd dekket reise- og oppholdsutgifter for ham med 52 443,60 kroner.

Under henvisning til de vurderingene som er gjort vedrørende sakskostnadene for saksøkergrupperingen i denne saken, vurderer utmarksdomstolen det slik at kostnadene for Finnmarkseiendommen har vært nødvendige. Det sakkyndige vitnet Jens Petter Nielsen møtte i Karasjok dagen før han skulle gi forklaring, men han ble syk, og hans forklaring ble frafalt. Den historiske utredningen han utarbeidet har likevel vært til nytte under saksforberedelsen for Finnmarkseiendommen, og har slik sett vært relevant for saken. Utgiftene til parter og vitner, herunder det sakkyndige vitnet, fremstår som rimelige og nødvendige utgifter. Det samme gjelder reise- og oppholdsutgifter for advokat Håvard Aagesen, som er ansatt hos saksøkte. Staten betaler etter dette 4 029 865 kroner inklusiv merverdiavgift – som utgjør en halvpart av 8 059 731 kroner inklusiv merverdiavgift – til Finnmarkseiendommen til dekning av nødvendige utgifter med denne saken.

Partshjelperne har fordelt sakskostnadene med en halvpart på begge saker. Advokat John Jonassen har oppgitt kostnadene for Máhkarávju siida samlet for begge sakene å utgjøre 1 340 457,50 kroner inklusiv merverdiavgift. Kostnadene omfatter salær for advokat

Jonassen med til sammen 1 165 500 kroner inklusiv merverdiavgift samlet for begge sakene. Salærkravet omfatter 54 timer arbeid frem til det ble erklært partshjelp, 161 timer fra erklæringen om partshjelp ble fremmet og frem til hovedforhandling, og 118 timer frem til sakens avslutning. De øvrige kostnader gjelder reise- og oppholdsutgifter og partens arbeid med saken. Utmarksdomstolen har ingen bemerkninger til den kostnadsoppgaven som er fremmet. Staten betaler etter dette 670 228,75 kroner inklusiv merverdiavgift – som utgjør en halvpart av 1 340 457,50 kroner inklusiv merverdiavgift – til Máhkarávju siida til dekning av nødvendige utgifter med denne saken. Prosessfullmektigen har mottatt forskuddsbetaling med 947 103,75 kroner samlet for begge sakene, hvorav en halvpart for denne saken. Til fradrag kommer forskuddsbetaling med til sammen 473 551,86 kroner. Gjenstående 196 676 kroner blir å betale Máhkarávju siida ved advokat Jonassen.

Advokat Therese Sørli har oppgitt kostnadene for Norges Jeger- og Fiskerforbund samlet for begge sakene å utgjøre 914 806 kroner inklusiv merverdiavgift. Kostnadene omfatter salær for advokat Sørli med 836 441 kroner inklusiv merverdiavgift samlet for begge sakene. Salærkravet omfatter 35 timer arbeid frem til det ble erklært partshjelp, 76 timer fra erklæringen om partshjelp ble fremmet og frem til hovedforhandling, og 134 timer frem til sakens avslutning. De øvrige kostnader gjelder reise- og oppholdsutgifter for prosessfullmektigen. Norges Jeger- og Fiskerforbund forventer å bli kompensert seks prosent for deler av merverdiavgiften etter ordningen om kompensasjon for merverdiavgift for frivillige organisasjoner, og har ut fra dette justert sakskostnadskravet til 859 918 kroner samlet for begge sakene. Utmarksdomstolen har ingen bemerkninger til den kostnadsoppgaven som er fremmet. Staten betaler etter dette 429 959 kroner inklusiv merverdiavgift – som utgjør en halvpart av 859 918 kroner inklusiv merverdiavgift – til Norges Jeger- og Fiskerforbund til dekning av nødvendige utgifter med saken.

Sak nr. 21-086497TVI-UTMA – Guttormgruppen mfl. mot Finnmarkseiendommen

Etter finnmarksloven § 43 tredje ledd kan utmarksdomstolen bestemme at staten skal dekke den private parts nødvendige kostnader i tilfeller der Finnmarkskommisjonen ikke har funnet at en privat part har rettigheter til grunnen, og den private part vil reise sak mot Finnmarkseiendommen. Denne saken har nær faktisk og rettslig sammenheng med den andre saken utmarksdomstolen her behandler. Det har derfor vært nærliggende å behandle begge sakene samlet og å vurdere kravene i sammenheng. Denne saksøkergrupperingen bør derfor også få dekket av staten sine nødvendige kostnader forbundet med saken.

Prosessfullmektigene for Guttormgruppen mfl. har på vegne av denne saksøkergrupperingen krevd dekket sakskostnader med 4 739 271 kroner inklusiv merverdiavgift. Av kravet utgjør 3 332 500 kroner salær til prosessfullmektigene inklusiv merverdiavgift. Salærkravet omfatter 28 timer arbeid frem til det ble inngitt stevning, 494 timer fra stevning frem til hovedforhandling, og 338 timer frem til sakens avslutning.

Videre er det krevd dekket reise- og overnattingsutgifter mv. for prosessfullmektigene med 271 811 kroner inklusiv merverdiavgift.

Kravet omfatter videre godtgjøring for arbeid og utlegg med 614 450 kroner til Thoralf Henriksen som koordineringsperson for saksøkergrupperingen. Det er videre krevd dekning for utlegg og arbeid for partene med 82 418 kroner for Reinbeitedistrikt 13, med 155 437 kroner til Reinbeitedistrikt 16, og med 106 000 kroner til Guttormgruppen. Kravet omfatter også dekning av utlegg med 176 205 kroner for juridisk betenkning utarbeidet av professor Martin Scheinin.

Under henvisning til de vurderingene som er gjort vedrørende sakskostnadene for saksøkergrupperingen i den andre saken, vurderer utmarksdomstolen det slik at kostnadene har vært nødvendige. Prosessfullmektigene har mottatt forskuddsbetaling med 1 943 750 kroner. Thoralf Henriksen har som koordineringsperson for denne saksøkergrupperingen mottatt forskudd med 59 200 kroner inklusiv merverdiavgift. Staten betaler etter dette 4 739 271 kroner inklusiv merverdiavgift til Guttormgruppen mfl. til dekning av nødvendige utgifter med saken. Til fradrag kommer forskuddsbetaling med 1 943 750 kroner til prosessfullmektigene, og med 59 200 kroner til Thorleif Henriksen, til sammen 2 002 950 kroner. Gjenstående 2 736 321 kroner blir å betale denne saksøkergrupperingen ved advokatfirmaet Brønner.

Når det gjelder Finnmarkseiendommens sakskostnadskrav, vises det til redegjørelsen foran hva gjelder sak nr. 21-086077TVI-UTMA. Tilsvarende vurderingen gjøres i denne saken. Staten betaler etter dette 4 029 865,95 kroner inklusiv merverdiavgift – som utgjør en halvpart av 8 059 731,90 kroner inklusiv merverdiavgift – til Finnmarkseiendommen til dekning av nødvendige utgifter med denne saken.

Partshjelperne har som nevnt fordelt sakskostnadene med en halvpart på begge saker. Når det gjelder sakskostnadskravet fra Máhkarávju siida, betaler staten 670 228,75 kroner inklusiv merverdiavgift – som utgjør en halvpart av 1 340 457,50 kroner inklusiv merverdiavgift – til Máhkarávju siida til dekning av nødvendige utgifter med denne saken. Prosessfullmektigen har mottatt forskuddsbetaling med 947 103,75 kroner samlet for begge sakene, hvorav en halvpart for denne saken. Til fradrag kommer forskuddsbetaling med til sammen 473 551,86 kroner. Gjenstående 196 676 kroner blir å betale Máhkarávju siida ved advokat Jonassen.

Når det gjelder sakskostnadskravet fra Norges Jeger- og Fiskerforbund, betaler staten 429 959 kroner inklusiv merverdiavgift – som utgjør en halvpart av 859 918 kroner inklusiv merverdiavgift – til Norges Jeger- og Fiskerforbund til dekning av nødvendige utgifter med denne saken.

Dommen er på grunn av sakenes omfang ikke avsagt innen lovens frist. Dommen er avsagt med den dissens som fremgår foran.

Domsslutning

Sak 21-086077TVI-UTMA Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. mot Finnmarkseiendommen

1. Eiendomsretten til det arealet i Kárášjoga gielda/Karasjok kommune som ble overdratt til Finnmarkseiendommen fra Statskog SF ved ikrafttredelsen av finnmarksloven, og som ikke tidligere er solgt til private eller som det som følge av rettighetskartleggingen etter finnmarksloven er eller blir avklart ligger til andre, ligger kollektivt til alle som til enhver tid har registrert bostedsadresse i Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune, og slik at disse har lik andel i retten.
2. Staten betaler 9 350 824 – nimillionertrehundreogfemtitusenåttehundreogtjuefire – kroner til Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. til dekning av nødvendige utgifter med saken. Til fradrag kommer forskuddsbetalte utgifter med til sammen 5 237 948 – femmillionertohundreogtrettisjatusennihundreogførtiåtte – kroner. Gjenstående 4 112 876 – firemillioneretthundreogtolvtusenåttehundreogsyttiseks – kroner blir å betale Kárášjoga Sámiid Searvi mfl. ved advokatfirmaet Lund & Co.
3. Staten betaler 4 029 865 – firemillionertjuenitusenåttehundreogsekstifem – kroner til Finnmarkseiendommen som dekning av nødvendige utgifter med saken.
4. Staten betaler 670 228 – sekshundreogsyttitusenohundreogtjueåtte – kroner til Máhkarávju siida til dekning av nødvendige utgifter med saken. Til fradrag kommer forskuddsbetalte utgifter med til sammen 473 551 – firehundreogsyttitretusenfemhundreogfemtien – kroner. Gjenstående 196 676 – etthundreognittisekstusensekshundreogsyttiseks – kroner blir å betale Máhkarávju siida ved advokat Jonassen.
5. Staten betaler 429 959 – firehundreogtjuenitusennihundreogfemtinitusen – kroner til Norges Jeger- og Fiskerforbund til dekning av nødvendige utgifter med saken.

Sak nr. 21-086497TVI-UTMA – Guttormgruppen mfl. mot Finnmarkseiendommen

1. Finnmarkseiendommen frifinnes for kravet om at den samiske befolkningen i Karasjok har kollektiv eiendomsrett til den grunnen i Karasjok kommune som Finnmarkseiendommen overtok fra Statskog SF da Finnmarksloven trådte i kraft.
2. Staten betaler 4 739 271 – firemillionersyvhundreogtrettinitusenohundreogsyttien – kroner til Guttormgruppen mfl. til dekning av nødvendige utgifter med saken. Til fradrag kommer forskuddsbetalte utgifter med til sammen 2 002 950 –

tomillionertotusennihundreogfemti – kroner. Gjenstående 2 736 321 –
tomillionsyvhundreogtrettisekstusentrehundreogtjueen – kroner blir å betale
Guttormgruppen mfl. ved advokatfirmaet Brønner & Co. DA.

3. Staten betaler 4 029 865 – firemillionertjueåttusentrehundreogsekstifem – kroner
til Finnmarkseiendommen til dekning av nødvendige utgifter med saken.
4. Staten betaler 670 228 – sekshundreogsyttitusetohundreogtjueåtte – kroner til
Máhkarávju siida til dekning av nødvendige utgifter med saken. Til fradrag
kommer forskuddsbetalte utgifter med til sammen 473 551 –
firehundreogsyttitretusenfemhundreogfemtien – kroner. Gjenstående 196 676 –
etthundreognittisekstusensekshundreogsyttiseks – kroner blir å betale Máhkarávju
siida ved advokat Jonassen.
5. Staten betaler 429 959 – firehundreogtjueåttusentrehundreogfemtinitusen – kroner
til Norges Jeger- og Fiskerforbund til dekning av nødvendige utgifter med saken.

Benny Solheim

Nils Asbjørn Engstad

Marit Nervik

Kjersti Schanche

Charles Hansen

*Dokument i samsvar med elektronisk signert original
Cecilie Kaknes, elektronisk signert*